

UK PEDAGOGICKÁ

FAKULTA

Katedra občanské výchovy a filosofie

Diplomová práce

**Výchova k občanství a environmentální výchova na
základní a střední škole**

Autor: Zuzana Toužimská

Vedoucí DP: Mgr. Ivana Havlínová

Rok: 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Ivany Havlínové. Využila jsem jen uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 18.11.2010

.....

Děkuji Mgr. Ivaně Havlínové za odborné vedení a poskytování cenných rad, kterými přispěla k vypracování této diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD.....	6
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1. Člověk a svět kolem něj.....	11
1.1. Vývoj lidského působení na svět přírody.....	11
1.2. Různé podoby lidského světónázoru	13
1.3. Stav ohrožení.....	19
1.4. Cesta ke změně.....	21
2. Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta.....	24
2.1. Základní terminologie	24
2.2. Ukotvení EVVO v dokumentech a zajištění jejího naplňování.....	25
2.3. Mimoškolní začátky EVVO	27
2.4. Vývoj EVVO na školách.....	28
2.5. Stav EVVO na školách připravujících budoucí učitele	30
3. EVVO na základních a středních školách	32
3.1. Současný stav EVVO na základních a středních školách.....	32
3.2. Úloha nevládních neziskových organizací pro EVVO na školách	35
3.3. Trendy v EVVO na školách	37
3.4. Trendy v obsahu a metodách EVVO.....	37
4. Rámcově vzdělávací program.....	42
4.1. RVP ZV a RVP G.....	42
4.2. Průřezové téma Environmentální výchova v RVP ZV a RVP G.....	42
4.3. Obor Výchova k občanství v RVP ZV.....	45
4.4. Obor Občanský a společenskovední základ v RVP G.....	46
4.5. Propojení Environmentální výchovy, Výchovy k občanství a Občanského a společenskovedního základu.....	48

II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	51
5. Gymnázium a SOŠE Sedlčany.....	51
5.1. Stručná charakteristika školy.....	51
5.2. Realizace EVVO na škole	52
5.3. ŠVP na Gymnáziu a SOŠE Sedlčany – konkrétní podoba oboru Výchova k občanství a Občanský a společenskovední základ	55
6. Ukázky aktivit s environmentální tematikou vhodných do hodin Občanské výchovy a Základů společenských věd	56
7. Shrnutí praktické části	80
ZÁVĚR	82
LITERATURA A POUŽITÉ ZDROJE	84

RESUMÉ

SUMMARY

PŘÍLOHY

ÚVOD

O téma ochrany životního prostředí a šetrného zacházení s okolní přírodou se zajímám již delší dobu. Znepokojuje mne současný stav naší planety, který se neustále zhoršuje, i lhostejné reakce mnohých z nás. Téma ekologické krize (jak lze souhrnně označit kritický rozkol mezi přírodou a člověkem¹) považuji za velmi důležité a jsem přesvědčena, že je třeba o něm mluvit a hledat řešení. V dnešní době se však mezi lidmi objevuje názor, že tato krize je jen nafouknutá bublina a varování a hrozby jsou přemrštěné. Z mnoha výzkumů však dnes jasně vyplývá, že opak je pravdou.²

Současně existuje řada polemik nad otázkou lidského zavinění dnešního stavu planety, či pochybností, zda je vůbec třeba tímto stavem se znepokojovat. Je však již načase přijmout odpovědnost. Život na planetě se rychle vyvíjí, její podoba se proměňuje a bylo tomu tak vždy. Nikdy v dějinách tomu však nebylo kvůli neomalenému chování jediného živočišného druhu, který je přitom schopen své činy plně reflektovat a podrobit je morálnímu soudu. Evoluce je přirozeným zákonem přírody, člověk však do tohoto procesu nepřírozeně zasahuje. Ač si během svého vývoje osvojil řadu dovedností a vědomostí, díky nimž má moc svoje okolí chránit, dělá pravý opak – přírodu i životní prostředí obrovskou rychlostí devastuje a oslabuje.³

Další skupina lidí sice krizi (ani její zavinění člověkem) nepodceňuje, avšak tvrdí, že debaty o ní patří k odborným diskursům a tedy do odborných kruhů. Věřící, že řešení spočívá na ekolozích, kteří mají podat návrhy možných náprav a předat je jiným povoláním, kteří tyto nápravy zjednájí. Dle mínění takových lidí nemůže prostý občan v každodenním životě téměř nic ovlivnit.

Domnívám se však, že se mýlí. Každý z nás může změnit svůj individuální postoj ke světu, uvědomit si podstatu ekologického problému. Ta spočívá

¹ Blíže o pojmu ekologická krize viz kapitola I. *Člověk a svět kolem něj*.

² Například studie *Ohrožená planeta* autorů Pavla Nováčka a Mikuláše Huby (1994) uvádí seriózní fakta o ekologických (a jiných) problémech, neustále se prohlubujících a ohrožujících budoucí vývoj lidstva. Stejně tak Erazim Kohák dokládá, že: „Ekologické ohrožení na úrovni zjevného poškození životního prostředí je již nepopiratelné.“ (Kohák, 2006, s. 18).

³ Z výsledků tzv. *Millennium Ecosystem Assessment* (Hodnocení ekosystému k miléniu), které proběhlo pod záštitou OSN v letech 2001-2005, mimo jiné vyplývá, že již dnes je lidskou činností způsobené vymírání živočichů a rostlin tisíckrát rychlejší než vymírání přirozené a do roku 2025 by údajně měla jednu provzdu vymizet z planety Země až jedna čtvrtina všech druhů.

v samotném způsobu vnímání lidského místa ve světě, jež je tak typický pro moderní dobu. Jak dokládám v úvodní kapitole práce, naše současná představa o lidské vydělenosti z přírody a o naprosté nadřazenosti není nikterak apriorní – je tedy možné ji zpochybnit. Lze ji nahradit pokornějším přístupem, který povede k ohleduplnému a odpovědnému zacházení s životním prostředím. Tento přístup se však nemůže týkat pouze milovníků přírody, ekologů či odborníků na ekologickou krizi. Aby byl do budoucna vztah člověka a jeho prostředí *trvale udržitelný*, je třeba, aby k tomuto ohleduplnému přístupu dospěl každý z nás, abychom se všichni naučili být vnímavější ke světu kolem sebe; a to nejen tomu společenskému, ale i veškerému živému i neživému světu, jež nás obklopuje.⁴

To je základním východiskem této diplomové práce. Jsem přesvědčená, že právě změna lidského postoje může napomoci ekologický problém řešit, že však tato změna musí být komplexní. A právě vzdělávání a výchova je prostředek, jímž se jí lze přiblížit. Proto věřím v sílu **environmentální výchovy (EV)**, která jde dál než jen k poučování o negativních dopadech lidské činnosti na přírodu a životní prostředí – vede také k nahlížení možných cest ke zmírnění těchto dopadů a v konečném důsledku k docílení trvale udržitelné společnosti.

Proto po nezbytném uvedení do problematiky lidského vztahování se ke světu a objasnění nadějných principů trvalé udržitelnosti, následně v práci vysvětluji, v čem vidím šance výchovy, snažící se tyto principy studentům předávat. Představuji nejprve vývoj environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (zkráceně EVVO⁵) a její realizaci na školách. Ta existuje na několika rovinách a školu od školy se tak může různit. Kromě samostatného předmětu Environmentální výchova, který je zaveden jen na malém procentu všeobecně vzdělávacích škol⁶, lze EVVO realizovat i jinak. Můžou to být různé environmentální exkurze či projektové dny a především integrování témat environmentální výchovy do hodin jednotlivých vzdělávacích oborů.

Oborem, na který je zaměřena tato diplomová práce, je **Výchova k občanství** na základních školách a **Občanský a společenskovědní základ** na

⁴ Pojem trvalá udržitelnost velmi výrazně souvisí s nahlížením člověka na svět. Podrobně se k této problematice vyjadřuji v podkapitole 1.4. *Cesta ke změně*.

⁵ Zkratka EVVO se ustálila v devadesátých letech; blíže tento pojem vysvětluji v kapitole 2.1. *Základní terminologie*.

⁶ Častější způsoby realizace EVVO viz výsledky Analýzy stavu EVVO z roku 2009, podrobněji v kapitole 3. *Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta*.

školách středních. Jako učitelka těchto dvou oborů a zároveň jako člověk se zájmem o přírodu a trvale udržitelný život vidím v propojení environmentální výchovy a společenskovedních předmětů (na různých stupních vzdělávání) velký potenciál. Praxí je témata EV začleňovat spíše do přírodovědných předmětů, jako je biologie či chemie. Společenskovední předměty bývají na mnoha školách stále ještě zanedbávány.⁷ Dle mého názoru je však začleňování EVVO do tohoto typu předmětů velice důležité pro přechod od současného postoje k postoji trvale udržitelného života. Umožňuje studentům ukázat, že jejich přístup ke světu přírody se ve skutečnosti promítá v každém jejich jednání a proto je dobré si jej uvědomit, přemýšlet o něm. I v naprosto běžných úkonech je ukryto naše vnímání lidského postavení v biosféře, přestože je toto vnímání většinou nereflektované a tudíž i neproblematické. Pozornost vzdělaného občana si ale rozhodně zaslouží⁸.

V práci se proto snažím představit, jak studentům pomoci dospět ke kritičtějšímu a environmentálně uvědomělejšímu postoji. Domnívám se, že obor Výchova k občanství a Občanský a společenskovední základ k tomu poskytuje nemalý prostor, jenž by neměl zůstat ladem. Pokouším se tedy ukázat pedagogům cestu – poradit, jak tento prostor a čas strávený se studenty využít ke zdůraznění společenskovedních a občanskoprávních aspektů environmentální výchovy. Návazně na to tak vlastně představuji možnosti posílení environmentální a v širším měřítku i občanské gramotnosti studentů.

Teoretická část diplomová práce je rozdělena na několik kapitol a podkapitol. Nejprve se zaměřuje se na vysvětlení příčin vzniku ekologické krize a jejího postupného prohlubování (podkapitola *Vývoj lidského působení na svět přírody*). V podkapitole s názvem *Různé podoby lidského světonázoru* pak práce ukazuje, že naše vztahování se ke světu velmi významně ovlivňuje to, jak s ním zacházíme. Snahou je zde především prokázat, že v současnosti nejrozšířenější přístup člověka zaměřený na jeho vlastní blaho, užitek a zvyšování bohatství na úkor ostatní živé i neživé přírody není jediný možný – naopak, lidská pokolení si prošla i daleko méně nabubřenými a hlavně méně destruktivními postoji k přírodě,

⁷ To potvrzuje také způsob začlenění průřezového tématu Environmentální výchova na škole, kde učím a pro jejíž školní vzdělávací plán jsem vytvořila praktickou část této práce. Viz podkapitola 5.2. *Realizace EVVO na škole*.

⁸ Blíže se ke vztahu EV a oboru Výchova k občanství, resp. Občanský a společenskovední základ vyjadřuji v podkapitole 4.5. *Propojení Environmentální výchovy, Výchovy k občanství a Občanského a společenskovedního základu*.

než jaký je ten novověký. Navíc si dnes již mnoho lidí uvědomuje nedostatky tohoto postoje a hledá k němu alternativy. Jejich stručný přehled tak naznačuje možnost odhlédnout od trendu agresivního antropocentrismu, možnost učit se od postojů našich předků i ze současných ne-antropocentrických přístupů, či vytvořit si nový, zdravější a udržitelnější postoj k našemu životu i životu budoucích generací.

V podkapitole *Stav ohrožení* upozorňuji na dvojí stránku problému agresivního antropocentrismu, a to stránku etickou a stránku existenční. Etická stránka nám ukazuje, že v morálním posuzování naše sebestředné a neohleduplné jednání nemůže obstát. Existenční stránkou problému je fakt, že samo lidstvo je svým zacházením s okolní přírodou ohroženo, a že je nejvyšší čas pracovat na přechodu k trvalé udržitelnosti, abychom kromě našeho životního prostředí ochránili také naše příští generace.

V další kapitole se práce již plně věnuje snahám o změnu k lepšímu – tedy vzdělávání a výchově v oblasti přechodu k udržitelnému rozvoji. Uvádí, jak se environmentální výchova vyvíjela a diferencovala – a to nejprve v oblasti mimoškolní, kde se zrodila daleko dříve, než se myšlenky ekologie a ochrany životního prostředí dostaly do školních lavic. Dále už zkoumá problematiku environmentální výchovy ve školách, především její současný stav a trendy do budoucna. Zaměřuje se především na možnosti a výhody, které skýtá integraci témat EVVO do společenskovedních předmětů.

V poslední kapitole teoretické části se tato diplomová práce zabývá podobou průřezového tématu Environmentální výchovy v Rámcově vzdělávacích programech. Zde již plně dospívá také k oboru Výchova k občanství, respektive Občanský a společenskovední základ na základních a středních školách, uvádí jejich současnou podobu v dokumentech RVP a zaměřuje se na možnosti jejich propojení s průřezovým tématem EV.

Praktická část představuje uskutečnění této integrace – nabízí tedy ukázky toho, jak lze realizovat environmentální témata v rámci společenskovedních předmětů a jak propojit to podstatné z obou oblastí. Činí tak se zřetelem ke konkrétní škole a jejímu školnímu vzdělávacímu programu. Touto školou je sedlčanské Gymnázium a Střední odborná škola ekonomická, na které působím jako učitelka předmětů Anglický jazyk, Občanská výchova a Základy společenských

věd. Ukázky aktivit jsou proto navrženy tak, aby co nejvíce vyhovovaly existující podobě obou společenskovedních předmětů na dané škole. Jsou zde uvedeny dílčí aktivity, plány celých hodin (či vícehodinových bloků) a projekty – terénní nebo kombinující třídní výuku s praktickou činností.

Záměrem praktické části není předložit inspiraci pro to, jak v hodinách občanské výchovy poučovat studenty o složitých chemických či fyzikálních procesech v přírodě, ani o tom, že mají třídit odpad a šetřit energií. Tyto poznatky jsou jistě důležité, ale je třeba je stavět až na environmentálně citlivém přístupu studentů. Bez něj nemají u většiny žáků valnou odezvu. Snahou je pomoci studentům tento přístup nahlédnout a přijmout za vlastní. Pochopit hodnotu prostředí, v němž žijeme, přírody a všeho živého. A především přiblížit se dnešním environmentálním výzvám jako takovým.

Aktivity jsou proto zaměřeny na ekologickou senzitivitu, tedy vnímavost vůči životu v jeho jednotlivostech i v jeho celku.⁹ Podněcují etický a uvědomělý (nelhostejný) přístup k živému i neživému světu, který člověka obklopuje. Současně se pokouší vzbudit ve studentech jejich občanskou odpovědnost a pomoci jim pochopit, že každý z nich má nejen právo, ale i reálnou možnost ovlivňovat dění kolem sebe. Snaží se poukázat na to, že se mohou svobodně rozhodovat o svém každodenním jednání, že však tato svoboda s sebou nese také potřebu rozhodovat eticky a odpovědně. V neposlední řadě se žáci během aktivit naučí, jak pozitivně působit v oblastech ochrany přírody a životního prostředí svého regionu; osvojí si strategie spolupráce a řešení konfliktů, komunikační dovednosti i důležité znalosti v oblasti jejich práv a povinností.

Věřím, že realizování navrhovaných aktivit tak pomůže posílit u studentů jejich kompetence k tomu být citlivějšími, schopnějšími a odpovědnějšími občany, spolurozhodujícími o přeměně lidské společnosti směrem k trvale udržitelnému životu.

⁹ Environmentální citlivost neboli senzitivita označuje vnímavost vůči přírodě a životnímu prostředí, zájem vyplývající z přiznání hodnoty všemu živému. Je to základ pro ohleduplný vztah člověka ke svému okolnímu prostředí a pro podnikání kroků na jeho ochranu. Právě na posilování environmentální senzitivity je dnes především zaměřena environmentální výchova – a také praktická část této diplomové práce.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Člověk a svět kolem něj

Stejně jako se mění svět kolem nás, mění se také naše chápání a vidění světa. Zjišťujeme nové poznatky o planetě Zemi, dokážeme mnohým věcem lépe porozumět a vědecky si je vysvětlit. Stejně tak ale s naším rostoucím vědeckým poznáním vyvstávají nové problémy.

Jedním z neaktuálnějších problémů je **ekologická krize**. Tímto pojmem lze označit rozkol mezi člověkem a přírodou, který vznikl v důsledku stále se zhoršujících podmínek životního prostředí a který ohrožuje další vývoj lidské společnosti.¹⁰ Pavel Nováček a Mikuláš Huba ve své společné studii řadí ekologickou krizi mezi nejzávažnější globální problémy lidstva a jmenují několik zásadních projevů této krize: pokles druhové rozmanitosti (tzv. biodiverzity), úbytek tropických pralesů, desertifikace, nevhodné hospodaření s vodou, narušení klimatu a narušení celkové stability prostředí (1994, s. 60).

Všechny tyto problémy vyvstaly jako důsledek lidských zásahů do přírody. V globálním měřítku se objevují až v době průmyslové revoluce; do té doby byl vliv člověka na prostředí spíše lokálního či regionálního charakteru (1994, s. 28).

1.1 Vývoj lidského působení na svět přírody

Mírou zasahování člověka do přirozeného vývoje přírody se zabývá přední český odborník v oblasti kulturní a sociální ekologie Ivan Rynda. Lidské dějiny z tohoto hlediska dělí na pět etap (2002). V době *předhistorické* (lovecko-sběračské období) byl člověk v neustálém bezprostředním kontaktu s přírodou – byl její neoddelitelnou součástí. Všechny jeho lokální zásahy uměla příroda zacelovat, nijak podstatně tedy její stav neovlivňoval.

¹⁰ Odborně ekologickou krizi definoval Igor Míchal jako: „*situaci, v níž se adaptační schopnosti živého systému přibližují dosažitelným mezím. Homeostatické pole je vlivem stresového faktoru (faktorů) překročeno v takové míře, že se systém ve stadiu rezistence blíží ke stadiu vyčerpání.*“ (Míchal, 1994: str. 172). Stresovými faktory jsou tak nejen zásahy člověka, ale i různé přírodní jevy (např. požár). Já však pracuji s užším chápáním tohoto pojmu jako krize vztahu člověk – životní prostředí. (Viz například formulace uveřejněná hnutím Brontosaurus: „Ekologická krize je napjatý stav mezi lidstvem a přírodou.“ Dostupné z <http://vzdelavani.brontosaurus.cz/>).

Od neolitické revoluce – v období *zemědělském* – však lidské působení nabylo již regionálního měřítka a změny jím způsobené byly často nezvratné a výrazně negativní. Stále je však lze označit za planetárně udržitelné (2002, s. 29; viz také Nováček, Huba, 1994).

Teprve v období *průmyslové revoluce* nabývají zásahy člověka do přírody globálních rozměrů. Spolu s přechodem na tovární výrobu si lidstvo osvojuje také nové technologie, umožňující dalece navýšit využívání energie a přírodních zdrojů. Tyto nové schopnosti však vedou k drastickému narušování životního prostředí jako celku. Roste znečištění planety Země, postupně jsou vyčerpávány neobnovitelné zdroje a rapidním tempem klesá biodiverzita. Jsou poškozovány celé globální životodárné biosférické systémy (například systém klimatu nebo stratosférická ozónová vrstva, Rynda, 2002, s. 30).¹¹

Čtvrtým obdobím, probíhajícím v posledních sto letech, je *revoluce komunikační*. Vzniká nová, nemateriální rovina světa, která zastupuje původní realitu. Nejdůležitější již nejsou hmotné statky, nýbrž informace, které se oddělily od jejich nositelů a pohybují se tak mnohem větším tempem¹². Díky rychlejší komunikaci se tak svět otevírá – stal se jediným sociálním systémem, ve kterém jsme všichni závislí na všech a jsme propojeni vazbami společenskými, politickými a ekonomickými (Bauman, 1999). Vzdálenosti, hranice a tím i prostor a čas ztrácí význam, svět se stává **globální vesnicí** (Rynda, 2002, s. 33). Současně s tímto propojováním a „zmenšováním“ světa však dochází k protikladnému ději – k vyhoceným civilizačním střetům, jež kvůli novým technologiím ve zbrojení i ekonomickým a politickým vazbám mají dalekosáhlý dopad (jedním příkladem za všechny jsou atomové bomby). Svět se tak nejen propojuje, nýbrž také rozděluje. Stále hlubší propast pak nastává mezi tak zvaným bohatým Severem a chudým Jihem.

¹¹ Teorii celkového ohrožení planety však zpochybňuje Josef Šmajš (1995). Podle něj není ohrožena příroda jako celek, nýbrž lidská společnost jako jeden její dílčí prvek. Více viz podkapitola 1.3 *Stav ohrožení*.

¹² Viz příklad uvedený v knize *Globální výchova: „Když byl v roce 1865 spáchán atentát na prezidenta Lincolna, trvalo to pět dní, než se tato zpráva dostala do Evropy. Když byl v roce 1981 postřelen prezident Reagan, svět se o zločinu dozvěděl z přenosu satelitní televize jen málo minut po tom, co byl spáchán.“* (Pike, Selby, 1994, s. 21).

Proces propojování (i současného polarizování) světa, jak byl popsán v předchozím odstavci, lze souhrnně nazvat procesem **globalizace**.¹³ Ten má pak zásadní vliv také na životní prostředí. Systémová povaha světa způsobuje, že vše je se vším ve vztahu, nic nelze chápat izolovaně (Pike, Selby, 1994). Lokální zásahy do přírody tak mají globální dopady, často naprosto nepředvídané. Pokud je v Brazílii hrozivým tempem kácen deštný prales kvůli těžbě dřeva a získávání pastvin pro hovězí dobytek (následně exportovaný do USA na výrobu hamburgerů), znamená to krom rozšiřování pouští v této oblasti také ohrožení koloběhu kyslíku na obou polokoulích (tropické lesy jsou označovány za plíce světa, odhaduje se, že produkují až třetinu kyslíku na planetě). Mezi další globální dopady patří také obrovský úbytek světové biodiverzity (Nováček, Huba, 1994, s. 65-66).

V globální společnosti, kde člověk zásadním způsobem ovlivňuje svět kolem sebe, vyčerpává jeho zdroje a devastuje přírodu, žijeme stále. Rynda však uvádí, že lidstvo „snad“ postupně přechází do další etapy, již je *období trvale udržitelného rozvoje* (2002, s. 37).¹⁴ Právě obyvatelé bohatého Severu, tedy zemí Západní a Střední Evropy a Severní Ameriky, si dnes začínají uvědomovat hrozivé dopady činností člověka na přírodu a pod tlakem faktů se vrací k jejím hodnotám (2002, s. 32). Tento obrat je však jen velice pozvolný. Pro běžného občana rozvinuté konzumní společnosti je obtížně akceptovatelné, že by se měl vzdát postoje „sběrače prožitků“ (Bauman, s. 102), které mu trh vnucuje jako jeho potřeby (konzument sám tuto nadspotřebu vnímá jako svou svobodnou volbu). Přeorientovat se na přístup trvale udržitelný, tedy individuálně skromný a ohleduplný, vyžaduje osobní odhodlání a přesvědčení o správnosti této cesty.

1.2 Různé podoby lidského světonázoru

Lidské působení na svět přírody vždy vycházelo z určitého vnímání světa, vztahování se k němu. Takovou jednotu vnímání (či myšlení) a konkrétního jednání lze označit jako *světonázor*. Přesto, že z počátku nebyl plně reflektovaný, natož pojmově uchopený, vždy existoval jako základ našeho vztahu ke světu a proměňoval se spolu s vývojem poznání, intelektu i schopností.

¹³ Globalizaci lze pojímat různými způsoby. Například z hlediska ekonomického je definovaná jako: „přebírání hospodářské (a politické) moci nadnárodními společnostmi a sjednocování národních hospodářství v jeden globální celek“ (Máchal, Vlašín, Smolíková, 2000, s. 103).

¹⁴ K tomuto pojmu viz dále v podkapitole 1.2 *Různé podoby lidského světonázoru*.

Ve své knize *Dějiny biologického myšlení* uvádí Stanislav Komárek, že prožívání nejstarších etnik bylo hluboce zasazeno v mýtu (1997). Lovci a sběrači chápali vnější svět jako jednotný prostor oživený duchy a démony. Pociťovali vzájemnou provázanost s ostatními obyvateli – svět lidí, zvířat a duchů nebyl jasně oddělen. Tak měly například některé živočišné druhy pro lovce-sběrače úlohu kulturních herojů (kteří předali člověku různá umění) či dokonce přímých předků (ovšem zdaleka ještě ne ve smyslu Darwinovy evoluce).¹⁵

Od období neolitické revoluce po středověk se člověk postupně z přírody vyděluje a tím se proměňuje i způsob, jímž ji vnímá. Okolní krajina se stává spíše nepřátelskou. V době antiky o ni opět roste zájem, především již z hlediska vědeckého (Komárek, 1997). Středověk pak byl nejvíce ovlivněn židovsko-křesťanskou tradicí a vycházel proto z hierarchického pojetí světa, tedy z představy zvířete jako níže postaveného tvora.

Co se týká ochranných snah, jejich vývoj byl velmi pozvolný. Myšlenky ochrany přírodních zdrojů je sice velice stará (setkáme se s ní již v antice a následně ve středověku, Kohák, 2006), původně se však neobjevuje nikterak systematicky. Lidé žili v bezprostředním kontaktu se zvířaty a často je velmi krutě využívali, přestože je ještě stále považovali za své podřízené bližní (2006, s. 31).

Zásadním zlomem ve vnímání přírody byl rozmach **antropocentrismu**. Jedná se o přesvědčení, že člověk je středem, východiskem i měřítkem všeho. Poprvé se tato teorie objevuje již v antické filosofii; lze ji například najít v nejslavnějším výroku starořeckého myslitele Protágora: „*Mírou všech věcí je člověk - jsoucích, že jsou, a nejsoucích, že nejsou.*” Největšího vlivu se však antropocentrismus dočkal až v sedmáctém století díky Renému Descartovi (Kohák, 2006, s. 74 – 77). Tento francouzský filosof svět rozdělil na dvě naprosto odlišné části: První, takzvaná věc rozprostraněná, v jeho teorii zahrnuje veškerou hmotnou skutečnost, všechnu neživou i živou přírodu, včetně lidského těla. Je prostá subjektivitu, tedy i jakéhokoli nároku na ohledy a ochranu. Do protikladu pak klade věc myslící, čili lidskou mysl, která je jediným subjektem ve světě a která udává hodnotu a smysl všemu ostatnímu (Kohák, 2006).¹⁶

¹⁵ Primáti byli naopak vnímáni jako degradovaní lidé; přesvědčení o obráceném vztahu se objevuje až v 19. století (Komárek, 1997).

¹⁶ Antropocentrický přístup ke světu, stejně jako další, často velmi odlišné přístupy, je srozumitelně vysvětlen v knize Erazima Koháka *Zelená svatozář*.

Tyto teorie měly obrovský vliv a staly se impulsem pro rozmach středověké brutality. René Descartes svým subjekt-objektovým rozvržením světa totiž přírodě upřel i ten nejmenší nárok na ohledy. Příroda byla vnímána jako pouhá zásobárna zdrojů a informací pro člověka. Cílem bylo dozvědět se o ní co nejvíc, tak, abychom ji mohli maximálně využívat ke svému užitku. Zvířata již tedy nejsou našimi bližními, nýbrž surovinami, které slouží lidskému užitku. Tato myšlenka byla považována za bernou minci po mnohá staletí a obhajovala brutální zneužívání a týrání mimolidských tvorů (Komárek, 1997).

Antropocentrický pohled na svět přitom lze ještě dále diferencovat. Radikální, kořistnický antropocentrismus, kde je člověk pánem všeho, majícím právo svět maximálně využívat dle své libosti,¹⁷ je ten nejvíce nebezpečný. Člověk je nejdokonaleji vyvinutým živým tvorem s obrovskými schopnostmi, které čím dál vynalézavěji využívá k docílení pohodlného a „kvalitního“ života. Ostatní, méně vyspělé organismy, musí ustoupit silnějšímu. Právě v posledních letech však vychází najevo, že tento náš životní přístup neohrožuje „pouze“ veškerou přírodu okolo nás, nýbrž také nás samotné.¹⁸

Z antropocentrického východiska můžeme ale dospět také k poměrně jiným postojům. I v případě, že si podržíme přístup, stavějící člověka do středu veškerého smyslu (ačkoli tento přístup zdaleka není přirozeným), je možné se na celou problematiku dívat jinak, méně arogantně. Můžeme sami sebe považovat za nejdokonalejší tvory a pány planety, ale ve smyslu moudrého a ohleduplného „řízení“ dění. Ano, s naším velmi složitě vyvinutým nervovým ústrojím jsme schopni naprosto zásadně ovlivňovat životy ostatních tvorů. Nemělo by však toto působení být právě kvůli našim dalekosáhlým možnostem pozitivní, prospěšné? Byli jsme obdařeni schopností soucítit s druhými a respektovat jejich práva a potřeby. Když už se chceme považovat za pány tvorstva, tak je s jistotou „vyspělejší“ být pány ve smyslu ochránců přírody, nikoli jejich bezohledných ničitelů. I v tomto případě je možné dodat – pokud těmito „pastýři“ nechceme být

¹⁷ Záměrně neuvádím: „dle svých potřeb“, neboť mnohdy jde opravdu pouze o zalíbení a potěšení než skutečnou potřebu.

¹⁸ Více viz podkapitola 1.3. *Stav ohrožení*.

kvůli přírodě a tvorům v ní žijícím, tak bychom se tak měli chovat kvůli nám samotným a našim dalším generacím.¹⁹

Je ovšem možné od antropocentrismu úplně odhlédnout a podívat se na věc jinak - z pohledu **teocentrismu**. Ten je postaven na přesvědčení, že existuje rozměr posvátna, který dalekosáhle přesahuje člověka. V neznámějších představách lidé toto posvátno nazývají bohem (theos) a staví jej do středu veškerého jsoucna – vše ve světě včetně nás je podřízeno bohu stvořiteli. Určitou odnoží je pak panteistické pojetí světa, které se vyskytuje už v nejstarší řecké filosofii, v křesťanské tradici, v tradicích východních a u mnoha novověkých myslitelů (jako byl například Giordano Bruno, Baruch Spinoza, či Albert Einstein). Klíčovou ideou panteismu je Bůh prostupující vším, Bůh jako příroda sama, smysl a hodnota všeho na planetě Zemi. Člověk nestojí ve středu veškerého dění, je pouze nepatrnou součástí všeobjímající přírody a tak k ní také přistupuje - s pokorou, skromností a vděkem. Nesnaží se přírodu ovládnout, ale být jejím harmonickým členem.

Takto chápaný panteistický přístup ke světu má pak blízko k jinému, nejčastěji označovanému jako **biocentrismus**. Středem všeho je zde život (*bios*). Jde o chápání veškerého života jako téměř posvátného, zázračného, jako té nejvyšší možné hodnoty. Takto vnímal svět Albert Schweitzer, německý teolog, filosof, lékař a od roku 1952 také držitel Nobelovy ceny za mír. Vytvořil filosoficko-etický systém založený na úctě k životu v jakékoli podobě. Východiskem tohoto systému je přesvědčení, že dobré je život chránit a zbytečně jej neničit (Kohák, 2006).²⁰ Každý, i sebenepatrnější živý organismus se vyznačuje vůlí k životu. Zvířata a rostliny nežijí proto, aby posloužily lidským účelům, nýbrž proto, že mají vůli žít, žijí *pro život sám*. Člověk je pouze jednou z těchto vůlí k životu, nikoli středem všeho smyslu.²¹

Poněkud jiné pojetí nejvyšší hodnoty představují zastánci **ekocentrismu** neboli etiky Země. Nejvýznamnějším reprezentantem byl americký myslitel a ekolog Aldo Leopold. Nad hodnotu života v jeho jednotlivých uskutečněních staví

¹⁹ Takovýto přístup nazývá Erazim Kohák *etický antropocentrismus* (Kohák, 2006, s. 79-85).

²⁰ Jak uvádí Kohák, Schweitzer věřil, že toto je jediný skutečně etický přístup ke světu a že se jednoho dne, až k němu dospějeme, bude lidstvu zdát neuvěřitelné, že mohlo být tak kruté.

²¹ Extrémní podobou úcty k životu je hnutí **džinistů**, kteří prosazují princip nenásilí. Veškerý život je třeba chránit, zabíjení je špatné, i pokud jde jen o zaslápnutého brouka v trávě.

ještě něco důležitějšího – hodnotu života jako celku. Život jedince závisí na stabilitě celého ekosystému, proto má zachování této stability přednostní právo. Základem Leopoldovy etiky i ekocentrismu je upřednostnění dobra celku před dobrem jednotlivce. Určitá věc je tedy dobrá, pokud směřuje k zachování celku, jeho integrity a stability. Směřuje-li jinam, je špatná, přestože může znamenat záchranu konkrétního života.²²

Mohli bychom jmenovat mnohé další přístupy člověka k okolnímu světu. Některé jsou více, některé méně rozšířené, někdy se zakládají na vědeckých poznacích, jindy na náboženství či filosofickém prožívání světa. Mnohé směřují k životu v harmonii s okolní přírodou a životním prostředím, jiné člověka povyšují na střed všeho bytí, na tvora, který má právo vše kolem sebe využívat ke svému prospěchu.

Je tedy záhodno přestat náš nešetrný životní styl vnímat jako naprosto přirozený a jediný možný. Pokud by tomu tak bylo, museli bychom přistoupit na myšlenku, že lidský druh ze své přirozenosti systematicky a postupně ničí veškerý živý svět, sebe nevyjímaje. Pokud by nebylo možné změnit postoj a styl života tak, aby byl co nejvíce v souladu s okolní přírodou, pak by opravdu neměla žádná ekologická výchova smysl.

Z dějinného vývoje soužití člověka s okolním světem i ze stručně představených ne-antropocentrických světónázorů ale poznáváme, že člověk neškodí nutně. Není tedy a priori (ze své podstaty) předurčen k ničení a devastaci této planety. V globálním měřítku tak činí až se vznikem průmyslové revoluce. Dříve byly jeho zásahy pouze regionální a ještě dříve úplně zanedbatelné – viz předchozí podkapitola. Neznamená to ovšem, že naši předkové byli nějak výrazně uvědomělejší, než jsme my. Soustavné a celospolečenské snahy o ochranu přírody se v době prvních dvou vývojových etap nevyskytovaly (tím méně pak po karteziánském obratu)²³. Nováček a Huba ve své studii uvádějí:

²² Etice Alda Leopolda se věnuje článek *Americký lesník Aldo Leopold (1887-1949)*, dostupný z <http://lesprace.silvarium.cz/content/view/1756/161/>.

²³ Komárek (1997) uvádí, že první výpady proti krutému zacházení se zvířaty se ozývají v osmnáctém století, především ze strany amerických protestantských teologů. Avšak až počátkem století devatenáctého se začíná zpochybňovat představa, že jediným účelem všech stvoření je sloužit člověku, a v širší míře vzniká myšlenka ochrany živých tvorů.

„Chování našich dávných předků vůči jejich prostředí nebylo ani lepší, ani horší, než je naše. Jen jejich možnosti byly omezenější. Stejně jako my i oni nebyli schopni předvídat budoucí důsledky svých činů a neměli o to ani zájem.“ (Nováček, Huba, 1994).

Přesto byli lidé po mnoho staletí schopni žít se svým okolím v souladu a harmonii. Tento model však s rozvojem antropocentrismu (na straně teorie) a průmyslové výroby (na straně praxe) přestal fungovat. Kohák vidí příčinu ve třech rysech současné lidské společnosti (2006, s. 20-25). Těmito rysy jsou:

- orientace na zisk
- dalekosáhlé schopnosti
- obrovská početnost lidského druhu

Hnacím motorem moderní společnosti je konzumerismus - výroba ne pro uspokojení potřeby, ale pro zisk. Lidé si zvykli chtít stále víc, stali se „sběrači prožitků“ (viz Baumanovo pojetí konzumní společnosti). Pokud přeci jen omezují hromadění majetku, většinou je k tomu nevede přirozená skromnost, nýbrž nedostatek financí (tedy ne etické, nýbrž ekonomické faktory).²⁴

Moderní člověk je také nesrovnatelně mocnější než naši předci. K neustálému zvyšování spotřeby využívá vysoce vyvinuté technologie, které: „násobí lidskou schopnost nejen si přát, nýbrž i svá přání plnit“ (Kohák, 2006, s. 24). Jenže nekonečný nárok se zcela logicky dostává do konfliktu s konečnými zdroji na planetě Zemi. Pokud chceme stále více a využíváme k tomu stále více přírodních zdrojů (ať je to půda, pitná voda, ropa, či prostor), logicky musí nastat situace, kdy zdroje dojdou nebo je planeta nebo my sami nestihneme obnovovat.

Navíc jejich vyčerpání hrozí nejen z důvodu snahy dnešního člověka mít mnohem víc, než chtěli jeho předci, ale také proto, že nás dnes na Zemi žije nepoměrně větší množství, než kolik bylo našich předků.

Všechno dohromady pak předkládá spoustu důvodů, proč se znepokojovat kvůli budoucímu osudu lidského druhu - od neustálého rozrůstání se obyvatel třetího světa žijících často v bídě a nemoci až po ubývání deštných pralesů či

²⁴Údajnou přirozenost postoje zaměřeného na zisk nám dennodenně vnucují stovky reklam v médiích. Fungují jako nástroj pro zvyšování poptávky po zboží – prostě nás přesvědčí, že dané výrobky skutečně „potřebujeme“. Na enormní vliv reklam a snahu naučit studenty kriticky reklamy hodnotit je zaměřena jedna aktivita v praktické části této diplomové práce.

desertifikaci rozsáhlých oblastí planety. S tímto tempem nebudou mít nově se rodící generace brzy kde žít a pokud ano, jejich životní úroveň bude velmi nízká.

Lidé jsou si dnes této hrozby vědomi, jak ukazuje Erazim Kohák ve své knize *Zelená svatozář*:

„I čistě v mezích antropocentrického pojetí smyslu a hodnoty si řada myslitelů začala uvědomovat, že krátkozraký egoismus prostě není v zájmu ani člověka, ani lidského druhu. Nemyslí si, že by lidé měli chránit přírodu pro dobrou přírodu. To se jim většinou jeví jako sentimentalita a antropomorfismus. Vidí však řadu dobrých důvodů, proč by lidé měli ochraňovat přírodu - přesněji, omezit své nároky na přírodu na úroveň přirozené obnovy a tudíž udržitelnosti - pro dlouhodobé dobro lidského živočišného druhu.“ (Kohák, str. 77)

1.3 Stav ohrožení

Vztah člověka a přírody se vyvíjel společně s vývojem lidského druhu, jeho vědomostí a schopností. Měnilo se biologické povědomí o okolním světě, míra kontaktu s přírodou i její vnímání. Současný postoj je jen další podobou a lidé si konečně začínají uvědomovat její nedostatky a omyly. Tím největším – jak shrnuje Josef Šmajš v knize *Ohrožená kultura* – je domněnka, že je ohrožená naše planeta. Ve skutečnosti jsme to však my, komu svým lehkovážným postojem podřezáváme větev. Kritérium pro zacházení s přírodou je v současné konzumní společnosti především zisk. Aby jej výrobci co nejvíce navýšili, snaží se na jedné straně minimalizovat své výdaje (neohlížejí se tedy většinou na to, co je ekologické, ale pouze na to, co je ekonomicky výhodné), a na straně druhé maximalizovat příjmy.

Poznání přírody se vyvíjí obrovským tempem, avšak ani tak nám stále ještě neumožní dostatečně rychle se adaptovat na změny, které svým jednáním způsobujeme. Naší vinou vymírá celá řada rostlinných i živočišných druhů mnohonásobně rychleji, než jaká je přirozená evoluce,²⁵ a přírodní systém jako celek si tak musí hledat jinou rovnováhu – kde však pro nás již nemusí být místo (Šmajš, 1995).

Antropocentrickou představu o tom, že jsme nadřazeni přírodě a že ta je tu pro náš prospěch, je třeba nahradit paradigmatickým začleněním do světa. Lidská

²⁵ Viz již dříve zmiňovaná analýza *Millennium Ecosystem Assessment*, poznámka pod čarou č. 3.

kultura je existenčně závislá na přírodě, nikoli naopak. To si podobně jako Šmajš uvědomoval také americký lékař, biolog a pedagog (ale i básník a esejista) Lewis Thomas. I on chápal, že jsme sice nejvyspělejšími formami organismů, zároveň však velmi křehkými, plně odkázanými na celek biosféry:

„Myslet si, že pozemský život je něco zvlášť křehoučkého, je iluze; je to nepochybně nejtuzší membrána, jakou si mohl vesmír představit, je neprůhledná jako zlé oko pravděpodobnosti a neprostupná pro nohu smrti. Tajemná, delikátní, přechodná část, část zranitelná jako řasinky, to jsme my.“ (Thomas, str. 8)

Není ohrožená příroda, tedy biosféra, která se jako celek dokáže adaptovat na změny (prostě tím, že se zbaví dílčích forem života, neschopných se změnám přizpůsobit). Domnívat se, že se bez nás již neobejde, je jen nepochopením problému a troufalým antropocentrismem (Šmajš, 1995). Ohrožené jsou jednotlivé složky planetárního systému, ne planeta jako celek. Problémem zůstává, že nejsou ohroženy přirozeným vývojem, nýbrž nepřirozenými zásahy člověka. Neméně podstatným problémem pak je, že člověk těmito zásahy ohrožuje i sám sebe.

Chránit jednotlivé živé bytosti na Zemi musíme tedy jak z etických, tak z praktických důvodů. Neprávem využíváme (často velmi krutým způsobem) mnohé z nich bez sebemenšího ohledu na jejich kvalitu života. Způsobujeme vymírání jiných, tím, že je z různých důvodů lovíme nebo zásadně měníme jejich přirozené biotopy – znehodnocujeme je znečištěním, zavlečením invazních organismů, pokácením pralesů a podobně. Na takové egoistické a povýšené jednání nemáme morální právo, naopak. Jako bytosti s vysokou inteligencí, schopností citu a dalekosáhlými možnostmi máme morální povinnost chránit, co chránit můžeme a neničit, co ničit nemusíme.

Zároveň je však třeba ostatní živé složky biosféry chránit pro vlastní záchranu – neboť toto soustavné devastování znamená zánik našeho domova; zánik toho, na čem existenčně závisíme (Šmajš, 1995). Lidé si však většinou tento globální rozměr neuvědomují, neboť v jejich každodenních životech se jich důsledky devastace krajiny příliš nedotýkají. Chodit do práce a o víkendech jezdit na výlety po okolí můžeme i přes smog v ulicích či ubývání rostlinných a živočišných druhů. V horizontu naší generace se není na první pohled nutné

znepokojuvat lidským zásahem do životního prostředí, v horizontu příštích pokolení však již ano.²⁶ Jde tedy o potřebu přijmout odpovědnost – nejen vůči sobě a svým spoluobčanům, nýbrž také vůči ostatním obyvatelům této planety současným i budoucím.

1.4 Cesta ke změně

Člověk svým agresivně útočným postojem zaměřeným pouze na vlastní zisk ničí vše kolem sebe a v dlouhodobém horizontu také sám sebe. Zapříčinil současnou ekologickou krizi a neustále ji prohlubuje. Je třeba se konečně zastavit ve svém směřování za ziskem a spotřebou pro spotřebu samu (jen z malé části pro uspokojení skutečných potřeb), a kriticky zhodnotit etickou stránku našeho životního stylu. To, že je nejvyšší čas na změnu, si dnes uvědomuje již mnoho z nás. Realizovat ji je ovšem obtížnější, než se zdá.

Ekonomická a právní opatření (jako jsou zákony omezující negativní působení člověka na životní prostředí, sankce za porušování těchto zákonů či naopak příspěvky na ekologizaci lidských činností) jsou sice silným nástrojem, avšak nejsou řešením jádra problému. Tím potřebným krokem, který by mohl přinést trvalejší výsledky, je odmítnutí našeho současného egoistického postoje, povýšeného vůči všemu kolem nás. Místo něj je třeba přiznat si, že jsme pouze křehkou a postradatelnou součástí přírody a že pro naši budoucí záchranu musíme přijmout zásady trvale udržitelnosti.

Pojem **trvale udržitelný rozvoj** se poprvé objevuje v roce 1987 ve výsledné zprávě Světové komise pro životní prostředí rozvoj *Naše společná budoucnost*. Odtud pochází jeho definice jako takového rozvoje, který: „zajistí naplnění potřeb současné společnosti, aniž by ohrozil možnost splnění potřeb generací příštích.“ (Moldan, 2001, s. 79). Současný napjatý vztah člověka a přírody (jež jsme si popisovali v předešlých podkapitolách) by měl být skrze trvale udržitelný rozvoj nahrazen vztahem rovnováhy mezi přírodními zdroji a našimi potřebami. Těmi jsou

²⁶ V rozhovoru pro Lidové noviny říká Václav Havel, velký zastánce ekologicky uvědomělého jednání: „Zeptáte-li se rodičů, co dělají pro děti, vyjmenují, jak se o ně starají. Patrně nikdo neřekne, že pro ně zachovává či přetváří krajinu, kterou zdědil po předcích. Nepociťujeme ji jako zvláštní hodnotu. Možná i proto, že naše země je krásná a bohatá, máme dojem, že to je samozřejmé.“ Celý rozhovor dostupný z <http://www.lidovky.cz/cena-za-snadnou-jizdu-na-chatu-d2w-/ln_noviny.asp?c=A101001_000008_ln_noviny_sko&klic=239154&mes=101001_0>.

zde míněny základní potřeby lidské společnosti, a především potřeby světové chudiny, na něž se koncepce rozvoje zaměřuje prioritně (Rynda, 2002).

Trvale udržitelný rozvoj není věda, nýbrž je to soubor strategií, jimiž je třeba se řídit; tyto strategie pak umožní uspokojení lidských potřeb při zachování přírodních zdrojů. Potřebné strategie se týkají čtyř hledisek rozvoje společnosti: jsou jimi hledisko ekonomické, etické, sociální a ekologické. Z těchto čtyř pilířů trvale udržitelného rozvoje je tím klíčovým zřetel ekologický, jež má být realizován zavedením kritérií ekologické únosnosti do rozhodování na všech úrovních a při všech lidských činnostech. Etické hledisko zde pak znamená neohrožení práva příštích generací na uspokojování potřeb (Moldan, 2001).

Poněkud širším pojmem je **trvale udržitelný život**. Důraz etického přístupu klade nejen na lidský život, nýbrž na život jako takový. Odklání se tak od antropocentrického hlediska a staví na myšlenku biocentrismu (viz výše podkapitola *Různé podoby lidského světového názoru*). Zdůrazňuje etický a ohleduplný přístup k veškerému životu a k respektování hodnot, jež život představuje (2001).

Z hlediska zaměření této diplomové práce je tedy tento pojem velmi významný. Změna vnímání našeho postavení ve světě, přiznání nedocenitelné hodnoty veškerého života a postupný přechod k trvale udržitelnému životu je všezastřešujícím cílem, ke kterému by měla dospět moderní společnost.

Tato změna však musí být založena na tom, že ji sami chceme, že jsme přesvědčeni o její správnosti. A docílit jí můžeme prostřednictvím environmentální výchovy mládeže. Námět této práce je založen na přesvědčení, že:

„Zemi nespasí ani to nejdokonalejší technokratické schéma, pokud si občané sami neuvědomí potřebu zásadní změny našeho způsobu života na Zemi a pokud v nich nevznikne občanská a politická vůle k trvale udržitelnému životu.“ (Kohák, 2006, s.12)

Právě výchova a vzdělávání dává naději na postupný přechod lidského smýšlení k přírodě respektujícímu a ohleduplnému. Pedagogové, vychovatelé a ostatní pracovníci působící v oblasti vzdělávání a výchovy, mají obrovskou sílu v tom, že mohou předávat poznatky, myšlenky i životní postoje nové generaci, a tím je mnohonásobně „množit“ (jsou to tzv. *multiplikátoři*). Mohou ovlivňovat děti a mládež jako nastupující generaci a jejich prostřednictvím zároveň ovlivňovat

i převážnou část dospělé populace, zejména pokud se týká základních občanských postojů k prostředí a úcty k životu. Právě děti a mládež budou v příštích letech hlavními aktéry změn. Mají ve svých rukou budoucnost naší společnosti i mnoha mimolidských spoluobyvatel této planety.

Učitelé působí na své studenty po řadu let – a to v období, kdy studenti dospívají, kdy se teprve seznamují se vším okolo sebe a utvářejí si pohled na svět. Pedagog může pomoci při formování jejich životních postojů a uvědomování si hodnot, jež stojí za to chránit a respektovat. Může pomoci při hledání jejich místa a poslání na této Zemi.

Toho lze docílit především tehdy, pokud studentům pomůžeme lépe *vnímat* – své okolí i sami sebe, způsob života, který vedou, i spolu se všemi automaticky přejímanými stereotypy. Můžeme jim ukázat, že představy, ve kterých vyrůstají a které jim přijdou naprosto přirozené, nejsou apriorní, že je možné je zproblematizovat. Fenomenologickou terminologií bychom řekli, že je možné *uzávorkovat* náš pohled na svět, zpochybnit naše běžné vnímání světa jako jediné možné (odložit je na chvíli stranou, „do závorek“) a podívat se na celou věc jinak, jakoby s odstupem a bez předběžného soudu. Jestliže žákům ukážeme, že je možné vztah člověka k přírodě a k životnímu prostředí chápat odlišným způsobem a představíme jim některé alternativní možnosti, docílíme tak především jednoho – studenti budou daleko kritičtěji přemýšlet o tom, jak žijí, jak jednají vůči druhým lidem i ostatním živým tvorům a jak je možné svůj přístup změnit k lepšímu.

2. Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta

Potřeba chránit životní prostředí nebyla nikdy tak naléhavá jako je tomu dnes. V době, kdy si lidé začali v důsledku ekologické krize výrazněji uvědomovat potřebu chránit přírodu, byla také poprvé obrácena pozornost k ekologické a environmentální výchově. Snahy o ekologickou osvětu a výchovu se objevují na začátku dvacátého století, kdy vznikají různé organizace tuto výchovu realizující. Všechny tyto aktivity byly však v první polovině minulého století spíše individuální, během druhé světové války pak byly utlumeny. K rozmachu výchovy k ochraně přírody tak dochází až v poválečném období, kdy však většina činnosti na tomto poli probíhá mimo školy. Teprve v sedmdesátých letech se do škol dostává metodický materiál a prvky ekologické výchovy se stávají povinně přítomné v osnovách. Koncept trvale udržitelného způsobu života²⁷ do České republiky proniká v posledním desetiletí 20. století, kdy také vzniká velké množství středisek ekologické výchovy (Kulich, 2002).

2.1 Základní terminologie

Z hlediska pojmosloví existuje v oblasti ochrany životního prostředí a výchovy tímto směrem značná nejednotnost. Vyskytuje se několik pojmů, které různí autoři vnímají a používají různě. Zde uvedené definice jednotlivých pojmů jsou jen jednou z možností, celá diplomová práce však bude s termíny nakládat v duchu těchto definic.

Ekologická výchova:

= poznávání vztahů v přírodním prostředí na biologických základech s cílem zajistit pochopení fungování ekosystémů a porozumění potřebě jejich ochrany (Kunc 1996)

= výchovu směřující k realizaci udržitelného rozvoje (Kvasničková, 1984)

Environmentální výchova:

= výchova, která vede k pochopení komplexnosti a složitosti vztahů člověka a životního prostředí, tj. k pochopení nezbytnosti postupného přechodu

²⁷ Definice pojmu trvale udržitelný život viz podkapitola 1.4. *Cesta ke změně*.

k udržitelnému rozvoji společnosti a k poznání významu odpovědnosti za jednání společnosti i každého jedince (dokument Rámcový vzdělávací program)

Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta (EVVO):

= veškeré výchovné a vzdělávací působení, jehož cílem je nejen vytváření pozitivních postojů k životnímu prostředí a k úctě k životu ve všech jeho formách, znalost a péče o prostředí kolem nás, ale i pochopení vzájemné provázanosti oblastí sociální, ekonomické a kulturní (Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů, § 16)

V následujících kapitolách používám především termín *Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta*, jelikož je nejkomplexnější a v podstatě zahrnuje i obsah všech ostatních termínů. V dokumentech přijímaných od konce devadesátých let se ustálil jako nejčastější termín (z praktických důvodů nahrazovaný zkratkou EVVO), a dnes je používán především Ministerstvem životního prostředí ČR, Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR a nevládními neziskovými organizacemi. Užívají jej také školy, v běžné praxi však nadále přetrvává jednodušší pojem „ekologická výchova“. Co se týče rámcových a školních vzdělávacích programů, učivo i výstupy této oblasti jsou shrnuty do průřezového tématu s názvem Environmentální výchova.

2.2 Ukotvení EVVO v dokumentech a zajištění jejího naplňování

Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta je již řadu let podporována v mnoha národních i nadnárodních dokumentech. Myšlenka environmentální výchovy jako nástroje pro přechod k trvale udržitelnému životu se objevuje především v Agendě 21 vydané OSN v roce 1992 a dále v Aarhuské úmluvě z roku 1998. Na území našeho státu pak v místní Agendě 21, v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR – tzv. Bílé knize, a v dalších materiálech.

Pojem EVVO začal být soustavně používán v devadesátých letech. V právním řádu České republiky je samotné termínové spojení *vzdělávání, výchova a osvěta* zakotveno v § 16, zákona č. 17/92 Sb., o životním prostředí.²⁸

Velmi důležitým dokumentem je pak **Zákon č. 123/1998 Sb. o právu na informace o životním prostředí, § 13**. Ten stanovuje, že: „Ministerstvo životního prostředí ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a dalšími ústředními orgány je povinno podporovat osvětu, výchovu a vzdělávání široké veřejnosti v oblasti ochrany životního prostředí se zvláštním zaměřením na výchovu dětí a mládeže.“²⁹ V novelizované úpravě pak doplňuje, že MŠMT zodpovídá za zařazení environmentální výchovy ve smyslu udržitelného rozvoje do základních pedagogických dokumentů a podporuje další vzdělávání pedagogických pracovníků v této oblasti.

V říjnu 2000 byl vládou schválen základní dokument zajišťující dlouhodobý rozvoj EVVO v ČR – **Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice (SP EVVO ČR)**³⁰. Stanovuje cíle, nástroje a úkoly pro čtyři cílové skupiny: pro pracovníky veřejné správy, pro děti, mládež a pedagogické pracovníky, pro podnikovou sféru a pro veřejnost. Dalším národním dokumentem v oblasti EVVO je **Státní politika životního prostředí ČR pro rok 2004 až 2010**, vymezující rámec pro dlouhodobé a střednědobé směřování ČR k udržitelnému rozvoji.³¹

Zajištění realizace EVVO, včetně kontroly vhodných forem jejího naplňování má na starosti celá řada institucí, opět jak nadnárodního (především jde o OSN), tak i národního charakteru. V České republice je odborným garantem a orgánem odpovědným za kontrolu a koordinaci plnění EVVO Ministerstvo životního prostředí ČR. Právě při tomto ministerstvu byl vytvořen Státní program EVVO ČR, který je plněn prostřednictvím tříletých akčních plánů. Ty jsou zpracovávány meziresortní pracovní skupinou pro EVVO při MŽP. Aktuálně je tak

²⁸ Dostupné například z: http://www.eis.cz/dokumenty/44_5_0_12005-10-29_18-25-54.htm

²⁹ Tento zákon je možné dohledat na: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFGU0I6T/\\$FILE/zakon_123.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFGU0I6T/$FILE/zakon_123.pdf)

³⁰ Dokument dostupný např. z:

[http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategie_dokumenty_evvo_cr/\\$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategie_dokumenty_evvo_cr/$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf) Státní program EVVO se pravidelně novelizuje a upravuje dle aktuálních potřeb.

³¹ Dokument dostupný z:

[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHDHER2/\\$FILE/spzp_cz_2004.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFHDHER2/$FILE/spzp_cz_2004.pdf)

velmi významný **Akční plán Státního programu EVVO v ČR na léta 2010-2012.**³²

Neméně významná úloha náleží Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT ČR), neboť má ve svých rukou kompetence pro vzdělávání a výchovu dětí a mládeže v období školní docházky. Pro účely vzdělávání pedagogických pracovníků v EVVO vydalo MŠMT v roce 2001 **Metodický pokyn k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě ve školách a školských zařízeních**³³.

Dalšími institucemi v resortu školství České republiky, které zajišťují nebo kontrolují naplňování EVVO jsou například Česká školní inspekce, odbory školství, mládeže a tělovýchovy, různé kluby, domovy mládeže, střediska volného času a především pak školy samotné. Ty při zajišťování EVVO spolupracují s institucemi v dalších resortech (jde hlavně o již zmíněné MŽP, které vytváří řadu důležitých dokumentů.) Čím dál intenzivněji také využívají spolupráce s nevládními organizacemi.³⁴

2.3 Mimoškolní začátky EVVO

Dříve než se environmentální výchova, vzdělávání a osvěta začala rozvíjet ve školách, objevila se myšlenka ochrany přírody v jiných organizacích, vládních i nevládních. Pro úplnost tedy nejprve stručně shrňme vývoj mimoškolní ekologické výchovy a osvěty.

Jako první a velmi významná instituce sdružující děti a mládež a vedoucí je k ochraně přírody byl Junák, obdoba světové organizace skautů, který se u nás začala rozvíjet již před první světovou válkou. Krom mnoha dalších aktivit se právě Junák zasazoval o obnovení a prohloubení vztahu a lásky dětí k přírodě a o její ochranu.

Dalšími počiny v oblasti ekologické výchovy bylo vydávání časopisu ABC mladých techniků a přírodovědců, v jehož redakci také vznikl nápad zapojit děti a mládež do ochrany přírody. Období normalizace ekologické výchovy a osvěty

³² Dostupné např. z: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFIJSZHW](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFIJSZHW)

³³ Metodický pokyn je dostupný na webových stránkách MŠMT ČR: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-k-environmentalnimu-vzdelavani-vychove-a-osvete-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich-1>

³⁴ O tom více v kapitole 3.2 *Úloha nevládních neziskových organizací pro EVVO na školách.*

příliš nepřálo, byla ukončována činnost mnoha spolků spojených s ochranou přírody (včetně Junáka). V této době fungoval především Tis – Svaz pro Ochranu přírody a krajiny, který byl nakonec však také komunistickým režimem zrušen. Zbyla tak pouze státem kontrolovaná organizace ČSOP (po roce 89 transformovaná na nevládní organizaci), jež měla i přes velké omezování ze strany tehdejší vlády zásluhy v oblasti ochrany přírody. Takřka veškerá zájmová mimoškolní činnost dětí byla v 70. a 80. letech umožňována pouze v Pionýru – v jeho rámci vznikaly alespoň tzv. POMOPy – pionýrské oddíly mladých ochránců přírody. V roce 1974 vzniklo navíc hnutí Brontosaurus, které existovalo pod hlavičkou Socialistického svazu mládeže a po revoluci se vydělilo jako samostatná organizace (Máchal, 1996).

Po roce 1989 se situace v oblasti zájmu o životní prostředí výrazně zlepšila a postupně vznikalo mnoho nových institucí zabývajících se výchovou dětí a mládeže k ochraně přírody. Jmenujme alespoň některé z nich, jako je Nadace ekologické výchovy EVA, sdružení Tereza, hnutí DUHA, Děti Země a mnohá další. Všechna tato nezávislá sdružení mají za cíl především nahradit lhostejný lidský přístup k životnímu prostředí za ohleduplný a vzdělávat děti tak, aby vytvářely společnost respektující přírodu a snažící se o trvale udržitelný způsob života.

2.4 Vývoj EVVO ve školách

Úplně první náznaky cíleného zařazení tématu ochrany přírody a životního prostředí do školní výuky je možné zaznamenat již v době Rakouska-Uherska na konci 19. století. Tehdy však šlo o ojedinělé a pouze dílčí projevy, například vedení žáků k ochraně ptactva (Kulich, 2002).

Plošně se výchova k ochraně přírody a životního prostředí začíná objevovat až v polovině minulého století. Do českých škol se prosazovala pod vlivem světových událostí od sedmdesátých let, kdy je vytvořen metodický materiál pro začlenění této výchovy do výuky (Kulich, 2002).

Zprvu šlo však spíše pouze o formální krok a začátky ekologicko-výchovných snah ve školách byly jen velmi pozvolné a individuální, postavené více na přístupu konkrétních učitelů než na cílech škol či celého vzdělávacího systému (Máchal, 1996). Tito jednotliví pedagogové prosazovali ekologizaci vyučovacích

předmětů tak, aby byl do výchovy a vzdělávání zahrnut také ohled na přírodu a na potřebu ji chránit.

Příkladem může být Květoslava Burešová, pedagožka s mnoholetou zkušeností s výukou biologie a pěstitelských prací. Prosazovala provozování školních zahrad jako příležitost pro žáky prakticky si vyzkoušet to, o čem se ve školních lavicích učili. Právě osobní kontakt s přírodou – v podobě například práce na školních záhoncích – je podle ní velmi důležitý pro to, aby si žáci dokázali teoretické znalosti ověřit, pochopili přírodní děje a díky tomu si také více vážili přírody jako takové. Květoslava Burešová také založila oddíl Mladých ochránců přírody a Stanici mladých přírodovědců, a v letech 1991-2005 byla programovou vedoucí Střediska ekologické výchovy Chaloupky. Je autorkou řady environmentálně zaměřených publikací³⁵.

Asi nejvýznamnější ekopedagožkou a propagátorkou ekologizace školního vzdělávání je Danuše Kvasničková. Jde o odbornici evropského významu, jež je autorkou a spoluautorkou mnoha publikací zaměřených na EVVO, odborných učebnic, metodických pokynů i vysokoškolských skript. Jako první také začala používat termín **ekologická výchova**.³⁶

Myšlenku proekologických výchovných principů úspěšně prosazovala již v době komunistického režimu, přestože těmto snahám příliš nepřál; první studii k ekologické výchově napsala již v roce 1972. O pět let později se její metodiky dostaly na Mezivládní konferenci o ekologické výchově v Tbilisi, kterou pořádalo UNESCO a UNEP. Také díky tomu byla poté ekologická výchova zařazena do státních vzdělávacích politik členských zemí.

Za svou neúnavnou a velmi plodnou činnost v oboru ekologické výchovy a osvěty obdržela Danuše Kvasničková v roce 1996 mezinárodní ocenění UNEP Global 500 a Cenu ministra životního prostředí. Dnes je předsedkyní Klubu ekologické výchovy, který před 11 lety založila a který sdružuje přes 200 základních a středních škol i řadu vysokoškolských pedagogů a dalších odborníků. Po revoluci se Danuše Kvasničková podílela na vzniku Státního programu ekologického vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO) i metodického pokynu MŠMT, který doporučuje na školách zavést koordinátory EVVO.

³⁵ více informací možno dohledat na:

<http://www.modernivyucovani.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=76&Itemid=64>

³⁶ Problematice pojmosloví se věnuje podkapitola 2.1 *Základní terminologie*.

Na základních školách byl samostatný (nepovinný) předmět s ekologickou tematikou poprvé vytvořen v roce 1992 pod názvem *ekologická praktika*. Svou povahou se pohyboval na rozhraní vyučování a zájmové činnosti, jeho součástí byly exkurze, terénní cvičení i vícedenní akce. V rámci předmětu studenti řešili regionální ekologickou problematiku a spolupracovali s místními samosprávami, centry EVVO a podobně. Ve školním roce 1992/1993 se tento předmět začal vyučovat zhruba na 100 českých školách (Kocourek, 2002).

2.5 Stav EVVO na školách připravujících budoucí učitele

Již výše zmíněná ekopedagožka Danuše Kvasničková zastává tuto teorii:

„Ekologická výchova musí být průběžná a všude, pak to budou děti pokládat za samozřejmost. Mám teorii kapající vody. Když voda kape pořád, pomalu hloubí. Má to větší efekt, než kdyby se tam najednou nalilo velké množství. A tak může působit škola.“³⁷

Pro to, aby byla environmentální výchova na školách realizovaná v duchu tohoto citátu, tedy efektivně a kvalitně, má velký význam také příprava budoucích učitelů všech stupňů vzdělání, od mateřských až po vysoké školy. Je třeba tomuto tématu na pedagogických fakultách a jiných institucích věnovat pozornost tak, aby učitelé nejen přírodovědných předmětů vychovávali správnými metodami děti a mládež k ekologickému smýšlení.

Je pozitivní, že ve směru environmentální přípravy budoucích učitelů se v posledních letech mnohé zlepšilo. Zvýšila se spolupráce jak mezi jednotlivými přírodovědnými a pedagogickými fakultami, tak mezi fakultami a středisky environmentální výchovy ČR. Jedná se také o zavedení environmentálního minima, které by měli zvládnout studenti všech vysokých škol ČR.

Pro tuto diplomovou práci je nejvíce relevantní environmentální příprava učitelů druhého stupně ZŠ a středních škol. Vzdělávání v oblasti environmentalistiky je na českých pedagogických fakultách povinnou součástí zatím jen některých studijních programů. Nejčastěji jde o aprobace biologie,

³⁷ V rozhovoru pro společensko-ekologický časopis Sedmá generace, dostupné na: <http://www.sedmagerace.cz/index.php?art=clanek&id=272>

chemie, zeměpis, někde také technická výchova a rodinná výchova, občanská výchova, případně další předměty (pedagogika, výtvarná výchova). Stále ale zůstává pravidlem, že pro většinu aprobací je předmět zaměřený na EVVO nepovinný.

Celkově tak – dle Akčního plánu Státního programu EVVO v ČR na léta 2010-2012³⁸ – není doposud vypracován důkladný systém environmentálního vzdělávání studentů připravujících se na učitelskou profesi. Proto je do roku 2012 cílem začlenit EVVO do výuky pedagogických fakult tak, aby každý student (bez ohledu na aprobaci) absolvoval alespoň jeden předmět zaměřený na teorii a metodiku EVVO.

Vítanou novinkou je pak projekt ALMA MATER, připravovaný především pracovníky pedagogické fakulty na UK a spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR. Jde o projekt dalšího vzdělávání určený pro absolventy pedagogických fakult, jehož cílem je připravit učitele k realizaci environmentální výchovy a kvalitní výuky přírodovědných předmětů, včetně schopnosti vyučovat interdisciplinárně a v terénu.³⁹

³⁸ Více viz kapitola 2.2. *Ukotvení EVVO v dokumentech a zajištění jejího naplňování.*

³⁹ Více na stránkách projektu: <http://sites.google.com/site/projektalmamater/>.

3. EVVO na základních a středních školách

3.1 Současný stav EVVO na základních a středních školách

Co se týče samotných základních a středních škol, i zde se za poslední léta mnohé posunulo k lepšímu.⁴⁰ Školy mohou spolupracovat s mnoha středisky ekologické výchovy, která poskytují metodické rady, materiály, nabízejí různá školení pro učitele a akce pro studenty (této tématice se věnuje následující podkapitola Úloha nevládních neziskových organizací pro EVVO na školách).

Na většině základních i středních škol již také fungují **koordinátoři EVVO**, kteří mají na starosti celkový průběh a způsob realizace environmentální výchovy. Obvykle řídí projekty s touto tematikou a vypracovávají celoroční tematické plány EVVO. V plánech jsou rozepsány veškeré ekologické aktivity, připravované na daný rok a vypracovány náměty začlenění prvků environmentálního vzdělávání do vyučovacích předmětů. Tak je zajišťováno, že se na realizaci EVVO podílí také ostatní pedagogové dílčích odborných předmětů. Právě koordinátoři EVVO by měli být hlavními iniciátory ekologizace provozu škol a spolu se studenty ji postupně realizovat. Bohužel často jim schází dostatečný prostor a finanční podpora (viz Akční Plán EVVO, str. 5).

Rámcově vzdělávací programy obsahují průřezové téma *Environmentální výchova* s definovanými tematickými okruhy a očekávanými výstupy; odpovědný přístup k životnímu prostředí je zahrnut také v občanských klíčových kompetencích RVP ZV i RVP G. Kromě těchto dokumentů existuje také již výše zmíněný Metodický pokyn MŠMT k zajištění EVVO. Ten poskytuje návod, jak realizovat EVVO na škole a jak tuto realizaci ukotvit v dokumentech školy. Metodický pokyn byl naposledy novelizován v roce 2008⁴¹.

V současnosti je však dle průzkumů nutná celková aktualizace a vylepšení obsahů environmentální výchovy. Kompetence žáků k porozumění a ochraně životního prostředí nejsou v praxi zatím dostatečně hodnotitelné a školy nemají k dispozici metodiku evaluace míry úspěšnosti v EVVO. Cílem, formulovaným

⁴⁰O nedávné podobě environmentální výchovy na konkrétních základních školách a nižších stupních gymnázia v Sedlčanech píše ve své bakalářské práci s názvem *Environmentální výchova na sedlčanských školách*, kterou jsem obhájila v roce 2007 na Fakultě humanitních studií.

⁴¹Více viz kapitola 2.2. *Ukotvení EVVO v dokumentech a zajištění jejího naplňování*.

v aktuálním Akčním plánu je tedy vytvořit systém aktivního přístupu škol k realizaci environmentální výchovy a vzdělávání.

Některé oblasti EVVO jsou již v procesu zlepšování. Jde především o úpravu průřezového tématu Environmentální výchova (EV) v RVP. Stávající formulace tematických okruhů EV je příliš encyklopedická a oproti vědomostní složce EV zanedbává složku hodnotovou a postojovou (jež je pro zvnitřnění environmentální etiky a senzitivity zásadní). Dle analýzy stavu EVVO z roku 2009 (viz dále) je také třeba aktualizovat zpracování tohoto průřezového tématu tak, aby byl zesílen jeho význam pro mezipředmětové vztahy a integrovaný přístup.

V současnosti se tedy pracuje na nové podobě průřezového tématu EV, kde jsou definována nová klíčová a propojující témata. Odrážejí se v nich současné tematické okruhy, přičemž je zdůrazněna potřeba kritického přístupu.⁴²

V květu 2009 proběhla pod záštitou MŠMT analýza soudobého stavu EVVO na školách.⁴³ Rozbor byl prováděn odborníky ze sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina. Zkoumalo se především zakotvení EVVO ve školních vzdělávacích programech jednotlivých škol a začlenění environmentální výchovy do výuky na středních školách. Dále byla zjišťována míra propojenosti EVVO na školách s konkrétními podmínkami školy (prostředí, provoz) a zajištění podpory pro EVVO, jak finanční, materiální, tak i personální. V neposlední řadě se analýza zabývala budoucími plány škol a trendy EVVO.

Ze závěrů dané analýzy vyplývá, že na základních i středních školách je environmentální výchova realizována převážně integrací do jiných předmětů, především přírodopisu (biologie), chemie, zeměpisu a čím dál víc také občanské výchovy. Více jak polovina škol však průřezové téma EV uskutečňují ještě doplňujícím způsobem, a to realizací ekologických projektů, tematických dnů, terénních exkurzí a podobně. Většina škol nevyučuje všechny hlavní tematické okruhy EV či podtémata v nich zastoupená, nicméně průměrná škola realizuje nadpoloviční většinu těchto témat. Zde se však očekává změna vzhledem k úpravě formulace a obsahů klíčových témat.

Velmi významným faktorem ovlivňující kvalitu EVVO je celková filosofie školy v této oblasti. Škola jako taková, její vedení, pedagogický sbor i ostatní její

⁴² Podrobněji k nové podobě průřezového tématu EV viz kapitola 4.2 *Průřezové téma EV v RVP ZV a RVP G*.

⁴³ Analýza stavu EVVO je dostupná z <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/analýza-stavu-environmentalniho-vzdelavani-vychovy-a-osvety>>.

pracovníci by měli sami věřit ve správnost trvale udržitelného a k přírodě šetrného způsobu života a v rámci provozu školy o něj usilovat. Jedině tak může být environmentální výchova účinná a měnit postoje také žáků. Pokud se například budou v hodinách učit o tom, že je třeba třídit odpad, ale škola jim tuto možnost neposkytne, pak je jen stěží přesvědčíme o správnosti takového jednání.

Důkazem toho je, že kvalitnější EVVO realizují školy, které se snaží o celkovou ekologizaci školního provozu, ať už jde o třídění odpadu, provoz školních zahrad a budování tzv. učeben v přírodě, nakládání s energiemi, používání ekologicky šetrnějších výrobků, technologií a postupů včetně úklidu a podobně. Realizace environmentální výuky je v těchto školách daleko úspěšnější, neboť ji studenti vnímají jako přirozenou a v souladu s celým jejich studijním životem. Každodenně se setkávají s ekologickými postupy, ať už v rámci výuky nebo mimo ni, sami se na nich podílejí a zvnitřňují si tak ekologicky šetrný přístup k životu.⁴⁴

I proto se mnoho škol v současnosti zapojuje do mezinárodního projektu Eco-schools⁴⁵ (ekoškoly nebo také „zelené školy“), který u nás funguje pod záštitou ekologického sdružení Tereza. Do projektu se může zapojit jakákoli základní nebo střední škola, která dá dohromady celoškolský pracovní tým žáků. Ti pak analyzují stav školy z hlediska provozu a okolního i vnitřního prostředí školy, navrhnou zlepšení a celkově usilují o ekologizaci provozu své školy. V rámci podnikání reálných kroků a strategií si tak žáci zvnitřňují ekologicky šetrný přístup k životu, učí se osobní odpovědnosti za své jednání a především si uvědomují, že jsou schopni vlastními silami mnohé změnit k lepšímu.⁴⁶

V roce 1993 byla ve spolupráci s MŠMT vytvořena Síť ekologicky orientovaných základních škol ČR (Síť EOZŠ), jejímž celostátním koordinátorem je PaedDr. Pavel Kocourek. Shromáždila zájemce z 80 škol celé republiky a každoročně byla pořádána setkání ředitelů škol, dalších pedagogů i zástupců ekologických center. V roce 2000 se pak tato síť sloučila s druhou existující sítí a vznikl Klub ekologické výchovy, o.s. (zkráceně KEV). Jde o občanské sdružení, které soustřeďuje jednotlivé pedagogické pracovníky a zájemce i celé školy a další

⁴⁴ Tyto poznatky vyplývají také ze zmiňované analýzy, viz pozn. pod čarou č. 43.

⁴⁵ V současnosti program spojuje více jak 32 tisíc škol z celého světa.

⁴⁶ Více o programu viz: <http://www.ekoskola.cz/>

instituce a organizace se zájmem o environmentální vzdělávání a výchovu. Předsedkyní KEVu je již výše zmíněná ekopedagožka Danuše Kvasničková.

Co se týká finančních zdrojů na realizaci EVVO, dle zmiňované analýzy vyplývá, že pocházejí převážně z rozpočtů škol, grantů a sponzorských darů. Většina škol však považuje právě nedostatek financí za hlavní bariéru dostatečné a kvalitní environmentální výchovy realizované na školách.

3.2 Úloha nevládních neziskových organizací pro EVVO na školách

Nevládní neziskové organizace, respektive jejich centra pro ekologickou výchovu dětí a mládeže hrají významnou roli při realizování EVVO ve školách všech stupňů. Všem typům škol nabízejí přírodovědné exkurze, odborné přednášky s přírodovědnou či ekologickou tematikou a různé výstavy; pedagogům poskytují materiály a pracovní listy pro ekologickou výchovu a vzdělávání. Pro školy také organizují ekologické výukové programy, které jsou zaměřeny na pochopení vztahů v přírodě a principů vzájemného ovlivňování člověka a životního prostředí. Snaží se zároveň naučit děti základním principům ochrany životního prostředí a posilovat jejich kladné vnímání přírody. Tyto výukové programy probíhají různými metodami: formou besed na vybrané téma, díky jimž se děti dozívají nové informace, prostřednictvím simulačních her, prožitkových aktivit, výtvarných činností, pokusů a pozorování.

Velký význam pro rozvoj EVVO na školách mají také těmito organizacemi pořádané krátkodobé i dlouhodobé školní projekty, kde mají studenti řešit konkrétní problémy ze sféry ekologie a ochrany životního prostředí, a to různými formami. Například vytvářejí projekty propagující správné třídění odpadků, šetření energie a podobně. Některé projekty jsou založené na tom, že studenti aktivní formou řeší ekologické problémy svého regionu – příkladem může být mezinárodní projekt *Uklid'me svět*, jehož tuzemským koordinátorem je Český svaz ochránců přírody. Studenti v rámci této kampaně likvidují černé skládky nebo čistí své okolí od odpadků. Praktické zkušenosti, týmová spolupráce a řešení konkrétních problémů

jsou velmi efektivní prostředky pro podporování ekologického citění a myšlení u žáků všech věkových kategorií.

Nesmí být zapomenuto ani na výukové programy, kurzy a semináře pro pedagogy a pedagogické pracovníky. Jde o velmi významnou odnož činností, které organizace pro ekologickou výchovu pořádají. Za cíl si tyto semináře kladou pomoci pedagogům orientovat se v problematice EVVO, porozumět jejímu obsahu a umožnit jim kvalifikovaně a erudovaně realizovat environmentální výchovu ve škole.

Mezi naše nejvýznamnější NNO v oblasti environmentální výchovy patří:

- Sdružení TEREZA (pro školy krom mnohého dalšího realizuje výše zmíněný program Ekoškola)
- Lipka - školské zařízení pro environmentální vzdělávání
- CHALOUPKY o.p.s., školská zařízení pro zájmové a další vzdělávání
- Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory "SEVER"
- Středisko ekologické výchovy Hl. m. Prahy Toulcův dvůr
- Ekodomov, o. s.⁴⁷

Významné postavení pak zaujímá Sdružení středisek ekologické výchovy SSEV Pavučina. Vzniklo v roce 1996 jako sdružující organizace pro potřeby vzájemné spolupráce a výměny zkušeností. Tato organizace realizuje řadu projektů a programů celostátního významu, jejichž prostřednictvím naplňuje cíle environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty. Na projektech spolupracuje s členskými středisky a s partnery ze státní, podnikatelské i nevládní neziskové sféry.

Od roku 2001 realizuje SSEV Pavučina dlouhodobý projekt s názvem Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy, známý pod zkratkou M.R.K.E.V. V projektu je v současnosti zapojeno 830 základních a středních škol, které vzájemně spolupracují na poli EVVO.

⁴⁷ Odkazy na tyto a další nevládní neziskové organizace zaměřené na EVVO viz příloha.

3.3 Trendy v EVVO na školách

Z již výše zmiňovaného výzkumu MŠMT vyplývá, že si základní i střední školy obecně uvědomují význam i aktuálnost vzdělávání studentů v environmentální problematice a směřují ke zkvalitňování realizace EVVO. Některé školy plánují změny ve školních dokumentech, přepracování školního programu EVVO dle Metodického pokynu z roku 2008 či zavedení (pokud stále nemají) funkce koordinátora EVVO. V plánu je mnohdy také průběžné proškolení koordinátorů a zvyšování jejich finančního ohodnocení.

Trendem je i zvyšování spolupráce se středisky ekologické výchovy, a to jak v podobě získávání metodických rad a materiálů, tak v podobě aktivní účasti na těchto organizacemi pořádaných seminářích, přednáškách a exkurzích.⁴⁸

Kromě nedostatečné finanční podpory v oblasti EVVO školy zápolí také s lidským faktorem, který je mnohdy brzdou v kvalitní realizaci v této oblasti. Lhostejnost, neinformovanost a nedostatečná motivace studentů i pedagogů jsou překážky, jež se školy snaží překonávat formou dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (DVPP) a také změnami v obsahu a metodách environmentální výchovy.⁴⁹

3.4 Trendy v obsahu a metodách EVVO

Oblast EVVO je dynamicky se rozvíjejícím oborem, zejména proto, že se stává stále aktuálnější, a tak je jí věnována poměrně velká pozornost ve smyslu metodologických výzkumů i průzkumů dosavadní efektivity EVVO a návrhů na zlepšení. Česká republika také nabírá inspirace ze zahraničí, především co se týče mezinárodních ekologických projektů pořádaných pro školy.

Samotné uchopení vzdělávacího a výchovného obsahu environmentální výchovy se ukazuje být poměrně problematickým. Přitom právě nejasnosti a rozpory v chápání toho, co by měla obsahovat tato výchova, pak komplikují tvoření konkrétních a přesně formulovaných vzdělávacích aktivit v této oblasti, stejně jako vyhodnocování jejich efektivity (Činčera, 2007). Je třeba si tedy nejprve ujasnit, jaké výsledky od vzdělávání žáků v EVVO očekáváme.

⁴⁸ Viz předchozí kapitola.

⁴⁹ Informace čerpány z Analýzy stavu EVVO z roku 2009, viz pozn. pod čarou č. 43.

Hlavní cíl této výchovy je – jak uvádí například Rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání – „pochopení nezbytnosti postupného přechodu k udržitelnému rozvoji společnosti a k poznání významu odpovědnosti za jednání společnosti i každého jedince“ (RVP ZV, str. 99).⁵⁰

Jinými slovy kýženým cílem je, aby studenti sami měli zájem na ochraně přírody a snahu chovat se k ní šetrně a s ohledem. Jako důvod pro toto jednání je předkládán kritický stav v oblastech znečištění půd, vod a ovzduší, vymírání druhů, či ubývání přírodních zdrojů. Mladý student tak ví, že žijeme v době ekologické krize a že by se měl chovat tak, aby ji pokud možno neprohluboval víc, než je nutné.

Pojem ochrany životního prostředí a ekologie je však mnohdy vnímán poněkud vágně, jakoby bez hlubšího vnitřního obsahu. Žáci ze všech stran slýchají, že je třeba třídít odpad a šetřit energií. Mnozí z nich to ale považují za jakousi módu dnešní doby, trend, který je přeháněn a který je jim proti jejich vůli vnucován. Pojmy ochrany přírody a ekologie jsou často považovány za jakoby prázdné, žák si pod nimi neumí představit nic konkrétního. V každodenním procesu žák s problémy životního prostředí sice přichází do kontaktu (příkladem může být znečištění ovzduší ve městech), ale ve většině případů si je neuvědomuje, nepřemýšlí o nich. Co se týče problémů na globální úrovni, bývají studenty vnímány jako vzdálené, jako něco, co se jich netýká, nebo co nemohou sami svým jednáním ovlivnit. Proto k problémům životního prostředí bývá mnoho studentů lhostejných. Také heslo „mysli globálně, jednej lokálně“ je snadné hlásat, ale obtížnější je rozumět mu a řídit se podle něj.

Je třeba, aby si mladí lidé uvědomili, že se jich tato témata bezprostředně týkají, že je třeba se jimi zabývat a reflektovat je v každodenním životě. Toho lze dosáhnout, když studenty přivedeme k tomu, aby více přemýšleli o světě kolem sebe. Učitel environmentální výchovy by měl žáka vyvést z automatického a neproblematizujícího vztahu k přírodě, měl by mu pomoci ji lépe vnímat, reflektovat. Teprve potom je možné získat k ní nějaký vztah. Dokud je mladým lidem příroda lhostejná, nebudou ji chtít chránit, donucovací prostředky shora ani hromadění pojmů a pouček nic nezmění v základním postoji lidí ke světu. Je třeba začít úplně u jádra věci. Nejprve musíme začít vnímat, vytvořit si vztah, přiznat

⁵⁰ V Rámcově vzdělávacích programech jsou pak formulovány i dílčí očekávané přínosy průřezového tématu Environmentální výchova.

hodnotu. Snaha chránit a zbytečně neškodit může být vystavěna až na těchto základech.

Toto však stále ještě nevystihuje podstatu celé věci. Ano, ekologickou krizi je třeba odvrátit, nebo při nejmenším zpomalit její průběh, ale proč vlastně? V samém základu této otázky stojí problém smyslu lidského žití a života vůbec. Jde tedy o filosofické zamyšlení nad tím, jak nejlépe, nejsprávněji vést naše životy. K tomu však zatím ekologická výchova většinou neproniká.

Proto v dnešní době environmentální výchova klade důraz na ekologickou senzitivitu a etiku. Trendem je studenty vést ke vnímání přírody kolem nich, k tomu, aby nebrali životní prostředí jen jako pouhou kulisu bez jakéhokoli nároku na ohledy. Na tom se zakládá etika ekologicky šetrného jednání. I když člověk moderní doby tráví většinu svého času mimo bezprostřední kontakt s přírodou, je stále její součástí, nikoli izolovaným elementem. Civilizací jsme si vytvořili jiný, umělý svět, jakoby oddělený od světa přírody. Přesto jsme ale na ní stále naprosto závislí – poskytuje nám prostředí pro život, potravu, útočiště a odpočinek. Je třeba uvědomit si naši začleněnost do přírody, a nutnost jednat s ní jako s nenahraditelnou hodnotou.⁵¹

V environmentální výchově jde tedy také o to pomoci studentům přiblížit se zpět k přírodě, pochopit provázanost člověka s okolním živým i neživým světem a posílit jejich vztahování se k původnímu, neumělému prostředí.

Toho lze docílit krom jiného také výchovou mimo budovu školy. Bezprostřední kontaktu dětí s přírodou a aktivity realizované mimo školní lavice jsou cestou ke znovunalezení vztahu k přírodě a krajině. Nejideálnější pak je tato výchova, pokud ji provádíme metodou prožitkových aktivit a praktických a aktivizujících činností – a to přímo v prostředí, ke kterému si žáci mají navázat osobní vztah. Neboť teprve ten, kdo díky konkrétním prožitkům vnímá přírodu jako hodnotu, jako domov a útočiště, je ochoten ji následně chránit a respektovat:

⁵¹ Nahlížet na to můžeme i z pohledu praktické utilitaristické morálky. Musíme si uvědomit, že příroda jako celek života na Zemi, nás nepotřebuje, naopak, bylo by jí v současné době lépe bez destruktivních zásahů člověka. My však naši Zem potřebujeme, jsme na ní stoprocentně závislí, na prostor a přírodní zdroje, které nám poskytuje. Chránit bychom ji tedy měli také z praktických důvodů: je pro nás užitečná (je to zcela zásadní podmínka našeho přežití a přežití dalších generací.) K tomuto tématu viz také kapitola 1.3. *Stav ohrožení*.

„Příroda je tímto domovem, počátkem, z něhož se neustále rodíme. Naše cesty do přírody jsou návratem do laskavosti domova. Proto pocítujeme každý podetnutý strom jako ohrožení naší tělesnosti našeho domova. Nikdy nebyla taková potřeba přírody, přirozenosti ve smyslu „fysis“, jako je tomu dnes. Technický, systematický a metodicky řízený svět nám domov nedodá, naopak, vezme nám jej. Sportování v přírodě, hry, pobyt v přírodě jsou návratem domů.“ [...] „Citlivě prováděné aktivity v přírodě dodají dnešnímu člověku to, co nejvíce potřebuje, domov. A to i když tento člověk si věci nepojmenuje dost přesně.“ (Hogenová, s. 273)

Tento vztah musí být uskutečněn tělesně, pocíten smysly a navázán pomocí **dialogu s krajinou** (Hogenová, 2006). Proto je tak důležité, aby byl člověk v přírodě přítomen tělem, aby jí mohl nahmatat, zaposlouchat se, cítit vůni kůry stromů, pokochat se zelení listů po dešti.⁵² Dialog s přírodou je prováděn právě skrze tělo, krajina je vlastně jakožto domov naším prodlouženým tělem. A domov je „možné nalézt jen neustálým vyladováním na to, co není sdělitelné slovy“ (Hogenová, s. 273).

Začít musíme od úplného jádra. Musíme si odmyslet, „uzávorkovat“ diktát dnešní doby, který nás nutí být neustále prospěšnými a výkonnými. Skutečný návratem k přírodě je její smyslové vnímání bez jakýchkoli apriorních soudů. Je třeba umět být neužitečným, být *jen tak, jako tráva ve větru* (Hogenová, s. 273).

Kromě snah o přiblížení environmentální výchovy k přírodě dále sílí trend co nejvíce propojovat výuku s konkrétní realitou. Je třeba využívat lokální podmínky a vést studenty k řešení místních ekologických problémů tak, aby jim byla environmentální tematika obsahově i významově co nejbližší a aby si sami dokázali uvědomovat a reflektovat výsledky environmentálně prospěšného jednání.

Co se týče organizačních forem a metod využívaných v environmentální výchově, postupně se přechází od frontální, přednáškové výuky k aktivní metodice, projektové a skupinové práci studentů. Cílem je, aby studenti dokázali sami porovnávat, hodnotit, kriticky uvažovat, vnášet svoje nápady a podobně.

⁵² Inspirace pro terénní formu realizace environmentální výchovy (v provázanosti se společenskovědními předměty) se nachází v praktické části této diplomové práce.

V dnešní době se tedy ustupuje od pozitivistického proudu, kde jde hlavně o vědomosti a poznatky. Rozvíjí se oproti tomu proud kritický a interpretivistický (Činčera, 2006). Oba zdůrazňují význam rozvoje osobnostních kompetencí a formování skupiny jako předpokladu pro vlastní environmentální výchovu. Pracují s prožitkem, emocemi a zkušeností. Oba také vyžadují aktivní zapojení žáků do průběhu výuky, ačkoli se trochu liší v preferovaných metodických postupech.

Interpretivistický proud dopředu definuje očekávané přínosy, které mohou být abstraktní, v globální dimenzi. Metody jsou odlišné od dosavadních – převažují dialogové metody, diskuse, situační hry, prožitkové aktivity a podobně. Cílem je individuální porozumění problému, schopnost jej dle vlastních měřítek interpretovat, ale také prodiskutovat s ostatními, dojít k nejlepšímu řešení diskusí a spoluprací. K takovému přístupu směřuje například Steven van Matre, americký environmentální aktivista, který je zakladatelem tzv. Earth Education (výchova o zemi).⁵³

Kritický proud oproti tomu předem neurčuje cíle; žáci se v průběhu výuky aktivně podílejí na spoluvytváření výukových cílů a na řešení problémů, nepřijímají hotové teorie a postupy, ale sami se snaží přijít s vhodným řešením, být kreativní. Jde o tzv. „učení se zkušeností“. Představitelem takového přístupu je například Finn Mogensén.

Podle těchto trendů se v současné době upravuje průřezové téma (PT) Environmentální výchova. V následující kapitole se tedy zaměříme na to, jak jsou koncipovány Rámcově vzdělávací programy a jak je do nich včleněna EVVO. Představíme si, jak je v duchu dnešních trendů přehodnocována a měněna podoba průřezového tématu Environmentální výchova. Dále pak navazují podkapitoly o oborech Výchova k občanství a Občanský a společenskovědní základ, jimž se právě nová podoba EV v mnohém výrazně přibližuje.

⁵³ Podrobnější informace lze dohledat na: < <http://www.eartheducation.org/who-default.asp>>.

4. Rámcově vzdělávací program

4.1 RVP ZV a RVP G

Rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání byl vypracován a do platnosti vstoupil v roce 2005, školní vzdělávací programy základních škol se podle RVP začaly závazně vytvářet od září 2007. RVP pro gymnaziální vzdělávání bylo schváleno v červenci 2007, závazným se stalo od září 2009, kdy se první ročníky čtyřletých gymnázií začaly učit dle nového ŠVP.

Jak vyplývá ze základní myšlenky reformy vzdělávacích programů pro školy, snahou je, aby byly zohledněny konkrétní podmínky školy, její vzdělávací záměry, potřeby a zájmy pedagogů i učitelů. To právě nabízí Rámcový vzdělávací program, který poskytuje návody, jak a co vyučovat; stanovuje učivo a tematické celky a současně i očekávané výstupy, nikoli však striktně dané postupy, metody či rozvržení učiva. Každá škola tak má jisté pole volnosti pro to, aby pojala výuku podle svých nejlepších schopností, možností a představ a aby maximálně využíval podmínky, v nichž se nachází.

Tak je tomu u dvou oblastí vzdělání, jež jsou pro tuto diplomovou práci zásadní: průřezové téma Environmentální výchova a vzdělávací obor Výchova k občanství, respektive Občanský a společenskovědní základ. Způsob, jímž jsou jejich obsahy studentům předávány, je z velké části ponechán každé škole na vlastním uvážení – ve školních vzdělávacích programech by se však měla objevit všechna témata tak, aby byly dosaženy očekávané výstupy a přínosy a aby si žáci osvojili kompetence s touto oblastí spojené. Nejprve tedy stručně představíme průřezové téma Environmentální výchova, tak, jak je pojaté v rámcových programech (i se současnými inovacemi).

4.2 Průřezové téma Environmentální výchova v RVP ZV a RVP G

Jednotlivá průřezová témata jsou v RVP definována tak, aby obsáhla nejdůležitější a nejaktuálnější témata současné společnosti. Do ŠVP školy je možné tato témata zahrnout libovolným způsobem, ať už v rámci jednoho či více vzdělávacích oborů, formou projektových dní, seminářů, pobytových programů pro

žáky či v podobě samostatných předmětů Environmentální výchova. Pozornost by měla být postupně věnována všem tematickým okruhům a jejich podtématům. Z analýzy stavu EVVO z roku 2009 však vyplývá (jak už je zmíněno výše), že tomu není vždycky tak; průměrná škola vyučuje pouze nadpoloviční většinu témat Environmentální výchovy, nikoli všechna.

V současné době je v plánu upravit obsah průřezového tématu Environmentální výchova tak, aby se zde promítly nové trendy v oblasti environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty.⁵⁴ Jak tvrdí Jan Činčera (a mnozí další odborníci v oblasti EVVO), stávající podoba průřezového tématu EV obsahuje řadu nedostatků (Činčera, 2009). Především v potřebné míře nepokrývá některé oblasti podstatné pro kvalitní environmentální výchovu. Jednotlivé tematické okruhy formuluje poněkud jednostranně. Důraz je kladen spíše na vědomostní náplň tématu, tedy na teoretické poznatky z oboru ekologie, ale chybí snaha docílit toho, aby žáci tyto poznatky využívali v praxi – v každodenním jednání. Zanedbávaná je pak hlavně hodnotová stránka problematiky. PT se příliš nezabývá významem etického přístupu k přírodě a životnímu prostředí; malý důraz klade také na osvojování konkrétních strategií trvale udržitelného rozvoje a života (2009).

Proto se v současnosti pracuje na novém vymezení průřezového tématu EV v rámcových programech (RVP ZV a G). Projekt je realizován pod záštitou Výzkumného ústavu pedagogického, a spolupracuje na něm tým odborníků.⁵⁵ Vylepšená verze klade především větší důraz na stránku hodnotovou a na schopnost poznatky využít v praxi. Pracuje s výsledky průzkumů (mimo jiné také zmiňované analýzy), podle nichž většina škol volí cestu integrace témat EV do jiných vzdělávacích oborů. S tímto zřetelem jsou také navržena nová klíčová a propojující témata a tzv. modelové očekávané výstupy, jež mají odrážet zvládnutí jednotlivých témat.

⁵⁴ Tyto trendy rozebírám v podkapitole 3.4. *Trendy v obsahu a metodách EVVO*.

⁵⁵ Postup práce na nové verzi průřezového tématu EV a na metodice pro výuku a hodnocení EV v podobě tzv. modelových očekávaných výstupů je zveřejňován na stránkách VÚP pod záložkou „Na čem pracujeme“. Dostupné z <<http://www.vuppraha.cz/tvorba-a-overovani-modelovych-ocekavanych-vystupu-k-tematickym-okruhům-prurezovych-temat-pro-1-a-2-stupen-zakladniho-vzdelavani-a-pro-gymnazia>>.

Těmito tématy jsou:

klíčová témata:

- senzitivita
- zákonitosti
- výzkumné dovednosti a znalosti
- problémy a konflikty
- akční strategie

a propojující témata:

- vztah k místu
- přesvědčení o vlastním vlivu
- osobní odpovědnost
- kooperativní dovednosti
- environmentální postoje a hodnoty

Z hlediska této diplomové práce jsou navrhovaná témata velice vhodná, neboť jsou aktuální také ve výchově studentů v oblasti občanské a společenskovední.

Takto definovaná témata jsou propojena se stávajícími tematickými okruhy, tak aby nedošlo k násilnému přestupu od jednoho stylu výuky ke druhému. Je tedy možné pojmout tematické okruhy a podtémata EV o něco jiným způsobem, navrženým právě novou verzí. Ta se formulací témat i doporučených strategií k jejich rozvíjení snaží, aby byly odstraněny nedostatky, jako je chybějící důraz na ekologickou senzitivitu či osobní přístup k přírodě a její hodnotě. Dále by měli žáci větší prostor k praktickému vyzkoušení poznatků v reálném životě, při řešení konkrétních ekologických problémů (ideálně v místě jejich školy a bydliště, ale i ve větším rozsahu). V neposlední řadě nová verze klade důraz na kooperativní schopnosti žáků a rozvíjení jejich občanských a sociálních kompetencí.

4.3 Obor Výchova k občanství v RVP ZV

Vzdělávací obor Výchova k občanství (VO) tvoří spolu s Dějepisem vzdělávací oblast, nazvanou v RVP Člověk a společnost. Ta je vyučována na druhém stupni, respektive během nižších ročníků víceletého gymnázia, a svým obsahem přímo navazuje na vzdělávací oblast Člověk a jeho svět na prvním stupni. Pokrývá nejen témata týkající se člověka ve společnosti (naše vlast, naše obec, zásady lidského soužití apod.), ale pro studenty představuje také první setkání s vědami jako je ekonomie, kulturologie, psychologie, státověda či politologie.

Obecně lze říci, že smyslem tohoto vzdělávacího oboru je žáky kvalitně připravit na aktivní zapojení do života v demokratické společnosti. Snahou je pomoci studentovi orientovat se v sociální realitě, ve společenských vztazích, jevech a procesech, jejichž je či v budoucnu bude účastníkem. Mimo jiné se žáci během hodin Výchovy k občanství učí lépe vnímat vnitřní svět člověka, zabývají se rozvojem osobnosti, zásadami lidského soužití a kulturními hodnotami.

Ke kýženým cílům tohoto oboru patří také žákova orientace v současném dění v České republice i ve světě, a přehled o nejaktuálnějších lokálních i globálních problémech lidstva. Přírozenou součástí je pak formování žákovy osobnosti po hodnotové stránce. Učitel vede žáky k tomu, aby si utvářeli zdravý postoj k oblastem společenského světa (jako je problematika rasismu, globalizace či extrémistických názorů) a aby byli schopni jej inteligentně obhájit. Zároveň jsou studenti vedeni k jednání v souladu s mravními principy a k přejímání zodpovědnosti za své skutky a jejich důsledky.⁵⁶

Pokud bychom se měli zaměřit na klíčové kompetence, tedy hlavní cíle, které by měl žák v průběhu vzdělávání získávat a dále si je prohlubovat, logicky nás ve spojení s oborem Výchova k občanství budou nejvíce zajímat kompetence občanské⁵⁷. Jejich vyjmenování v dokumentu RVP lze shrnout tak, že student si osvojí pravidla soužití s ostatními, naučí se respektovat zákony, normy a tradice uvnitř společnosti, v níž žije. Posledním bodem uvedeným v RVP ZV je, že žák „chápe základní ekologické souvislosti a environmentální problémy, respektuje

⁵⁶ Podrobné informace o učivu a očekávaných výstupech předmětu Výchova k občanství viz dokument Rámcově vzdělávacího programu pro ZV, vydaný Výzkumným ústavem pedagogickým, str. 43 a 48-50.

⁵⁷ V předmětu Výchova k občanství je však prostor pro dosahování také zbývajících pěti okruhů kompetencí, kterých má žák dosáhnout, viz RVP.

požadavky na kvalitní životní prostředí, rozhoduje se v zájmu podpory a ochrany zdraví a trvale udržitelného rozvoje společnosti.“(RVP ZV, s.16)

Především na tyto kompetence žáka musí současný učitel Výchovy k občanství klást důraz. Oproti dřívějším nárokům je tedy třeba, aby učitel disponoval navíc také základními přírodovědnými znalostmi. Navíc musí mít neustále na zřeteli propojenost různých aspektů společenského života a učit žáky tyto souvislosti nacházet a uvažovat o nich. Naštěstí současná škola postupně přechází k vhodnějším a efektivnějším metodám výuky (s nimiž počítá také RVP ZV) a díky tomu je požadovaných kompetencí žáků možno snáze dosáhnout.

Jednotlivá společenskovědní témata oboru Výchova k občanství jsou rozdělena do oblastí:

- *Člověk ve společnosti* (zahrnující témata naše vlast, naše obec, kulturní život, zásady lidského soužití, apod.)
- *Člověk jako jedinec* (kam patří například vnitřní svět člověka a osobní rozvoj)
- *Stát a hospodářství* (tedy jakýsi úvod do ekonomie, s jejímiž základy se pak studenti gymnázií seznámí ve vzdělávací oblasti Člověk a svět práce)⁵⁸
- *Stát a právo* (právní řád České republiky, principy demokracie, atd.)
- *Mezinárodní vztahy a globální svět* (zde se studenti seznamují mimo jiné s aktuálními globálními problémy)

4.4 Obor Občanský a společenskovědní základ v RVP G

V dokumentu Rámcově vzdělávacího programu pro gymnázia je předmět základy společenských věd rozvržen novým způsobem. Jeho velkou výhodou je větší důraz na logickou integraci tematiky do souvislostí, její návaznost na další obory s humanitním obsahem. Konkrétně jsou společenská témata zahrnuta do vzdělávací oblasti Člověk a společnost, která se dělí na tři samostatné obory:

⁵⁸ V RVP G je vzdělávací oblast Člověk a svět práce oddělena od oboru Občanský a společenskovědní základ, v reálu bývá však tato tematika běžně vyučována v rámci předmětu Základy společenských věd.

Občanský a společenskovední základ, Dějepis a Geografie (ta je však s ohledem na její provázanost s přírodními vědami v RVP umístěna v oblasti Člověk a příroda).

Obor Občanský a společenskovední základ (zkráceně OSZ, v mnoha školách však stále realizovaný pod názvem Základy společenských věd) navazuje na Výchovu k občanství, se kterou se žáci setkali na druhém stupni základní školy. Všechna témata jsou probírána znovu, rozvíjena více do hloubky a v širším myšlenkovém systému. Oproti Výchově k občanství se studenti navíc seznámí také s filosofií, etikou a religionistikou. Oblast ekonomie je v RVP G vydělena do samostatné oblasti Člověk a svět práce.

Studenti jsou již více vedeni k samostatnému uvažování, kritickému myšlení, hodnocení vstřebávaných informací, k umění diskuse a komunikace, řešení problémů a konfliktů. Cílem je naučit je také získané poznatky propojovat a využívat v praxi.

Z hlediska integrace s Environmentální výchovou je zvlášť důležité, že obor Občanský a společenskovední základ připravuje žáky na odpovědný život v demokratické společnosti v souladu s principy udržitelného rozvoje. Podporuje vědomí neopakovatelnosti a jedinečnosti života, jeho hodnotu a potřebu jej chránit a respektovat.⁵⁹

Jednotlivá společenskovední témata tohoto oboru jsou rozdělena do oblastí:

- *Člověk jako jedinec* (zahrnující poznatky z psychologie)
- *Člověk ve společnosti* (zahrnující sociologická témata)
- *Občan ve státě* (seznamující studenty se základy státovědy)
- *Občan a právo*
- *Mezinárodní vztahy a globální svět* (zde se studenti seznamují mimo jiné s aktuálními globálními problémy)
- *Úvod do filosofie a religionistiky*

Rozsah témat tohoto vyučovacího oboru je opravdu velmi široký; snaží se zahrnout veškeré aspekty života moderního člověka v demokratické společnosti.

⁵⁹ Podrobný rozpis učiva a očekávaných výstupů oboru Občanský a společenskovední základ viz RVP G.

Rozvíjením poznatků a schopností o těchto poznatcích kriticky uvažovat se tak naplňují očekávané klíčové kompetence.

4.5 Propojení Environmentální výchovy, Výchovy k občanství a Občanského a společenského základu

K vnitřním souvislostem mezi EV a Výchovou k občanství, respektive Občanským a společenským základem, se v této práci vyjadřují již v první kapitole nazvané *Člověka a svět kolem něj*. Mezi problematikou trvale udržitelného života, jíž se zabývá environmentální výchova, a problematikou společenského života, kterou řeší vzdělávací obory VO a OSZ, existuje spojitost celá řada. Obě výchovy mají vlastně stejný základní cíl: dovést studenty k uvědomělému, citlivému a ohleduplnému přístupu k lidem ve společnosti i k celku tohoto světa.

Pokud se na propojení těchto dvou oblastí podíváme z hlediska formulace v rámcově vzdělávacích programech, i zde najdeme příklady očekávaných výstupů (respektive přínosů), jež jsou těmto výchovám společné. To je patrné například z toho, co uvádí Rámcově vzdělávací program pro ZV:

„EV odkrývá souvislosti mezi ekologickými, technicko-ekonomickými a sociálními jevy s důrazem na význam preventivní obezřetnosti v jednání a další principy udržitelného rozvoje.“ (RVP ZŠ, str. 99)

Přínosy PT EV se tedy částečně překrývají s vědomostmi a schopnostmi, které jsou očekávány od studenta absolvujícího obor Výchova k občanství.

Další průniky v cílech průřezového tématu EV a oborů VO a OSZ shrnuje Ivana Havlíková v *Metodické příručce v rámci projektu Výchova a vzdělávání k udržitelnému rozvoji* (2006). Lze je spatřit v osvojení si těchto schopností:

- orientovat se v problémech a složitostech současného světa
- řešit problémy se zachováním lidské důstojnosti, vztahy k ostatním lidem, obhajováním a dodržováním lidských práv a svobod
- kriticky uvažovat
- aktivně a tvořivě přistupovat k řešení problémů
- objasnit příčiny a následky globálních vlivů na prostředí

- odpovědně chránit přírodu a životní prostředí
- uvědomovat si propojenost lokálních, regionálních a globálních témat a problémů
- odpovědně přistupovat k principům trvalé udržitelnosti

Právě navrhované změny v průřezovém tématu Environmentální výchova směřují k přiblížení podoby EV k občanským kompetencím a k etickému jednání a smýšlení studentů. Nejde pouze o hromadění poznatků o vztazích mezi ekosystémy a o ekologických problémech (na straně environmentální výchovy), ale ani nejde jen o morální jednání a respektování spoluobčanů (na straně Výchovy k občanství a OSZ). Trendem je přiblížit obě oblasti a zdůraznit jejich překrývané plochy. V environmentální výchově jde přece také o schopnost kriticky zhodnotit, spolupracovat, vytvořit si osobitý vztah, přiznat hodnotu a vyjádřit respekt. Do občanských kompetencí studenta pak nesporně patří také to, že je hodnotu a právo na život a svobodnou existenci schopen přiznat i mimolidským bližním a přírodě celkově.

Jak už bylo řečeno, obory *Výchova k občanství* a *Občanský a společenskovědní základ* jsou v rámci vzdělávacích programech oba začleněny do vzdělávací oblasti **Člověk a společnost**. Jejím cílem je především připravit studenty na aktivní občanský život v demokratické společnosti (Havlíková, 2006). V průběhu vzdělávání tedy mají pochopit podstatu demokracie a osvojit si její principy v každodenním jednání. V tomto místě se opět nachází propojení také s cíli Environmentální výchovy. Erazim Kohák ve své knize *Průvodce po demokracii* poukazuje na to, že k demokratickému přístupu patří společné rozhodování ve prospěch všeho a všech, nás lidí stejně jako životního prostředí a jeho současných i budoucích obyvatel (Kohák, 1997). Demokracie je zde pojatá v tom nejširším možném měřítku a já se s tímto postojem ztotožňuji. Naučit se být demokratickým občanem znamená tedy také chránit práva každého jednotlivce – a tím nejzákladnějším právem je právo na život v jakékoli formě. Tento ohleduplný přístup by měl být posilován v oborech OV a OSZ stejně jako v Environmentální výchově.

Dnešní mladý člověk by si měl uvědomovat, že do utváření hodnotového pozadí kvalitního životního stylu patří také kritické přemýšlení o problémech prostředí, zájem o ně a snaha je řešit. Trvale udržitelný život je tak souhrn

veškerých přístupů a strategií, které představují rozumný a ohleduplný způsob vztahování se k tomuto světu.

Evidentní vysoká míra styčných ploch mezi EV a VO (respektive OSZ) naznačuje, že tyto dvě oblasti by opravdu měly být integrovány a vyučovány propojeně. Pokud budeme environmentální etiku a vnímání ekologických problémů oddělovat od vzdělávání žáků v občanských kompetencích, riskujeme, že student sám bude ve svém budoucím životě tyto dvě sféry oddělovat a ochranu životního prostředí bude brát spíše jako „nadstandard“ správného životního stylu namísto jeho naprosto přirozené a automatické součásti. Proto, ač není v rámci oboru VO, respektive OSZ tolik prostoru pro ekologickou tematiku, jak by tomu mohlo být v samostatném oboru environmentální výchova, velkou výhodou je právě respektování souvislostí a propojenosti obou oblastí.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5. Gymnázium a SOŠE Sedlčany

Praktická část této diplomové práce se zaměřuje na představení aktivit do hodin oboru Výchova k občanství a Občanský a společenskovední základ, propojujících témata těchto výchov a výchovy environmentální. Aby byla tato práce co nejlépe využitelná v reálném vyučovacím procesu, aktivity jsou vytvořené „přímo na míru“ škole, na které bych je chtěla v budoucnu využívat (některé z aktivit jsem již také vyzkoušela). Touto školou je Gymnázium a střední odborná škola ekonomická Sedlčany.

5.1 Stručná charakteristika školy

Gymnázium a střední odborná škola Sedlčany je všeobecně vzdělávací a střední odborná státní škola, která slučuje tři formy studia: víceleté gymnázium (ročníky prima až oktáva), čtyřleté gymnázium (ročníky 1. G až 4. G) a střední odbornou školu ekonomickou (neboli obchodní akademii; její ročníky jsem však do praktické části diplomové práce nezahrnovala). Celkový počet žáků při zahájení školního roku 2010/2011 čítá 480 žáků, pedagogický sbor se skládá z 36 členů. Ředitelem školy je Zdeněk Šimeček. Škola byla založena v roce 1946, původně jen jako čtyřleté gymnázium, v roce 1990 přibyl gymnázium víceleté a v roce 1993 obchodní akademie, dnes zvaná střední odborná škola ekonomická.

Škola je kvalitně vybavená, kromě kmenových tříd pro výuky poskytuje také učebny a laboratoře chemie, fyziky a biologie, učebnu fiktivní firmy (pro studenty SOŠE) a čtyři jazykové učebny. Dále se v budově školy nachází knihovna a knihovna cizích jazyků, keramická dílna, projektová učebna a nově také multimediální učebna. Významnou součástí školy je od roku 2007 nově vybudovaná víceúčelová tělocvična, poskytující nadstandardně vybavené zázemí. Škola má bezbariérový přístup.

V rámci školy jsou pravidelně organizovány různé akce (vánoční akademie, předprázdninová Pivoňková slavnost a jiné). Studenti také absolvují vícedenní sportovní kurzy - pravidelné lyžařské kurzy a kurzy dle vlastního zájmu (mohou

volit mezi horskou turistikou, windsurfigem, cyklistikou, kanoistikou a univerzálním kurzem, zahrnujícím sjíždění řeky na kanoích, na raftu a cyklistiku.) Ve škole je studentům nabízeno mnoho zájmových a sportovních kroužků: počítače, keramika, vodácký kroužek, fotbal a florbal, basketbal, gymnastika, aerobik, stolní tenis, biologický a chemický kroužek, psaní na stroji, anglický jazyk a ruský jazyk.

Gymnázium a SOŠE dlouhodobě spolupracuje se střední školou Lycée Jacques Prévert v rámci partnerství měst Taverny-Sedlčany. Dvakrát ročně probíhají mezi školami výměnné pobyty studentů zaměřené především na sport a kulturu.⁶⁰

5.2 Realizace EVVO na škole⁶¹

Na Gymnáziu a SOŠE Sedlčany je realizace EVVO zajištěna několika způsoby. Předně na škole funguje koordinátorka EVVO, která pravidelně vytváří roční plán ekologické výchovy, vzdělávání a osvěty.⁶² Žáci si cíle průřezového tématu Environmentální výchova osvojují také na různých terénních exkurzích a během sportovních kurzů v přírodě, čímž je zajištěn jejich kontakt s přírodou. Škola také často spolupracuje s nevládními neziskovými organizacemi zaměřenými na EVVO. S některými z nich je v pravidelném kontaktu a účastní se jimi pořádaných projektů. Mezi vlastní environmentální akce školy pak patří například pravidelně pořádané oslavy Dne Země a v současné době především rozsáhlý projekt Vltava. Jedná se o celoškolský dlouhodobý projekt, na jehož financování se podílí Evropský sociální fond a státní rozpočet České republiky. Netýká se pouze EVVO, ale i mnoha dalších oblastí vzdělávání, a jeho cílem je upevňování všech klíčových kompetencí, především kompetencí občanských a sociálních a kompetencí k řešení problémů. Projekt je realizován formou exkurzí, odborných přednášek a kurzů, projektovými dny, výstavami tvorby studentů a podobně. Zastřešujícím tématem všech aktivit je Vltava.

⁶⁰ Více informací o škole viz webové stránky: <http://www.goasedlcany.cz/>.

⁶¹ Podrobnou charakteristiku EVVO na Gymnáziu a SOŠE v Sedlčanech uvádím ve své bakalářské práci s názvem *Environmentální výchova na sedlčanských školách*, kterou jsem obhajovala v roce 2007 na Fakultě humanitních studií.

⁶² Obecná úloha školních koordinátorů EVVO viz podkapitola 3.1. *Současný stav EVVO na základních a středních školách*.

Další realizování EVVO na škole probíhá formou vzdělávání v konkrétních předmětech. Stejně jako na většině všeobecně vzdělávacích škol není samostatný předmět ekologie či environmentální výchova na škole vyučován. Průřezové téma Environmentální výchova je namísto toho integrováno do několika vyučovacích předmětů. Pro lepší přehlednost uvádím tabulky zobrazující způsob začlenění jednotlivých tematických okruhů EV do jednotlivých předmětů:

Nižší ročníky víceletého gymnázia (prima – kvarta)

	Název TO	prima	sekunda	tercie	kvarta
EV	Ekosystémy	Dej	Che, OV,Bi	Dej	Dej, Nej
	Základní podmínky života	Fyz,Bi,Zem	Fyz, Che,Zem,Bi	Dej, Fyz, Che	Fyz,Bi
	Lidské aktivity a problémy životního prostředí	Dej, Fyz, Bi,Che,VV,Zem	Fyz, Bi,Che,Zem	Aj, Fyz, Che,VV,Zem,IT	Aj, Fyz, Che,Bi, OV,Zem
	Vztah člověka k prostředí	Bi, HV, TV	VV,Bi,TV		Nej,Bi, Che,VV,IT

Vyšší ročníky víceletého gymnázia a ročníky čtyřletého gymnázia (kvinta – oktáva, 1. G – 4.G)

	Název TO	kvinta, 1.G.	sexta, 2.G	septima, 3.G	oktáva, 4.G
EV	Problematik a vztahů organismů a prostředí	Bi	Fyz,Bi		
	Člověk a životní prostředí	Zem,Dej,Fyz,Che,Bi, TV,IT	Aj,Dej,Fyz,Bi	Rj,Dej,Che, Bi	Bi,Zem,Nej Rj
	Životní prostředí regionu a České republiky		Zem		Fyz

Použité zkratky:

EV	Environmentální výchova		
TO	= tematický okruh		
Aj	= Anglický jazyk	IT	= Inform. a výpočet. technika
Bi	= Biologie	Nej	= Německý jazyk
Dej	= Dějepis	OV	= Občanská výchova
Fyz	= Fyzika	VV	= Výtvarná výchova
Hv	= Hudební výchova	TV	= Tělesná výchova
Che	= Chemie	Zem	= Zeměpis

Z uvedených tabulek vyplývá několik závěrů. Environmentální výchova je souvisleji začleněna do předmětů nižších ročníků gymnázia. V každém ze čtyř těchto ročníků se studenti seznámí v rámci různých předmětů se všemi tematickými okruhy EV. Výjimkou je pouze ročník tercie, během nějž se žáci nevěnují okruhu *Vztah člověka k prostředí*.

V mnoha předmětech starších ročníků (kvinty až oktávy a 1. až 4.G) je jednotlivým tématům věnováno taktéž poměrně dost prostoru, nejvýrazněji pak tematickému okruhu *Člověk a životní prostředí*.

Velký plus vidím v tom, že tematické okruhy PT Environmentální výchova jsou včleněny do poměrně velkého počtu předmětů (celkem jich je dvanáct). Je jisté, že v některých případech jde jen o stručné zmínění či okrajové tematické propojení. Přesto považuji za velmi podstatné, že studenti se díky těmto jednotlivým včleněním EV do různých předmětů věnují environmentální problematice z mnoha rozličných úhlů pohledu a uvědomí si tak její provázanost s řadou oblastí lidského poznání a jednání.

Z tabulek však také vyplývá, že k integraci environmentální výchovy a předmětů **Občanská výchovy a Základy společenských věd**⁶³ dochází na škole zatím jen velmi okrajově – konkrétně u předmětu Občanská výchova v ročníku sekunda a kvarta; předmět ZSV se environmentálními tématy vůbec nevěnuje. To je také jedna z hlavních pohnutek, které mě vedly k navržení aktivit realizujících tuto integraci. Z důvodů, jež uvádím na mnoha místech práce, považuji právě takové propojení za velmi důležité.

⁶³ Těmito dvěma předměty je na Gymnáziu a SOŠE Sedlčany realizovaný obor Výchova k občanství, resp. Občanský a společenskovední základ (a částečně také učivo některých dalších oborů). Více v podkapitole 5.3. *ŠVP na Gymnáziu a SOŠE Sedlčany – konkrétní podoba oboru Výchova k občanství a Občanský a společenskovední základ*.

ŠVP školy pracuje se stávajícími tematickými okruhy EV (nové vymezení nebylo doposud včleněno do Rámcově vzdělávacích programů). S ohledem na budoucí využití však v praktických ukázkách aktivit pracuji již s nově formulovanými tématy. I to určitě přispělo k tomu, že jsem v tématech EV a učivu OV a ZSV odhalila řadu spojitostí.

5.3 ŠVP Gymnázia a SOŠE Sedlčany – konkrétní realizace oborů Výchova k občanství a Občanský a společenskovední základ

Pro formulaci aktivit, plánů hodin a vícehodinových projektů jsem využila školní vzdělávací program gymnázia a vytvořila jsem je tak, aby byly snadno včlenitelné do učebních osnov předmětu Občanská výchova (pro nižší ročníky víceletého gymnázia) a předmětu Základy společenských věd (pro vyšší ročníky víceletého a všechny ročníky čtyřletého gymnázia).

Vyučovací předmět **Občanská výchova (OV)** vychází ze vzdělávacího oboru Výchova k občanství, který v RVP ZV patří spolu s Dějepisem do vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Ve třídě kvarta je součástí vzdělávacího obsahu také tematický okruh Svět práce, spadající v RVP ZV do vzdělávací oblasti Člověk a svět práce.

Vyučovací předmět **Základy společenských věd (ZSV)** vychází v 5. – 8. ročníku osmiletého gymnázia a v 1. – 4. ročníku čtyřletého gymnázia ze vzdělávacího oboru Občanský a společenskovední základ, vzdělávací oblasti Člověk a svět práce a z vybraných částí vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví v RVP GV.

Oba předměty sledují cíle odpovídající výstupům, jež jsou formulovány v oborech Výchova k občanství a Občanský a společenskovední základ⁶⁴ (případně cíle dalších oblastí). Konkrétní učební osnovy shrnující učivo a očekávané výstupy obou předmětů jsou zařazeny v přílohách této práce.

⁶⁴ Oba obory jsou i s jejich očekávanými výstupy stručně představeny v podkapitole 4.3. 4.4.

6. Ukázky aktivit s environmentální tematikou vhodných do hodin Občanské výchova a Základů společenských věd

Ukázky praktického propojení environmentální výchovy a předmětů OV a ZSV jsou pro přehlednost rozděleny do tří skupin:

1. krátké aktivity do hodin OV a ZSV
2. jedno- a více-hodinové aktivity
3. projekty

Všechny ukázky jsou strukturovány stejným způsobem, tak aby byly co nejpřehlednější a snadno se s nimi pracovalo. Jednotlivé aspekty aktivit jsou řazeny takto:

1. téma
2. popis
3. výchovné a vzdělávací cíle
4. cílová skupina žáků
5. zaměření aktivity
6. vhodné propojení s tematickými okruhy
7. pomůcky
8. časová dotace
9. postup aktivity/hodiny/projektu
10. způsob hodnocení (v případě, že je hodnocení možné nebo vhodné)

V postupu jsou přesně popsány jednotlivé kroky i s jejich časovou dotací, závěrečnou činností je vždy zpětná vazba od studentů. Tuto podobu jsem zvolila proto, aby byla usnadněna realizace dané aktivity. Co se týče pátého bodu, tedy *zaměření aktivity*, formuluji ho pomocí nově vymezených klíčových a propojujících témat PT EV. Ve *výchovných a vzdělávacích cílech* se pak zřetelně odráží propojení přínosů EV a očekávaných výstupů předmětů OV a ZSV.

Samozřejmě je možné každý z nápadů si upravit dle potřeby tak, aby vyhovoval konkrétním podmínkám: tématu předchozí hodiny, složení žáků, aktuální náladě ve třídě, podmínkám školy a podobně. Současně platí, že ačkoli jsou ukázky vytvořené pro konkrétní školu, je možné je použít v hodinách občanských a společenskovedních předmětů na jakékoli jiné základní či střední škole; *vhodné propojení s tematickými okruhy* je možné brát spíše jako příklad či inspiraci, a aktivity realizovat dle konkrétních potřeb dané školy. Navrhované aktivity je také možné realizovat v jiných hodinách než je OV nebo ZSV, především v hodinách Společenskovedního semináře, samostatného předmětu (nebo kroužku) Environmentální výchova (pokud je na škole zaveden), případně dalších předmětů.

Souhrnným cílem těchto aktivit je pomoci žákům přiblížit se trvale udržitelnému životu – a to především z hlediska uvědomělejšího a ohleduplnějšího přístupu. Snahou je obrátit pozornost studentů k přírodě a životnímu prostředí, nahlédnout a pochopit obrovskou hodnotu všeho života na Zemi a z toho vyplývající potřebu život chránit.

Cílem tak nemusí vždy být jasná změna chování. Poselství pro studenty nemá být: dělej tohle a nedělej tamto – věřím, že žáci nepotřebují striktní povely a instrukce. Poselstvím aktivit je spíše *vnímej a přemýšlej*. Jde tedy především o to, aby žáci díky nabízeným aktivitám více uvažovali o přírodě a obecně o světě, ve kterém žijeme, uvědomili si hodnotu přírody a byli vůči ní vnímavější. Teprve díky této zvýšené pozornosti a citlivosti budou žáci kritičtěji přistupovat ke svému každodennímu jednání, k dění kolem sebe – a snad budou také hledat způsoby, jak oboje změnit směrem k trvale udržitelnému životu ve společnosti.

Ukázky aktivit si nekladou ambice obsáhnout veškerá environmentální témata, která souvisí s tématy společenskými. Na to není v této diplomové práci prostor a není to ani její cíl. Jde spíše o to nabídnout inspiraci, předvést, že „to jde“. Zároveň jsou všechny aktivity zaměřeny jedním konkrétním směrem – a tím je především environmentální senzitivita a uvědomělost, a občanská etika rozšířená na etiku také vůči přírodě a životnímu prostředí.

Jsem si vědoma toho, že pro integraci EV a společenskovedních předmětů (ať už je škola realizuje jakkoli) existuje ještě mnoho prostoru i v jiných souvislostech, například ve vztahu ekologie a ekonomie. Tato diplomová práce se

však ve své teoretické a tudíž i ve své praktické části zaměřuje na základ problému, který vidím v odcizeném přístupu ke světu přírody a k našemu životnímu prostředí. Nebýt lhotejší je první krok k tomu, abychom se začali zabývat řešením ekologické krize a hledáním lepších, trvale udržitelných přístupů.

KRÁTKÉ AKTIVITY DO HODIN OV A ZSV:

Ekobingo⁶⁵

TÉMA: Způsob životního stylu prozrazující náš postoj k životnímu prostředí

POPIS: Aktivita je vhodná jako úvodní motivace pro téma ekologicky šetrného životního stylu, trávení volného času a vztahu k přírodě. Má ukázat komplexnost otázky vztahu k přírodě (nejde jen o to, zda ji žáci mají rádi, ale i jak se k ní a svému životnímu prostředí chovají). Proto se velmi hodí také jako motivační aktivita k hodině Příroda a já (viz níže).

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- promyslí svůj vlastní vztah k přírodě i všechny jeho složky
- uvědomí si rozdílnost v jednotlivých přístupech k našemu prostředí
- reflektuje odraz vztahu k přírodě a životnímu prostředí v každodenních činnostech
- zaměří pozornost na své okolí a jeho konkrétní problémy

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: studenti nižších i vyšších ročníků gymnázia (lze upravit dle věku žáků)

ZAMĚŘENÍ AKTIVITY: na environmentální postoje a hodnoty, akční strategie, osobní odpovědnost

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- **OV, prima:** Činnosti lidí – volný čas, vhodné a nevhodné trávení volného času
- **OV, sekunda:** Přírodní bohatství a jeho ochrana
- **OV, tercie:** Člověk hledá sám sebe - sebepoznání, sebevědomí, sebehodnocení, sebekritika
- **ZSV, 2.G, sexta:** Sociální dovednosti
 - životní styl a způsob
 - životní prostředí

POMŮCKY:

- ✓ psací potřeby
- ✓ kopie s tabulkou (viz příloha)

ČASOVÁ DOTACE: 20 min. + zpětná vazba od studentů - diskuse

POSTUP AKTIVITY:

1)

Učitel rozdá žákům kopie s tabulkou (viz příloha). Vysvětlí pravidla hry bingo – jde o to zaškrtnout čtyři po sobě jdoucí políčka (vodorovně, svisle nebo úhlopříčně) tím, že student najde a zapíše do každého políčka někoho, kdo splňuje danou podmínku. Každé jméno se může objevit pouze jednou.

Alternativa: učitel určí časový limit, ve kterém studenti mají stejným způsobem zaškrtnout co nejvíce políček.

Vyhrává student, který má jako první bingo (případně v časovém limitu dokázal vyplnit nejvíce políček).

– časová dotace: 10 min.

⁶⁵ inspirováno aktivitou dostupnou na:

<http://www.environment.gov.au/education/publications/tsw/modules/module26.html#res1>.

2)

V druhé části aktivity mají studenti za úkol zjistit alespoň k některým doplněným údajům ve své tabulce víc informací. Např. proč je daný spolužák vegetarián, jaký odpad třídí, jak šetří energii, apod. Na závěr si můžou nejzajímavější zjištění navzájem sdělit.

– časová dotace: 10 min.

Zpětná vazba:

Po skončení aktivity následuje diskuse. Učitel se ptá studentů:

Jak obtížné bylo najít studenty splňující podmínky v rámečcích?

Které políčko bylo největším problémem zaškrtnout?

U kolika políček byste vy sami splňovali danou podmínku?

Která podmínka je podle vás nejdůležitější?

Následně učitel shrne cíle aktivity (časová dotace 5 min.).

Moje vlast

TÉMA: Vnímání pojmu vlast

POPIS: Aktivita je jakousi motivací k tématům vlast, národ, přírodní a kulturní památky apod. Umožňuje žákům uvědomit si, jak každý z nich individuálně vnímá pojem vlast, zda se považuje za vlastence, případně přivede žáky k pocítění lásky k jejich rodné zemi a k vnímání jejich krás. Aktivitu je lepší dělat s menším počtem žáků.

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- vyjádří, co si představí pod pojmem vlast a udá důvody, proč tomu tak je
- vysvětlí pojem vlastenectví a rysy vlasteneckého chování

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: studenti nižších ročníků gymnázia

ZAMĚŘENÍ AKTIVITY: na environmentální senzitivitu, postoje a hodnoty

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- **OV, sekunda:** pojem vlast

POMŮCKY:

- ✓ několik obrázků (například pohledů či fotek) zobrazující českou krajinu, český venkov, Prahu, mapu České republiky apod.

ČASOVÁ DOTACE: 15 min.

POSTUP AKTIVITY:

Učitel uprostřed místnosti rozmístí několik očíslovaných pohlednic či fotek zobrazujících krajinu, český venkov, Prahu, mapu České republiky apod. Vyzve žáky, aby si obrázky prohlédli a vybrali si ten, který podle nich nejlépe vystihuje pojem vlast (to, co si sami představí pod pojmem vlast).

Poté žáci jeden po druhém ukážou obrázek, který si vybrali a objasní proč.

Pozn.: Pokud je žáků hodně, mohou si sdělit svou volbu – číslo obrázku – v menších skupinkách (případně napsat svou volbu a její odůvodnění zapsat do pracovních listů/sešitů).

– časová dotace: 10-15 min.

Zpětná vazba:

Učitel poukáže na to, že si každý student může pod pojmem vlast obrazově představovat něco trochu jiného; důležité ale je, aby si každý uvědomil svůj vztah k rodné zemi, k jejím krásám a hodnotám, které je třeba chránit (časová dotace: 3min.).

Hodnota

TÉMA: Pojem hodnota a jeho definice, důležité hodnoty v současném světě.

POPIS: Aktivitu je možné uvést jako úvodní motivaci k problematice hodnot nebo jako závěrečné zamyšlení. Je vhodná pro starší studenty, ale s pomocí učitele (případně zjednodušením postupu) ji lze použít i u mladších žáků.

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- dokáže vysvětlit pojem hodnota a určit, co za hodnotu považuje ve svém životě i v rámci celého světa

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: studenti čtyřletých gymnázií a vyšších ročníků víceletých gymnázií

ZAMĚŘENÍ AKTIVITY: na environmentální senzitivitu, environmentální postoje a hodnoty

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- ZSV, 2.G, sexta: člověk a kultura (obsah pojmu, odlišnost kultury od přírody) životní prostředí
- ZSV, 4.G, oktáva: etika, pojetí hodnot, žebříček hodnot, etika a ekologie

POMŮCKY:

- ✓ žádné

ČASOVÁ DOTACE: 15-20 min. (pokud žáci píšou úvahu během hodiny, navíc ještě alespoň 10 min.)

POSTUP AKTIVITY:

Zahájení, motivace:

Učitel na tabuli napíše otázku: *Co je to hodnota?* Studenti mají za úkol se ve dvojicích nad otázkou zamyslet a vytvořit podle nich nejužitečnější definici. Dobrovolníci pak seznámí ostatní se svými definicemi.

– časová dotace: 5 min.

Hlavní aktivita:

Učitel nyní otázku nepatrně upraví: *Co je hodnotou?* Upozorní tedy, že už se neptá na to, jak by studenti definovali pojem hodnota, ale co za hodnotu považují.

Formou brainstormingu každý student vymyslí jeden příklad toho, co považuje za hodnotu a napíše tento příklad na tabuli.

Společně pak žáci formou diskuse projdou pojmy na tabuli a rozdělí je dle důležitosti (např. rodina X peníze, abstraktnosti (zdraví X dům) a toho, zda je to výtvar člověka či nikoli (peníze X život).

– časová dotace: 10 min.

Jako navazující aktivita či domácí úkol:

Žáci napíšou úvahu na výrok:

*Ne to, co jsme vytvořili (umění, hudba, kultura), ale to, co jsme nevytvořili, co vytvořit neumíme a čehož jsme se téměř zřekli, to je nejvyšší hodnota. Touto hodnotou není člověk ani kultura, ale Země.*⁶⁶

Zpětná vazba:

Studenti se vyjádří k výroku, zda s ním souhlasí, či nikoli. Dobrovolníci mohou přečíst svou úvahu.

⁶⁶ Citováno z knihy Josefa Šmajse *Ohrožená kultura*.

Co se říká, to je pravda?

TÉMA: Stereotypy a předsudky v otázce současného vztahu člověka k přírodě.

POPIS: Aktivita by měla navazovat na hodinu, ve které se studenti seznámili s pojmy předsudek a stereotyp. V této aktivitě si pak v praxi vyzkouší, jak se kritickou reflexí nebo diskusí bránit proti předsudkům.

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- uplatňuje společensky vhodné způsoby komunikace, dodržuje principy demokratické diskuse
- uvede, k jakým důsledkům mohou vést předsudky
- vyjádří se k některým tvrzením a předsudkům spojeným s lidským přístupem k přírodě

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: studenti nižších i vyšších ročníků gymnázia (lze upravit dle věku žáků)

ZAMĚŘENÍ AKTIVITY: na environmentální senzitivitu, environmentální postoje a hodnoty

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- **OV, tercie:** mezilidská komunikace a její projevy
- **OV, kvarta:** média a jejich funkce
- **ZSV, 2.G, sexta:** stereotypy a předsudky
mezilidská komunikace, diskuse, konflikty
média a jejich vliv na člověka, masová kultura
moderní společnost a svoboda projevu

POMŮCKY:

- ✓ kartičky s jednotlivými tvrzeními (viz příloha)

ČASOVÁ DOTACE: přibližně 20 min.

POSTUP AKTIVITY:

Zahájení, motivace:

Učitel zahájí téma hodiny otázkou, s jakým předsudkem se studenti nejčastěji setkávají. Pokud mají žáci problém vymyslet příklad, učitel může pár navrhnout (např. *blondýnky jsou hloupější než černovlásky, dnešní mládež je zkažená, všichni Češi kradou, ...*)

Poté již žáci jistě metodou brainstormingu vymyslí příklady dalších předsudků a stereotypů. Některé z nich učitel zapíše na tabuli. Učitel se nyní zeptá, jakými argumenty by se žáci bránili vůči zmíněným předsudkům. Žáci uvádí své nápady.

– časová dotace: 5 min.

Hlavní aktivita:

Učitel oznámí žákům, že si takovou argumentaci vyzkouší na dalších tvrzeních a stereotypech. Rozdělí žáky do skupin po čtyřech až pěti. Každá skupinka si sesedne tak, aby měla klid na diskusi. Poté obdrží kartičku s jedním stanoviskem (viz příloha). Úkolem členů skupin je diskutovat o daném tvrzení, vyjádřit se k němu souhlasně či nesouhlasně a svoje postoje vhodně argumentovat. Důležité je, aby při diskusi dokázali přijmout protikladný argument, pokud byl logicky obhájen, a respektovali odlišné názory a postoje. Po prodiskutování tvrzení si skupiny vymění kartičky a stejným způsobem hovoří na další téma.

– časová dotace: alespoň 10 min.

Zpětná vazba:

Učitel nyní vyzve studenty, aby zpětně vyjádřili, jak se jim dařilo vyvracet předsudky, jak se dokázali shodnout na názoru, případně zda je někdo přesvědčil, aby svůj názor změnili. Mohou na závěr vyjmenovat rysy správně vedené diskuse (respektování názorů druhých,

tolerance, uznání pádných argumentů, atd.) a naopak – co by se objevovat nemělo? (skákání do řeči, urážky, posmívání za odlišný názor, lživá argumentace, apod.)

JEDNO A VÍCE – HODINOVÉ AKTIVITY

Příroda a já⁶⁷

TÉMA: Rozdíly v osobních vztazích k přírodě

POPIS: Tato aktivita se snaží upozornit na komplexnost problematiky vztahu k přírodě. Zabývá se jednou ze zásadních filosofických otázek – lidského přístupu k okolnímu světu přírody – a jejím podrobnějším zkoumáním z hlediska jednotlivce. Je možné navázat na ni diskusí o obecných postojích člověka ke světu (viz také teoretická část této práce, kapitola *Různé podoby lidského světonázoru*)

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- hlouběji promyslí svůj vlastní vztah k přírodě i všechny jeho složky
- uvědomí si rozdílnost v jednotlivých přístupech k našemu prostředí
- uvědomí si důležitost jednotlivých složek vztahu k přírodě vzhledem k trvalé udržitelnosti
- zaměří pozornost na své okolí a jeho konkrétní problémy

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: spíše žáci starších ročníků

ZAMĚŘENÍ AKTIVITY: na environmentální senzitivitu, osobní odpovědnost

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- **OV, sekunda:** Přírodní bohatství a ochrana přírody
- **ZSV, 2.G, sexta:** Sociální dovednosti
 - životní styl a způsob
 - životní prostředí (jako doplnění – nejen jednání vůči ostatním lidem, ale i vůči prostředí, ve kterém žijeme)
- **ZSV, 4.G, oktáva:** Filosofie a etika (etický přístup ke světu, ekologická etika)

POMŮCKY:

- ✓ psací potřeby
- ✓ kopie s úryvky (viz příloha)

ČASOVÁ DOTACE: 45 min.

POSTUP HODINY A ČASOVÁ DOTACE JEDNOTLIVÝCH AKTIVIT:

Zahájení, motivace:

Učitel zahájí téma hodiny otázkou: *Jak byste jednou větou co nejpřesněji definovali svůj vztah k přírodě?* Žáci mají chvíli na to si otázku promyslet a větu zapsat.

– časová dotace: 5 min.

Hlavní aktivity:

1)

Žáci poté utvoří skupinky po čtyřech nebo pěti a vzájemně si své definice přečtou a porovnají. Úkolem je soustředit se na to, zda mezi jednotlivými vztahy existují zásadní rozdíly.

– časová dotace: 10 min.

⁶⁷ Inspirováno úvahou Jana Krajhanzla *Exkurz do osobní charakteristiky vztahu k přírodě*, v publikaci *Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti*.

2) Učitel mezitím na tabuli napíše čtyři pojmy:

- *potřeba kontaktu s přírodou*
- *schopnost kontaktu s přírodou*
- *environmentální senzitivita*
- *ekologické vědomí*

Poté se studentů zeptá, jakou z těchto čtyř charakteristik jejich věta popisuje. V případě potřeby některé pojmy blíže objasní (především environmentální senzitivitu jako vnímavost, citlivost vůči přírodě a ekologické vědomí jako potřebu přírodu chránit a jednat vůči ní co nejohleduplněji).

Pravděpodobné je, že definice vztahů k přírodě budou popisovat pouze jednu z daných charakteristik. Dalším krokem tedy bude zaměřit se i na ty ostatní.

– časová dotace: 5 min.

3)

Učitel rozdá každé skupince studentů jednu kopii s krátkým popisem jedince a jeho vztahu k přírodě (viz příloha). Úkolem každé skupinky bude úryvek si přečíst a ohodnotit daný případ z hlediska všech čtyř charakteristik. Hodnotit stačí číslicí 1-3, 1 pro nízkou úroveň (např. malou potřebu kontaktu s přírodou), 2 pro střední a 3 pro vysokou.

– časová dotace: 5 min.

4)

Zástupci jednotlivých skupin poté přečtou svůj úryvek a nahlas ohodnotí daného člověka z hlediska čtyř daných charakteristik. Skupiny, které měly stejný úryvek, porovnají svoje obodování, případně udají své argumenty tam, kde se neshodly.

– časová dotace: 5 min.

5)

Každý žák nyní znovu definuje svůj vztah k přírodě tak, aby popsal všechny čtyři složky (podobně jak je tomu v úryvcích)

– časová dotace: 10 min.

Zpětná vazba:

Následuje diskuse o rozdílech mezi lidmi z hlediska těchto čtyř charakteristik. Učitel se ptá žáků, jak pochopili cíl hry. Společně pak tento cíl shrnou – šlo v ní o to, aby si žáci uvědomili komplexnost lidského vztahu k přírodě a především důležitost jednotlivých rysů tohoto vztahu z hlediska trvale udržitelného života. To, že má člověk rád přírodu, nemusí například znamenat, že ji umí vnímat a chránit. Pokud se studenti zamyslí nad svým osobním přístupem k přírodě se všemi jeho zřeteli, lépe si také uvědomí, jak se chovat, pokud mají přírodu opravdu rádi.

– časová dotace: 5 min.

Práva zvířat⁶⁸

TÉMA: Práva zvířat – právně-etický problém

POPIS: V této hodině jde především o to, aby studenti pochopili, že to, co se učí v hodinách OV (resp. ZSV) o právech, morálce a svědomí, není nikterak oddělené od mimolidského světa. Aplikováním tématu právního a morálního jednání na konkrétní

⁶⁸ Inspirováno ekohrou, jejíž původním autorem je David Selby. Hra je upravená dle Pavla Pracného a dostupná na: http://akce.brontosaurus.cz/index.php?way=art&art_id=201&cat=95

příklady – na naše každodenní a často neproblematizované zacházení se zvířaty – se studenti učí získané poznatky využívat v praxi a kriticky přistupovat i k jevům, o kterých většino ani nepřemýšlíme.

Současně se pak učí uplatňovat pravidla správné a demokratické diskuse.

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- uplatňuje principy demokratické diskuse
- rozliší morální a právní normy
- posuzuje lidské jednání z hlediska etických norem a svědomí jednotlivce
- uvědomí si, jak člověk zneužívá zvířata ke svému užitku a potěšení
- objasní nutnost ochrany nejen lidských práv, ale i práv zvířat

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: spíše žáci starších ročníků

ZAMĚŘENÍ AKTIVITY: na environmentální senzitivitu

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- **OV, sekunda:** právo a morálka
- **ZSV, 3.G, septima:** principy a podoby demokracie (demokratická diskuse, hlasování, kompromis)
občan a právo (smysl a účel práva, právní vědomí a morální svědomí)
- **ZSV, 4.G, oktáva:** filosofie a etika (etický přístup ke světu, ekologická etika)

POMŮCKY:

- ✓ lepidlo a fixy
- ✓ obálky s nastříhanými aktivitami lidí se zvířaty (viz příloha)
- ✓ papíry, na které si hráči lepí žebříček aktivit

ČASOVÁ DOTACE: 45 min.

POSTUP HODINY A ČASOVÁ DOTACE JEDNOTLIVÝCH AKTIVIT:

Zahájení, motivace:

Učitel oznámí žákům, že naváže na téma minulých hodin, kterým bylo *právo a morálka* (případně *etika a svědomí* ve 4. ročníku). Nepůjde však tentokrát o lidi, nýbrž o zvířata. Zároveň si studenti vyzkouší, jak chápou princip kompromisu a jak jej umí uplatňovat.

Metodou brainstormingu žáci jmenují způsoby, jakými člověk využívá zvířata.

– časová dotace: 5 min.

Hlavní aktivity:

1)

Učitel rozdělí žáky do skupin maximálně po pěti. Každá skupinka pak dostane kopii s lidským zacházením se zvířaty (viz příloha).

Jednotlivé skupiny mají za úkol pozorně si pročíst všechny lidské aktivity, nastříhat je každou na samostatný proužek a následně přilepit na papír v pořadí, které odpovídá jejich názorům – od těch, které považují pro zvířata za naprosto neškodné až po ty, které zcela zásadně odmítají. Důležité je, aby žáci uplatňovali korektní diskusi a o pořadí jednotlivých aktivit se ve skupině dohodli demokraticky.

– časová dotace: 15 min.

2)

V této fázi zkusí třída postoupit o krok dál – vytvořit pořadí daných aktivit společně. Učitel vyzve mluvčí jednotlivých skupin, aby uvedli aktivitu na prvním místě v jejich žebříčku (pro zvířata neškodnou). Pokud mezi skupinami neexistuje shoda, na řadu přijde argumentování jednotlivých skupin na podporu své volby. Následně studenti hlasují

a teprve dle výsledků zvolí aktivitu s převahou hlasů. Jeden student ji pak jde napsat na tabuli, aby byl vznikající žebříček přehledný a všem na očích. Tak se postupuje u všech ostatních aktivit.

– časová dotace: 10 min.

3)

Následuje ještě jeden důležitý úkol. Studenti jako celek se musí shodnout na tom, pod kterou aktivitu umístí tlustou čáru – to znamená: která aktivita považují za neškodnou, nutnou nebo akceptovatelnou, a které již nejsou schopné nebo ochotné přijmout a podílet se na nich.

– časová dotace: 5 min.

4)

Studenti si nyní podrobněji prozkoumají jednotlivá lidská zacházení se zvířaty z hlediska právního systému. Uvedou, které aktivity jsou nějakým způsobem právně regulovány.

Viz také aktivita *Člověk a svět, v němž žijeme*.

– časová dotace: 5 min.

Alternativa 1: Tato aktivita může být zadána také jako domácí úkol – studenti informace do příští hodiny vyhledají na internetu nebo v právních dokumentech. V další vyučovací hodině si je můžou pak všichni společně shrnout a zapsat, případně diskutovat, kde existují v právním systému z hlediska práv zvířat mezery.

Zpětná vazba:

Učitel by měl studenty upozornit, že z hlediska společného rozhodnutí je důležité, aby žáci uplatňovali principy kompromisu. Co se však týče jejich osobních přístupů, platí svobodná volba a právo na osobní názor. To znamená, že žebříček jednotlivých aktivit mohou mít studenti sestavený každý trochu jinak, dle svého cítění. Stejně tak není nijak omezené jejich individuální vnímání toho, kde má být nakreslena „tlustá čára“.

– časová dotace: 5 min.

Způsob hodnocení výukového bloku:

Hodnotit lze znalosti studentů v oblasti práv zvířat a práv na ochranu zvířat.

Ekokonflikty

TÉMA: Environmentální konflikty a jejich řešení

POPIS: Snahou této aktivity je upozornit studenty na složitost řešení ekologických problémů, jelikož na nich participují strany s různými zájmy, právy, požadavky a podobně. Problémy se tak stávají konfliktními a je třeba je řešit s ohledem jak na principy ochrany životního prostředí, tak také s ohledem na jednotlivé strany a jejich práva.

Navrhovaný ekokonflikt je pouze ilustrativní (pro tento typ simulační hry existuje celá řada modelových ekokonfliktů). Na konkrétním příkladu environmentálního problému (nejlépe lokálního) tedy žáci identifikují konflikt a analyzují jeho příčiny.

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- uplatňuje principy demokratické diskuse
- uvědomuje si příčiny environmentálních konfliktů založené na odlišných zájmech a postojích a formou korektní diskuse navrhuje konstruktivní řešení environmentálního problému
- uvědomuje si komplexnost problémů a potřebu problém nahlížet z různých souvislostí, se snahou poznat to podstatné

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: žáci starších ročníků

ZAMĚŘENÍ AKTIVITY: problémy a konflikty, environmentální postoje a hodnoty

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- **ZSV, 2.G, sexta:** mezilidská komunikace (komunikační dovednosti, konfliktní situace a jejich řešení)

POMŮCKY:

- ✓ žádné (případně kopie modelové situace pro každou skupinku)

ČASOVÁ DOTACE: 45 min.

POSTUP HODINY A ČASOVÁ DOTACE JEDNOTLIVÝCH AKTIVIT:

Zahájení, motivace:

Hodina začíná diskusí vedená učitelem: žáci nejprve uvádějí příklady problémů a konfliktů ve společnosti na obecné rovině. Učitel je dále vede k formulaci nejčastějších příčin těchto konfliktů (odlišné zájmy jednotlivých stran, odlišné smýšlení, odlišné důsledky problému pro jednotlivé strany apod.)

Následně učitel zúží téma společenských konfliktů na téma ekologie a ochrany životního prostředí. Žáci odpovídají na otázky:

Jaké jsou neaktuálnější ekologické problémy současné společnosti?

Proč při jejich řešení vznikají konflikty?

Učitel postřehy zapisuje heslovitě na tabuli do dvou sloupců, aby byly na očích (například: ekologický problém: znečištění ovzduší tepelnými elektrárnami, příčiny konfliktu: finanční nákladnost ekologizace provozu).

– časová dotace: 10 min.

Hlavní aktivity:

1)

Učitel žákům nastíní modelovou situaci – konkrétní příklad lokálního environmentálního konfliktu:

V blízkosti města se má stavět nový úsek dálnice. Vedení města tuto stavbu iniciovalo a je nadšeno, že byla přislíbena finanční výpomoc od kraje. Část občanů je spokojena, jelikož dojíždí za prací do většího města a nová silnice znamená podstatné zkrácení a urychlení trasy. Další skupina občanů výstavbu také vítá, neboť se tím sníží provoz v centru města, které tak bude bezpečnější především pro děti. Místní klub mladých ochranářů však protestuje – provoz vozovky zatíží ovzduší a navíc tím bude zničena část přírody v okolí města. Odbor životního prostředí má také výhrady: místo aby se vynakládaly peníze na proces ekologizace prostředí města, spolkne je výstavba.

Učitel žáky rozdělí do čtyř až pěti stejně velkých skupin, z nichž každá bude zastupovat jinou stranu. Jejich úkolem v rámci vlastní skupiny bude:

- prodiskutovat všechna pro a proti výstavby vozovky
- formulovat co nejpřesvědčivěji důvody ke svému postoji
- navrhnout možné alternativy

– časová dotace: 15 min.

2)

Zástupci jednotlivých skupin prezentují před třídou svůj postoj, ve snaze přesvědčit ostatní skupiny o jeho přínosech a výhodách pro všechny. Ostatní členové skupin mohou do projevu zasahovat svými připomínkami a otázkami. Žáci si dělají poznámky o projevech zástupců skupin, snaží se zachytit jak vhodné a žádoucí rysy komunikace, tak nekorektní prvky jako je manipulace, projevy despektu a arogance, skákání do řeči, apod.

– časová dotace: 10 min.

3)

Po prodiskutování projevů žáci hlasují, která ze skupin byla nejvíce přesvědčivá a podala nejvíce pádných a konstruktivních důvodů pro svůj postoj. Pokud některá ze stran během diskuse přijde na vhodnější řešení, seznámí s ním ostatní. Skupiny se také mohou pokusit vymyslet kompromisní řešení, které by alespoň částečně vyhovovalo všem zúčastněným a zohledňovalo by principy ochrany životního prostředí

– časová dotace: 5 min.

Zpětná vazba:

Žáci uvádějí jak kladné, tak záporné prvky komunikace, kterých si všimli během diskuse. Sepíší (na tabuli či do sešitů) základní rysy správné a korektní komunikace v mezilidských vztazích. Pokusí se (nejprve ve dvojici) formulovat, proč je tak těžké řešit některé ekologické problémy a navrhnout body, kterých by se při jejich řešení měli lidé držet

Způsob hodnocení výukového bloku:

Hodnotit lze to, jak žák v diskusi o environmentálním problému vhodným a korektním způsobem obhajuje svůj postoj a navrhuje řešení problému. Příští hodinu je možné ověřit znalosti studentů o možných příčinách konkrétních environmentálních konfliktů.

ALTERNATIVY:

Ekokonflikt: Kácení lesa.⁶⁹ Učitel studentům představí obec, na jejímž okraji má být vykácen les za účelem vybudování sportovního areálu. Žáci se rozdělí na sedm skupin představujících: občana obce, vedoucího stavební firmy, starosty obce, paní žijící v bezprostřední blízkosti lesa, zemědělce, vedoucího tenisového klubu a zástupce spolku pro ochranu přírody.

Žáci ve skupinkách diskutují o výhodách a nevýhodách vykácení lesa z hlediska občanů, které představují. Snaží se do svých závěrů zahrnout hledisko ekonomické, ekologické, etické a sociální. Poté své hledisko před ostatními obhájí.

Supermarket⁷⁰

TÉMA: Dopady globalizace na životní prostředí

POPIS: Tato aktivita je uplatnitelná v mnoha hodinách OV a ZSV, jelikož se tematicky dotýká hned několika oblastí – globalizace, vliv reklamy, ochrana životního prostředí, hospodaření s penězi, apod. Je vhodné ji zařadit jako téma následující hodiny po probrání jedné z těchto oblastí. Je velmi užitečné, když si studenti vyzkouší v této modelové situaci (nakupování) různé osvojené pojmy použít v praxi – např. globalizace a její dopady na životní prostředí.

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- uvědomuje si důsledky globalizace, mezi něž krom toho pozitivního (velký výběr zboží v obchodech) patří i negativa (daleko vyšší ekologické náklady na zboží)
- uvědomuje si vliv reklamy a módních trendů na naše rozhodování
- kriticky přistupuje k reklamám a při vybírání produktu zohledňuje hledisko trvale udržitelného života

⁶⁹ Inspirováno simulační hrou v pracovních listech Les ve škole – škola v lese, pro starší a pokročilé. Vydalo Sdružení TEREZA ve spolupráci s Lesy České republiky, s.p., Praha 2005.

⁷⁰ Aktivita upravena podle předlohy v knize *Hry a výchova k trvale udržitelnému rozvoji; sborník simulačních her s environmentální tematikou.*

- uvědomuje si komplexnost problémů a potřebu problém nahlížet z různých souvislostí, se snahou poznat to podstatné

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: studenti nižších i vyšších ročníků gymnázia (lze upravit dle věku žáků)

ZAMĚŘENÍ AKTIVITY: environmentální postoje a hodnoty, osobní odpovědnost

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- **OV, sekunda:** Hospodářský život (hospodaření s penězi)
- **OV, kvarta:** Stát a hospodářství (výroba, obchod, služby - funkce a návaznost)
Svět a Evropa (významné globální problémy, jejich příčin a možných důsledků pro život lidstva)
- **ZSV, 2.G, sexta:** Sociální dovednosti
- životní styl a způsob, životní prostředí
- **ZSV, 3.G, septima:** Tržní ekonomika (nabídka a poptávka, tvorba ceny
globální ekonomické otázky)
- **ZSV, 3.G, septima:** Marketing (+ public relations, reklama, reklamní agentury)
- **ZSV, 3.G, septima:** Proces globalizace (příčiny, projev, důsledky, klady, zápory)

POMŮCKY:

- ✓ arch papíru se seznamem nabízeného zboží a s uvedenými cenami
- ✓ papír a tužka pro každého žáka pro sepsání nakoupeného zboží

ČASOVÁ DOTACE: 45 min.

POSTUP HODINY A ČASOVÁ DOTACE JEDNOTLIVÝCH AKTIVIT:

Zahájení, motivace:

Učitel na začátku hodiny žákům oznámí, že dnes budou nakupovat. Je možné studenty motivovat např. předvánočním nákupem. Předběžný cíl je stanoven jako zjišťování, jaký je kdo zákazník (jak kdo hospodaří s penězi – např. s vlastním kapesným)

– časová dotace: 5 min.

Hlavní aktivity:

1)

Každý z žáků nyní od učitele dostanou imaginárních 5000 Kč. Učitel žáky vyzve, aby si připravili tužku a papír, kam si budou psát, co nakoupili. Připraví (např. na tabuli zavěsí) arch papíru se seznamem nabízeného zboží (může obsahovat potraviny, oblečení, různé elektronické výrobky atd.) Oznámí žákům, že mohou svých 5000 utratit za cokoli ze seznamu. Svou volbu zapisují na "nákupní kupón" (je možné od každého zboží i více kusů). Pozor – žáci zatím nevědí ceny (musí si tedy dát pozor, aby se nedostali do mínusu). Pokladní – učitel je odhalí až poté, co mají všichni nakoupeno.

– časová dotace: 10 min.

2)

V této fázi učitel otočí arch papíru – na druhé straně bude totéž zboží, tentokrát i s cenami a vysvětlením, proč jsou tak rozdílné (bude zde připsán i náklad za poškození životního prostředí – tedy například jablka z místního sadu budou mnohem levnější než banány dovezené z Afriky). Žáci si sami sečtou dle cen zboží svou útratu a započtou také náklady dopravy: pokud šli do obchodu pěšky, odečtou z útraty 100 Kč, za dopravu na kole odečtou 50 Kč, při dopravě MHD se útrata nemění, za příjezd autem se připočítává 100 Kč. Výslednou útratu si žáci navzájem porovnají.

– časová dotace: 5 min.

3)

Učitel zaměří pozornost studentů na rozdíly v cenách. Vyzve je, aby vysvětlili, proč jsou tak veliké. Proč je například banán při započtení ekologických nákladů o tolik dražší než jablko? Co se do cen započítává? (*ekologická stopa zboží*) Projde spolu se studenty jednotlivé příčiny zvýšených nákladů, žáci diskutují, jaký problém každá z nich představuje (např. dlouhá doprava = znečištění ovzduší letadlem, vysoká spotřeba paliva, apod.)

– časová dotace: 10 min.

4)

Studenti pod vedením učitele vysvětlí, co způsobuje, že máme na výběr stále z pestřejší palety zboží (důsledek globalizace, přiblížení jednotlivých států díky vývoji v dopravě a v technologii, provázání ekonomických vztahů,...)

– časová dotace: 5 min.

5)

Učitel na závěr položí žákům několik otázek, případně jim rozdá pracovní listy, aby se nad otázkami více zamysleli a odpověděli písemně (viz příloha).

Dle čeho jsi si volil/a zboží, které nakoupíš?

Snažil/a ses odhadnout ceny a utratit pokud možno všechny peníze?

Snažil/a ses využít finančních možností, i přesto, že tě třeba většina zboží vůbec nelákala?

Soustředil/a jsi se pouze na zboží, které jsi skutečně „potřeboval/a“?

Čím se sám/ sama ve svém životním stylu řídíš – nakupování

– časová dotace: 5 min.

Zpětná vazba

Otázky pro zpětnou vazbu jsou součástí pracovního listu, viz příloha

– časová dotace: 5 min.

Způsob hodnocení:

Je možné prověřovat porozumění pojmům jako je globalizace a obchod, ekologická stopa, reklama, a další s aktivitou související pojmy.

Reklama

TÉMA: Reklama a životní styl

POPIS: Aktivita je zaměřená na ekologická hlediska spotřeby a na to, jak moc ovlivňuje naše spotřebitelské chování reklama. Je proto vhodné zařadit aktivitu do výuky, když jsou studenti seznámeni s pojmem reklama, s její funkcí a negativy. Aktivita se snaží ukázat, jak být při každodenním nakupování šetrnější k životnímu prostředí a nenechávat se přehnaně ovlivňovat reklamou. Vhodné je aktivitu použít také v kontextu tématu životního stylu.

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- kriticky hodnotí reklamu na zboží či službu z hlediska ekologické šetrnosti
- uvědomuje si souvislosti spotřebitelského jednání a ochrany přírody
- umí si dohledat potřebné informace o produktu, který je reklamou nabízen

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: studenti nižších i vyšších ročníků gymnázia (lze upravit dle věku žáků)

ZAMĚŘENÍ AKTIVITY: na environmentální postoje a hodnoty, akční strategie, osobní odpovědnost

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- **OV, kvarta:** Stát a hospodářství (výroba, obchod, služby - funkce a návaznost)
- **ZSV, 2.G, sexta:** Sociální dovednosti
 - životní styl a způsob, životní prostředí
- **ZSV, 3.G, septima:** Marketing (public relations, reklama, reklamní agentury)

POMŮCKY:

- ✓ psací potřeby
- ✓ pracovní list (viz příloha)

ČASOVÁ DOTACE: 20 min. + zpětná vazba od studentů - diskuse

POSTUP AKTIVITY:

Zahájení, motivace:

Učitel rozdává žákům do dvojice časopisy různého typu. Některé dvojice dostanou bulvární časopisy, jiné časopisy odborně zaměřené, další časopis pro teenagery a podobně. Úkolem studentů je časopis projít a spočítat, kolik obsahuje reklam. Poté si studenti vzájemně sdělí svá zjištění a porovnají je. (Cílem je, aby si studenti uvědomili, jak jsme obklopeni reklamami všeho druhu).

– časová dotace: 5 min.

Hlavní aktivita:

1)

Studenti se zamyslí nad vlivem reklamy na jejich životní styl.

Reagují na učitelovy dotazy:

Jak často se dnes setkáváme s reklamou? (viz první aktivita – žijeme ve světě reklam)

Jaká rizika to může nést? (manipulace, podprahová reklama, reklama na zakázané, škodlivé nebo ekologicky nešetrné zboží)

Jak k reklamě přistupovat? (Je třeba reklamu kriticky zhodnotit, vyhodnotit její věrohodnost)

Co je třeba u reklam sledovat?

– časová dotace: 5 min.

2)

V tomto bodě učitel zaměří pozornost studentů na reklamu z hlediska ekologického přístupu a trvale udržitelného rozvoje. Vyzve studenty k diskusi o tom, nad čím je třeba se zamýšlet.

Poté studentům rozdává pracovní listy (viz příloha). Žáci individuálně pracují a poté společně projdou své odpovědi, případně si doplní informace.

– časová dotace: 15 min.

3)

Studenti vytvoří čtveřice a učitel každé z nich zadá úkol:

Zkuste vymyslet reklamu na ekologický produkt nebo na odpovědnou spotřebu (např. třídění odpadu).

Studenti si vyberou, zda se zaměří na propagaci produktu či ekologicky šetrného spotřebitelského chování. Zvolí si formu reklamy – reklamní leták, obal výrobku, reklamní spot, apod. Podle toho pracují – vymyslí např. vtipný slogan, secvičí reklamní scénku, nakreslí obal či graficky vymyslí leták, atd.

– časová dotace: 10 min.

4)

Jednotlivé skupiny představí svoje reklamy. Poté mohou hlasovat, která byla nejpřesvědčivější a nejvíce splňovala podmínky dobré reklamy (byla vtipná, obsahovala důležité informace, byla politicky korektní, apod.)

– časová dotace: 10 min.

Zpětná vazba:

Na závěr ústně nebo písemně (na druhou stranu pracovních listů) vyjádří, co jim hodina dala nového. Změní se nějak jejich přístup k reklamě?

Člověk a svět, v němž žijeme

TÉMA: Různé podoby vztahů člověka k životnímu prostředí

POPIS: Tato hodina se nejlépe hodí do kontextu etické tematiky. Předpokládá se, že žáci mají již základní povědomí o etických normách z předešlých hodin ZSV. Téma hodiny pomůže studentům uvědomit si, že etická a právní otázka se netýká jen lidské společnosti, ale zahrnuje také jednání vůči ostatním živým tvorům. Vhodné je aktivitu provést také v kontextu práva a právních norem zaměřených na ochranu zvířat a přírody obecně.

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- vyjmenuje několik odlišných postojů člověka k ŽP, uvědomuje se jejich proměnlivost
- jmenuje kladné a záporné stránky těchto postojů, především pak postoje dnešního, a to z hlediska právně ukotvených norem i morálních zásad
- vnímá přírodu, zvířata a rostliny jako hodnotu samu o sobě, projevuje respekt a úctu posuzuje lidské jednání z hlediska etických norem a svědomí jednotlivce

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: gymnázium, vyšší ročníky

ZAMĚŘENÍ AKTIVITY: na environmentální senzitivitu, postoje a hodnoty

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- ZSV, 3.G, septima: Občan a právo (smysl a účel práva, morálka a právo)
- ZSV, 4.G, oktáva: Úvod do filozofie a etiky (základní filosofické otázky, etika a ekologie, svědomí)

POMŮCKY:

- ✓ úryvky z beletrie, pracovní listy (viz příloha)

ČASOVÁ DOTACE: 2 vyučovací hodiny (2x 45 min.)

POSTUP HODIN A ČASOVÁ DOTACE JEDNOTLIVÝCH AKTIVIT:

1. hodina

Zahájení, motivace:

Úmyslně nebude na začátku hodiny představeno její téma, učitel pouze oznámí, že dnes budou mít žáci trochu čtenářskou hodinu, zaměřenou na schopnost přemýšlet o textu a kriticky jej rozebrat.

– časová dotace: 2 min.

Hlavní aktivity:

1)

Učitel žáky rozdělí do skupin po 5-7 členech. Skupinky se rozmístí po třídě tak, aby měly všechny klid na práci. Každá dostane úryvek textu (může jít o jakýkoli literární úryvek

zachycující způsob soužití člověka s okolní přírodou, viz příloha) Ve skupinkách si žáci přečtou úryvek (můžou se prostřídat ve čtení nahlas).

– časová dotace: 5 min.

2)

Členové jednotlivých skupin se nejprve pokusí odpovědět (odhadnout), z jaké knihy úryvek pochází (učitel pomůže nebo opraví, kde je třeba) Poté společně sepíší, kdy a kde se děj pravděpodobně odehrává (pravěk, středověk, budoucnost) a popíší daný vztah člověka k prostředí, jejich vzájemné působení, výhody a nevýhody. Pokud to z úryvku přímo nevyplývá, studenti zkusí dle své představivosti vymyslet, jak asi mohlo vypadat soužití člověka a okolní přírody. Jestliže žáci potřebují nasměrovat, učitel může již v této fázi na tabuli napsat několik pojmů, z nichž žáci vyberou ty vhodné pro svůj úryvek, případně je doplní (může je ale nechat až na práci žáků s pracovními listy).

- **pojmy a fráze:**

<i>vztah úcty a bázně</i>	<i>symbióza</i>	<i>zákon přírody</i>	<i>řád</i>
<i>harmonie</i>	<i>vztah vzájemného respektu</i>	<i>silnější přežije</i>	
<i>pán tvorstva</i>	<i>vykořisťování</i>	<i>dobývání</i>	
<i>boj o přežití</i>	<i>mírumilovné soužití</i>	<i>poznávání</i>	

– časová dotace: 10 min.

3)

Představitelé jednotlivých skupin přečtou před třídou svůj úryvek (případně jen nejdůležitější část z něj) a prezentují svoje nápady a myšlenky, které si zapsali ve druhé aktivitě. Členové ostatních skupin mohou reagovat, navrhnout jinou interpretaci daného úryvku apod.

– časová dotace: 15 min.

4)

Na závěr hodiny učitel rozdává pracovní listy (viz příloha), žáci individuálně či ve dvojicích odpovídají na otázky a plní úkoly

– časová dotace: 10 min.

domácí úkol:

Do příští hodiny najdi (v literatuře nebo na internetu) jiný příklad lidského soužití s okolní přírodou, který považuješ za zajímavý, promysli jeho výhody a nevýhody (může jít o současnost, pouze postoj jiné kultury, či jen určité sociální skupiny)

Pozn.:tuto část možné zadat také jako referát pouze určitým studentům

(zadání 3 min.)

2. hodina

Úvod, motivace:

Učitel připomene žákům obsah minulé hodiny a vybídne je, aby zkusili uvést důvod, proč si četli ukázky různých způsobů soužití člověka s přírodou. Učitel se snaží dovést žáky k formulování cíle hodiny – umět odhlédnout od současného stavu, pochopit možnost vztahovat se k přírodě s respektem, přiznat jí hodnotu a právo na etické zacházení

– časová dotace: 2 minuty

Hlavní aktivity:

1)

Referenti, případně dobrovolníci či učitelem zvolení žáci přednesou (přečtou) zvolený příklad zajímavého způsobu lidského vztahování se ke světu přírody a soužití s ostatními živými organismy (postačí dva až tři příklady)

– časová dotace: 8 minut

2)

Všichni dohromady zkusí definovat současnou situaci a její silné a slabé stránky, výhody a nevýhody – metodou brainstormingu (učitel zapisuje na tabuli základní pojmy, které žáci uvádějí, např. odcizení, dobývání, surovina, rekreace, nedostatečný respekt (žáci si pojmy zapisují do sešitů). Tyto pojmy pak v diskusi zhodnotí z hlediska etiky a svědomí jednotlivce.

– časová dotace: 8 min.

3)

Žáci si za pomoci učitele připomenou, případně do sešitů doplní základní evropské právní normy na ochranu zvířat, zde žáci čerpají ze svých vědomostí, které mají z předešlých hodin o etických a právních normách

Jde zejména o:

- Zákon 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání
- Rozhodnutí Rady, týkající se Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely
- Rozhodnutí Rady, týkající se Evropské dohody o zachování evropské volně žijící fauny a flóry a přírodních stanovišť (82/72/EEC)
- Směrnice Rady o ochraně přirozených biotopů a volně žijících zvířat a rostoucích rostlin (92/43/EEC)
- Směrnice Rady o ochraně zvířat během přepravy (95/29/EC)

časová dotace: 7 min.

4)

Žáci se rozdělí do skupin po pěti a rozmístí se ve skupinách po třídě tak, aby měli klid na práci. Každá skupinka má za úkol vymyslet ukázkou vztahu člověka s okolní přírodou tak, aby byl podle členů skupiny co nejideálnější

Učitel dá žákům na výběr z dvou možností:

1. ukázkou může být pojata literárně, po vzoru úryvků z předešlé hodiny, nebo
2. ukázkou může mít podobu „ideálních“ etických a právních norem týkajících se soužití člověka s přírodou

– časová dotace: 10 min.

Zpětná vazba:

– učitel vybídne jednotlivé skupiny, aby ostatním představily svou verzi ideálního soužití člověka a ostatních živých tvorů

– časová dotace: 10 min.

Způsob hodnocení výukového bloku:

Učitel může ohodnotit práci a aktivitu žáků, ochotu diskutovat. Vhodný je také samostatný písemný projev žáků, například úvaha na téma: *Jak může člověk individuálně zlepšit svůj vztah k přírodě?*

PROJEKTY

Pomoc bližnímu

TÉMA: Zranění živočichové a jak je možné jim pomoci

POPIS:

Tento šestihodinový projekt by měl trvat dva nebo tři týdny. Po domluvě s vyučujícími ostatních předmětů je možné časové rozmezí projektu rozšířit (věnovat se mu například v hodinách přírodopisu, českého jazyka, či angličtiny). Je také možné domluvit se s žáky, že „obětují“ svůj volný čas a např. návštěvu záchrané stanice a veřejnou vzdělávací přednášku uskuteční v době mimo výuku.

Projekt probíhá v prostorách školy a před školou, vlastním vyhledáváním informací v literatuře a na internetu, přednáškovou činností a návštěvou stanice pro zraněné živočichy.

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- zaměří pozornost na své okolí a jeho konkrétní problémy
- uvědomí si vlastní vliv, možnosti v řešení lokálních problémů a ve zlepšování situace kolem sebe
- uplatňuje společensky vhodné způsoby komunikace ve formálních i neformálních vztazích
- posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů
- naučí se vypracovat projekt a realizovatelnou formou – v rámci svých možností a schopností - vydělat peníze
- spolupracuje ve skupině a přebírá odpovědnost za společné úkoly, činnosti či práce

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: nižší i vyšší stupně gymnázia

ZAMĚŘENÍ PROJEKTU: na akční strategie, osobní odpovědnost

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- **OV, prima:** Naše obec; Lidská činnost, spolupráce lidí
- **ZSV, 2.G, sexta:** - Moderní společnost a svoboda projevu; komunikační dovednosti
- Sociální dovednosti
- životní styl a způsob
- životní prostředí

POMŮCKY:

- ✓ internet: žáci se díky němu zkontaktují se stanicí a získají potřebné informace
- ✓ odborná literatura: žáci ji použijí na referáty uskutečněné během druhé hodiny

ČASOVÁ DOTACE: 5 vyučovacích hodin (5 x 45 min.) + jeden projektový den věnovaný návštěvě záchrané stanice

ORGANIZACE PROJEKTU:

Projekt je rozdělen do tří částí:

- 1) diskuse nad projektem, vzdělání v problematice, získávání informací
- 2) část získávání financí na uskutečnění cíle
- 3) realizace cíle: adopce zraněného živočicha + vypracování popisu průběhu projektu pro ostatní žáky školy a jeho zhodnocení

POSTUP HODIN A ČASOVÁ DOTACE JEDNOTLIVÝCH AKTIVIT:

1. hodina:

Zahájení, motivace:

Žáci jsou vyzváni k diskusi na téma: *Co můžu sám udělat pro své okolí a pro životní prostředí.* Učitel žákům zdůrazní, že je v jejich silách poskytnout hodnotnou pomoc a získat finance pro dobrou věc

- časová dotace: 5 min.

Hlavní aktivity:

1)

Učitel navrhne žákům možnost konkrétní pomoci v oblasti ochrany přírody: adopce zraněného živočicha. Seznámí žáky s cílem projektu a upozorní je na všechny jeho stránky: Je třeba nejprve se rámcově seznámit s ochranou živočichů obecně, s tím, jak fungují takové záchranné stanice, že je třeba umět je zkontaktovat a navrhnout jim svou pomoc. Dále, že je třeba vymyslet způsob, jakým žáci získají peníze pro živočicha. Tento způsob mohou žáci vymyslet sami, pokud mají nějaké nápady. Učitel má ale připravenou promyšlenou variantu získání financí: navrhne žákům, že uskuteční jakousi přednášku na toto téma pro ostatní žáky a pro pracovníky školy a na ní budou vybírat dobrovolné příspěvky.

- Na závěr první hodiny se žáci s učitelem domluví, jak si rozdělí činnosti (ve skupinkách):

- ◆ Skupinka asi čtyř až šesti žáků si rozdělí získání základních informací o ohrožených živočiších, o jaké jde v českém prostředí živočichy především; zaměří se přitom na živočichy ohrožené lidskou činností (tedy ty, které jsou v záchranných stanicích nejčastěji). Na příští hodině poreferují o získaných vědomostech.
- ◆ Další skupinka se zaměří na Národní síť stanic pro handicapované živočichy.
- ◆ Jedna skupinka (např. 3 žáci) se ujme toho, že zkontaktuje konkrétní záchrannou stanici a nabídne finanční pomoc v podobě adopce některého živočicha, získá všechny potřebné údaje (jak taková adopce probíhá, o jakou jde částku, apod.) a domluví návštěvu stanice.
- ◆ Skupina asi tří dobrovolníků se ujme toho, že o průběhu projektu povede pečlivý záznam.
- ◆ Všichni žáci pak dostanou za úkol do příští hodiny promyslet možné cesty získání financí na adopci zraněného živočicha (kromě té již domluvené, tedy vybírání příspěvků na přednáškové akci).

- časová dotace: 40 min.

2. hodina:

1)

- žáci se navzájem seznámí s tím, co měli za úkol připravit; nejprve přednesou žáci informace o ochraně zraněných živočichů, o síti stanic pro handicapované živočichy a o místní stanici pro zraněné živočichy

- časová dotace: 20 min.

2)

- poté se žáci spolu s učitelem domluví, kdy společně navštíví nejbližší stanici pro zraněné živočichy – s ohledem na to, jak se domluvili s pracovníky stanice

- časová dotace: 5 min.

3)

- žáci na archy papírů vypracovávají informační tabule o projektu pro ostatní žáky školy, učitele a případně pro veřejnost.

- časová dotace: 20 min.

Projektový den: Návštěva stanice pro zraněné živočichy

Účastní se jí celá třída a učitel OV, resp. ZSV, případně ještě učitel přírodopisu. Proběhne pravděpodobně formou prohlídky a přednášky ze strany pracovníků stanice. Dva žáci jsou pověřeni úlohou „vrchních fotografů“, skupinka jiných žáků si pak zapisuje (či nahrává na diktafon) informace od pracovníků stanice.

3. hodina:

1)

- učitel zahájí diskusi na téma návštěvy stanice, ptá se žáků, co je zaujalo, co se jim líbilo a co nelíbilo apod.

- časová dotace: 10 min.

2)

- poté se musí zhostit důležitého úkolu: společně se dohodnout, které zvíře ze stanice vlastně adoptují (nejlepším způsobem je hlasování)

- časová dotace: 5 min.

3)

- žáci dále pracují na informačních tabulích, doplňují informace o záchranné stanici, o konkrétně vybraném živočichu, nalepují fotografie apod.

- skupinka žáků také vyrobí krabici či pokladničku, do níž budou diváci akce přispívat na adopci

- časová dotace: 20 min.

4)

- učitel se s žáky domluví na průběhu další hodiny, kdy se uskuteční předvedení informačních tabulí a přednášek před zbytkem školy, či před veřejností (pokud tato akce proběhne například na trávníku před školou, kam má přístup i veřejnost)

- žáci si zorganizují, kdo bude mít na této akci jakou úlohu.

- časová dotace: 10 min.

4. hodina:

Na této hodině proběhne přednášková akce pro žáky a učitele školy spojená s vybíráním příspěvků. Kromě informačních tabulí zde může být uveřejněna také nástěnka, kam zvolení zapisovači z první hodiny umístí důkladný popis postupných částí projektu a průběžných aktivit. Pokud je akce situována na prostranství před školou, mohou být diváky také kolemjdoucí lidé, tím se pak zvýší množství vybraných peněz.

Pozn. Peněz by se touto akcí podle mého názoru vybral dostatek. Je ale možné, že si žáci vymyslí ještě další, doplňkovou akci pro získání financí – např. benefiční koncert žáků třídy, kteří jsou členy nějaké hudební skupiny apod.

5. hodina:

- žáci pod dohledem učitele spočítají vybrané peníze a zvolenou formou je dopraví do Stanice: např. zařídí jejich odeslání na účet stanice, domluví si další osobní návštěvu

- žáci doplní další údaje na informační tabule, které mohou zůstat vyvěšené na chodbách školy po nějakou dobu (zvolí si například jméno pro adoptovaného živočicha, přidají o něm na tabule více podrobností a poznatků, fotografií,...)

Zpětná vazba:

- na úplný závěr zhodnotí žáci formou diskuse průběh a úspěšnost celého projektu i jeho jednotlivých částí (návštěvy stanice, přednáškové akce, koncertu,...)
- učitel poté přidá vlastní komentář a hodnocení práce žáků (upozorní je také na to, aby si uvědomili, co dokázali - vlastními silami uskutečnili úspěšný projekt, udělali pro své okolí a jeho životní prostředí dobrou věc!

Způsob hodnocení výukového bloku:

Učitel hodnotí aktivitu studentů během práce na projektu, jejich plnění individuálních úkolů, práce na informačních tabulích apod. Hodnocení je vhodnější slovní.

Za poznáním mého kraje

TÉMA: Environmentální a kulturně naučný projekt za poznáním regionu.

POPIS:

Cílem tohoto projektu je prohloubit vztah žáků ke svému regionu jak z hlediska kulturních památek, tak z hlediska přírodních zajímavostí a přírody jako takové. Projekt má terénní část i část realizovanou v rámci vyučování. Během obou částí v sobě žáci objevují (u mnohých z nich ztracený) citový vztah k přírodě a svému kraji. Učí se také vzájemně si rozdělit úkoly a jako skupina vytvořit celkový ekologicko-historický obraz o svém regionu. Projekt svou povahou spadá do hodin ZSV, zároveň je však vhodné využít jej i v hodinách dějepisu, biologie, výtvarné výchovy, případně dalších předmětů. Právě ZSV pak všechny dílčí aspekty projektu spojuje a díky tomu dává prostor k posílení kompetencí ke kvalitnímu životu ve společnosti, včetně sociálních a občanských (kam patří také respektování požadavků na kvalitní životní prostředí a trvale udržitelný život).

VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ CÍLE: žák

- zaměří svou pozornost na své okolí a jeho konkrétní problémy
- zaujme osobní postoj ke krajině a významným lokalitám ve svém okolí
- uplatňuje společensky vhodné způsoby komunikace ve formálních i neformálních vztazích
- osvojí si zásady spolupráce ve skupině a vyzkouší si společně řešit konkrétní problémy

CÍLOVÁ SKUPINA ŽÁKŮ: vyšší stupně gymnázia

ZAMĚŘENÍ PROJEKTU: na environmentální sensitivitu, akční strategie, osobní odpovědnost

VHODNÉ PROPOJIT S TEMATICKÝMI OKRUHY:

- ZSV, 2.G, sexta: - Sociální dovednosti
 - životní styl a způsob
 - životní prostředí
 - rozvoj sociálních dovedností pro život s druhými lidmi

POMŮCKY:

- ✓ internet, odborná literatura
- ✓ běžné vybavení studentů pro terénní exkurzi
- ✓ různé pomůcky pro environmentální hry v přírodě i v místnosti, dle nápaditosti

ČASOVÁ DOTACE: 2 projektové dny strávené v terénu plus několik hodin pro vytvoření zpětné vazby dokumentující průběh exkurze.

ORGANIZACE PROJEKTU:

Projekt je rozdělen do tří částí

- 1) příprava studentů na terénní exkurzi
- 2) dvojdenní terénní exkurze
- 3) zpětná vazba – práce na zdokumentování a zhodnocení projektu (v rámci hodin ZSV a dalších předmětů)

POSTUP

1) PŘÍPRAVA NA TERÉNNÍ EXKURZI

Žáci jsou seznámeni s tématem projektu a rozdělí si rovnoměrně úkoly na projektu. Toto rozdělení by mělo být založeno na osobních zájmech, aby studenty práce na jejich konkrétních tématech bavila a byla odvedena poctivě. K přípravě svých témat mohou využít odbornou i populárně-naučnou literaturu, internet, vytvořit referáty či absolvovat rozhovory s pamětníky, s odborníky, a podobně. Na tématech pracují individuálně či ve skupinách (dle povahy úkolu). Tabulka pro rozdělení úkolů je umístěna v přílohách.

Pozn. někdo z žáků se také zhostí úlohy fotografa či kameramana.

2) DVOJDENNÍ TERÉNNÍ EXKURZE

Samotná realizace terénní exkurze. Trasa je naplánována tak, aby studenti prošli místa, ke kterým v přípravné fázi zpracovávali informace. Během exkurze se tak jednotliví studenti střídají v prezentaci svých témat a tím sami řídí průběh exkurze.

Učitel koordinuje činnost žáků, doplňuje důležité informace a jednotlivé prezentace prokládá zážitkovými a pohybovými aktivitami (poznávací hra v lese, kimovka, legendy ke kraji, apod.)

Ideální pro projekt je, pokud mají studenti možnost přespat někde v oblasti, kterou procházeli. Pokud se exkurze koná v létě, je možné domluvit dovezení stanů a nocleh v místě exkurze, případně v místní klubovně či jiné budově k tomu vhodné (Pozn. projekt již byl jednou realizován a nocleh studentům poskytla lokální speleologická základna).

Pokud nelze zajistit nocleh, je možné exkurzi rozdělit do dvou dní zvláště, případně shrnout pouze do jednoho dne.

3) ZPĚTNÁ VAZBA

Po absolvování terénní exkurze studenti zpracovávají načerpané zkušenosti, dojmy a odborné informace. Svoje referáty upravují do finální podoby, sestaví nástěnky na různá témata spojená s projektem, uspořádají výstavu fotografií a kreseb dokumentující činnosti projektu.

Způsob hodnocení výukového bloku: Učitel hodnotí aktivitu studentů během práce na projektu, jejich plnění individuálních úkolů, práce na informačních tabulích apod.

7. Shrnutí praktické části

V navrhovaných aktivitách, plánech hodin a projektech se snažím na praktické rovině postihnout styčné plochy mezi obory Výchova k občanství a Společenskovědní základ a průřezovým tématem Environmentální výchova. Z tohoto důvodu jsou tedy výchovné a vzdělávací cíle aktivit formulovány tak, aby v nich byly obě oblasti přítomny.

Za nejpodstatnější přínosy, které by měla realizace ukázek studentům přinést, považuji posílení environmentální senzitivity, tedy v podstatě vnímavosti vůči přírodě jako celku světa. Studenti by si měli uvědomit vlastní postoj ke světu lidského společenství i ke světu mimolidskému.

Snahou většiny aktivit je, aby žák jejich prostřednictvím zaměřil svou pozornost na přírodu a životní prostředí, zamyslel se nad hodnotou, kterou příroda představuje, a naučil se ji vnímat a respektovat. Současně by měl nahlédnout provázanost našeho vztahování se ke světu a důsledků, jež toto vztahování přináší, včetně dopadů globalizace. Měl by pochopit souvislosti mezi individuálním jednáním každého z nás a toho, jak se toto jednání odráží v dnešní podobě světa.

Pomocí realizace aktivit se studenti také osvojí kompetence demokratického občana. Především jsou to komunikativní dovednosti, schopnosti řešit konflikty, spolupracovat a hledat řešení (nejen) environmentálních problémů, a v neposlední řadě schopnosti uplatňovat principy demokracie v jejím nejširším smyslu.

Několik aktivit jsem již měla šanci vyzkoušet a posoudit tak skutečné naplňování jejich cílů. Byla jsem většinou příjemně překvapena, že studenti aktivity přijali se zájmem a uvítali možnost vzdělávat se v hodinách OV a ZSV jiným způsobem, než byli dosud zvyklí. Aktivity jim ukázaly, že společenskovědní témata jsou důležitá a umožňují nám lépe reflektovat fungování lidského společenství. Současně si uvědomili, že jednotlivé teoretické poznatky, které si během výuky osvojují, nejsou izolované, ale naopak je možné a potřebné je uvést do souvislostí a především pak do praktického využití v životech.

Nedostatkem některých konkrétních aktivit byl fakt, že jsou lépe realizovatelné při menším počtu studentů. Především se jedná o případy, kdy mají žáci diskutovat nad určitým problémem. Samozřejmě existují i studenti, kteří

o téma nemají zájem a tím pak naruší hodinu a sníží její efektivitu i pro ostatní. V rámci výuky předmětů OV a ZSV na sedlčanském gymnáziu však zatím není možné pracovat s menšími skupinami (třídy tvoří 25 až 30 žáků). Proto bych do budoucna ráda aktivity vyzkoušela v rámci Společenskovědního semináře, kde bývá studentů podstatně méně.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo upozornit na společenskou stránku výchovy k ochraně přírody a životního prostředí a k trvale udržitelnému způsobu života. V práci ukazuji, že současná ekologická krize je z velké části způsobena lidským postojem ke světu, který je v moderní společnosti již po staletí orientován téměř výhradně na člověka a na jeho ústřední postavení v rámci biosféry. Na stručném vývoji lidského vztahování se ke světu dokládám, že současný přístup není jediný možný a především že není žádoucí ani z etického, ani z praktického důvodu.

Jak dále ukazuji, potenciál pro možnost změny tohoto postoje tkví v environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě. Snažím se vysvětlit její podstatu; je zde zmapován její vznik a rozvoj v oblasti mimoškolní a školní, a ukotvení v dokumentech stejně jako kontrola její realizace. Především se pak v práci zaměřuji na současnou podobu EVVO a trendy do budoucna. Zdůrazňuji z nich hlavně dva aspekty – a těmi jsou potřeba zaměřit pozornost na hodnotovou a vztahovou složku, a dále na nutnost teoretickou stránku výchovy propojit s dostatkem praxe. K posílení citového vztahu k životnímu prostředí vede osobní, prožitá zkušenost s tímto prostředím. Neméně důležitá je pak osobní zkušenost také se strategiemi k ochraně přírody. Praktické pocítění možnosti vlastního vlivu a pozitivní výsledky ve formě zlepšení stavu, vyřešení lokálního problému a podobně, to jsou zásadní aspekty pro posílení osobní angažovanosti do přechodu k trvale udržitelné společnosti.

Na těchto aspektech EVVO dokládám, že se tato výchova stále přibližuje vzdělávacímu oboru Výchova k občanství, respektive Občanský a společenskovědní základ, a to nejen svým obsahem, ale především svými cíli. Na konkrétním příkladu školy ukazuji, že styčné plochy nejsou doposud dostatečně využity. Zároveň upozorňuji, jak žádoucí je tyto dvě oblasti v praktickém vyučování propojit, neboť skýtají významný prostor pro posilování odpovědného, environmentálně vzdělaného a ohleduplného postoje u studentů.

Tato podstatná hlediska environmentální výchovy jsou uplatněna v praktické části práce. Zde využívám společenské stránky EVVO k jejímu propojení s předměty Občanská výchova a Základy společenských věd na gymnáziu v Sedlčanech, které je mým současným i budoucím pracovištěm. Toto propojení realizuje formou konkrétních plánů aktivit, hodin a projektů. Tímto způsobem se snažím napravit nedostatek ŠVP gymnázia, kterým je pouze velmi okrajové propojení průřezového tématu EV s předměty OV a ZSV. Z vlastních zkušeností s realizací některých aktivit mohu usoudit, že jsou vhodné pro začlenění do vyučování v rámci společenskovědních předmětů a že naplňují cíle, o něž usilují.

Vypracování této diplomové práce a závěry, jež z ní vyplývají, mi dodaly ještě více víry v správnost a hlavně reálnou šanci této cesty, jež práce navrhuje – tedy cesty k vychovávání studentů k trvale udržitelnému životu.

Věřím, že práce pomůže zdůraznit aktuální potřebu přiblížení environmentální výchovy k žákovi z hlediska jeho fungování ve společnosti jako odpovědného a uvědomělého občana. Zároveň je praktická část inspirací pro učitele společenskovědních předmětů a návodem, jakým způsobem začleňovat současné otázky environmentální problematiky do výuky.

LITERATURA A POUŽITÉ ZDROJE

BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace : Důsledky pro člověka*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1999. 157 s. ISBN 80-204-0817-7.

ČINČERA, Jan. *Environmentální výchova : od cílů k prostředkům*. 1. vyd. Brno : Paido, 2007. 116 s. ISBN 978-80-7315-147-8.

ČINČERA, Jan. Analýza průřezového tématu Environmentální výchova v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání. In *Envigogika* : Praha : Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy[online]. 2009, roč. 4, č. 12. Dostupné z <<http://www.czp.cuni.cz/envigogika>> ISSN 1802-3061.

ČINČERA, Jan. Trendy v environmentální výchově - interpretivistický a kritický proud. In *Envigogika* [online]. 2000, roč. 1, č. 1 [cit. 2010-10-5]. Dostupné z <http://www.envigogika.cuni.cz/envigogika-2006-i-1/trendy-v-environmentalni-vychove-intepretivisticky-a-kriticky-proud_cs>.

ČINČERA, Jan – CAHA, Milan – KULICH, Jiří. *Hry a výchova k trvale udržitelnému rozvoji : Sborník simulačních her s environmentální tematikou*. 1. vyd. Praha : Brontosaurus, 1996. 75 s. ISBN neuvedeno.

HAVLÍNOVÁ, Ivana. *Metodika pro předmět Výchova k občanství se zaměřením na environmentální výchovu. Metodická příručka v rámci projektu Výchova a vzdělávání k udržitelnému rozvoji*. Praha : Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2006.

HOGENOVÁ, A. *K fenoménu pohybu a myšlení*. 1. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2006. 340 s. ISBN 80-86861-72-4.

KOCOUREK, Pavel. Práce v síti ekologicky orientovaných základních škol, středních škol a organizací České republiky. In *Environmentální výchova na ZŠ a SŠ – teoretický základ, praktická aplikace. Akreditovaný kurz pro učitele základních a středních škol pořádaný v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků*. Václav Ziegler, Eva Lišková. Praha : Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 2002, s. 152 – 154. ISBN 80-7290-081-1.

KOHÁK, Erazim. *Průvodce po demokracii*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 1997. 156 s. ISBN 80-85850-23-0.

KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář : Kapitoly z ekologické etiky*. 2. (přepřacované) vydání. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2000. 212 s. ISBN 80-85850-86-9.

KOMÁREK, Stanislav. *Dějiny biologického myšlení : Apendix : vznik, vývoj a ekotologické významy křídelných kreseb u motýlů*. 1. vyd. Praha : Vesmír, 1997. 142 s. ISBN 80-85977-10-9.

KRAJHANZL, Jan. Exkurz do osobní charakteristiky vztahu k přírodě. In *Člověk + příroda = udržitelnost? Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti*. Praha : Zelený kruh v rámci projektu APEL, 2009. 104 s. ISBN: 978-80-903968-5-2.

KULICH, Jiří. Vývoj a trendy ekologické výchovy a jejího kontextu u nás a ve světě. In *Environmentální výchova na ZŠ a SŠ - teoretický základ, praktická aplikace. Akreditovaný kurz pro učitele základních a středních škol pořádaný v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků*. Václav Ziegler, Eva Lišková. Praha : Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta, 2002. s. 138 – 143. ISBN 80-7290-081-1.

KUNC, Karel. *Environmentální vzdělávání a výchova*. 1. vyd. Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, 1996. 126 s. ISBN 80-7078-363-X.

KVASNIČKOVÁ, Danuše. Ekologická výchova. In *Fórum vysokoškolských učitelů, Praha, 25. – 26. 1. 2000*. Sborník [online]. 2000 [cit. 2010-10-5]. Dostupné z <http://www.czp.cuni.cz/projekty/konf_hledani/Sbornik/obsah1.htm>. ISSN

LEWIS, Thomas. *Myšlenky pozdě v noci*. 2. vyd. Praha : Mladá fronta, 1989. 285 s. ISBN 80-204-0006-0.

MÁCHAL, Aleš. *Špetka dobromysli*. 1. vyd. Brno : EkoCentrum, 1996. 153s. ISBN 80-901668-6-5.

MÁCHAL, Aleš – VLAŠÍN, Mojmir – SMOLÍKOVÁ, Dagmar. *Desatero domácí ekologie*. 2.rozš. vyd. Brno : Rezekvítek, 2000. 160s. ISBN neuvedeno.

MÍCHAL, I. *Ekologická stabilita*. 2. rozš. vyd. Brno : Veronica, 1994. 276s. ISBN 80-85368-22-6.

MOLDAN, Bedřich. *(Ne)udržitelný rozvoj : ekologie – hrozba i naděje*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2001. 142s. ISBN 80-246-0286-5.

NOVÁČEK, Pavel – HUBA, Mikuláš. *Ohrožená planeta*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1994. 202 s. ISBN 80-7067-382-6.

PIKE, Graham – SELBY, David. *Globální výchova*. Praha : Grada 1995. 328 s. ISBN 80-85623-98-6.

RYBA, Jakub. Americký lesník Aldo Leopold (1887-1949). In *Lesnická práce: časopis pro lesnickou vědu a praxi* [on-line]. 1999, roč. 78, č. 10 [cit. 2010-09-29]. Dostupné z <<http://lesprace.silvarium.cz/content/view/1756/161/>>.

RYNDA, Ivan. Globální a regionální problematika vztahu člověka k jeho životnímu prostředí. In *Environmentální výchova na ZŠ a SŠ - teoretický základ, praktická aplikace. Akreditovaný kurz pro učitele základních a středních škol pořádaný v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků*. Václav Ziegler, Eva Lišková. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta, 2002. s. 27-55. ISBN 80-7290-081-1

ŠMAJS, Josef. *Ohrožená kultura : Od evoluční ontologie k ekologické politice : Přednášky z ekologické filosofie : Pro učitele a žáky středních škol*. Brno : Zvláštní vydání, 1995. 105 s. ISBN 80-85436-38-8.

DOKUMENTY týkající se EVVO:

Akční plán Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice na léta 2010-2012 s výhledem do roku 2015. Dostupné z <[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFIJSZHW](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFIJSZHW)>.

Analýza stavu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty – SOUHRN. Praha: Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina. 2009. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/analyza-stavu-environmentalniho-vzdelavani-vychovy-a-osvety>>.

Metodický pokyn MŠMT k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě ve škole a školských zařízeních. Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy ČR, Praha 2001. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-k-environmentalnimu-vzdelavani-vychove-a-osvete-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich-1>>.

Millennium Ecosystem Assessment, *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. Washington, DC.: Island Press, 2005. 155 s. ISBN 1-59726-040-1.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 7. 2007) [on-line]. Výzkumný ústav pedagogický v Praze. 2007. [Cit. 2010-08-05]. Dostupné z <http://www.vuppraha.cz/_ramcove-vzdelavaci-programy>.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia [on-line]. Výzkumný ústav pedagogický v Praze. 2007. [Cit. 2010-08-05]. Dostupné z <http://www.vuppraha.cz/_ramcove-vzdelavaci-programy>.

Státní politika životního prostředí, Ministerstvo životního prostředí ČR, Praha 2004. ISBN 80-7212-283-5.

Státní program, Ministerstvo životního prostředí ČR, Praha 2000. ISBN 80-7212-151-0.

Zákon č. 17/1992 Sb. o životním prostředí, § 16. Dostupné z <http://www.eis.cz/dokumenty/44_5_0_12005-10-29_18-25-54.htm>.

Zákon č.123/1998 Sb. o právu na informace o životním prostředí (poslední změna: 6/2005 Sb.), § 13. Dostupné z <[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFGU0I6T/\\$FILE/zakon_123.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFGU0I6T/$FILE/zakon_123.pdf)>.

Resumé

Tato diplomová práce se zabývá environmentální výchovou mládeže a jejím významem pro přechod společnosti k trvale udržitelnému životu. Zdůrazňuje nutnost proniknout k jádru problému, kterým je citové odcizení současného člověka od přírody a životního prostředí. V teoretické části dokazuje existenci mnoha různých přístupů ke světu a možnost přiklonit se k tomu méně sebestřednému a více šetrnému. Dále předkládá východiska environmentální výchovy, její vývoj a především pak její trendy, které odrážejí dnes uvědomovanou potřebu zaměřit se na environmentální sensitivitu a osobní odpovědnost každého jedince.

Ukazuje, že obě oblasti je možné rozvíjet v rámci občanských a společenskovedních předmětů, které pro začlenění environmentální výchovy poskytují značný prostor. Právě tyto předměty totiž zdůrazňují potřebu vychovávat studenta tak, aby si osvojil kompetence k tomu být odpovědným občanem společnosti i ohleduplným obyvatelem této krásné planety.

Praktická část práce proto navrhuje konkrétní způsoby začlenění environmentální výchovy do občanských a společenskovedních předmětů, tak, aby vedly studenty k trvale udržitelnému životu ve společnosti i v celku našeho životního prostředí.

Klíčová slova:

hodnota života, ekologická krize, antropocentrismus, biocentrismus, ekocentrismus, trvale udržitelný rozvoj, trvale udržitelný život, ochrana přírody, environmentální gramotnost, environmentální výchova, environmentální senzitivita, výchova k občanství

Summary

This diploma thesis deals with the environmental education of young people and it highlights its importance for the transfer towards the sustainable society. It emphasizes the need to get into the core of the problem, which is the emotional alienation of present-day people from the nature and environment.

In the theoretical part it proves the existence of many various attitudes towards the world and the possibility of environmental education to bring students to those less self-centred and more considerate. It then presents the basis of environmental education, its development and mainly its trends reflecting today's need to focus on environmental sensitivity and personal responsibility of each individual.

It shows that both areas are possible to cultivate in lessons of civics and social sciences, which provide significant space for the integration of environmental education. These subjects stress the need to educate students in the way which would help them to acquire skills of both responsible citizens of the society and considerate inhabitants of this beautiful planet.

The practical part therefore suggests concrete ways for integration of environmental education into the subjects of civics and social sciences which would lead students towards sustainable living in the society and in the whole of our environment.

Key words:

value of life, ecological crisis, anthropocentrism, biocentrism, ecocentrism, sustainable development, sustainable living, nature conservation, environmental literacy, environmental education, environmental sensitivity, education for citizenship

PŘÍLOHY

SEZNAM PŘÍLOH:

A.

Seznam kontaktů na nevládní neziskové organizace zabývající se ekologií a EVVO

B.

Přílohy k dílčím aktivitám, plánům hodin a projektům

1. Dílčí aktivity

1.1. Ekobingo

1.2. Co se říká, to je pravda?

1.3. Reklama

2. Jedno a více hodinové aktivity

2.1. Příroda a já

2.2. Práva zvířat

2.3. Člověk a svět, v němž žijeme

2.4. Supermarket

3. Projekty

3.1. Za poznáním mého kraje

C.

ŠVP – učivo a očekávané výstupy předmětů OV a ZSV na sedlčanském gymnáziu

A. Seznam kontaktů na nevládní neziskové organizace zabývající se ekologií a EVVO

- Sdružení TEREZA, www.terezanet.cz/
- Lipka - školské zařízení pro environmentální vzdělávání, www.lipka.cz
- CHALOUPKY o.p.s., školská zařízení pro zájmové a další vzdělávání, www.chaloupky.cz
- Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory "SEVER" www.sever.ekologickavychova.cz/
- Středisko ekologické výchovy Hl. m. Prahy Toulcův dvůr www.toulcuvdvur.cz/
- Ekodomov, o.s., www.ekodomov.cz
- Zelený kruh – Servisní organizace nevládních ekologických organizací <http://www.zelenykruh.cz>
- Děti země <http://www.detizeme.cz/>
- Hnutí DUHA <http://www.hnutiduha.cz/>
- LEA – Liga Ekologických Alternativ <http://www.lea.ecn.cz/>
- Nadace Partnerství, program GREENWAYS <http://www.greenways.cz/>
- Občanské sdružení Econnect (**E**asy **co**nnecti**o**n) a touto organizací realizovaný portál občanská společnost - návod k použití obcan.ecn.cz
- Společnost pro trvale udržitelný život <http://www.stuz.cz/>
- Greenpeace <http://www.greenpeace.cz/>
- NESEHNUTÍ – NEzávislé Sociálně Ekologického HNUTÍ <http://www.nesehnuti.cz/>
- Český svaz ochránců přírody <http://www.csop.cz/>
- Ekologický institut Veronica <http://www.veronica.cz/>

B. Přílohy k dílčím aktivitám, plánům hodin a projektům

1.1 Ekobingo

Najdi někoho, kdo...

A. jezdí pravidelně na kole	B. je vegetarián	C. je členem ekologické organizace	D. sám pěstuje nějakou plodinu
E. recykluje alespoň čtyři druhy materiálů	F. jezdí častěji hromadným dopravním prostředkem než autem	G. umí jmenovat alespoň jedno zvíře nebo rostlinu, ohrožené ve regionu	H. pravidelně tráví čas v přírodě
I. se nějakým způsobem snaží šetřit energii	J. někdy sebral/a odpad, na který narazil/a v přírodě	K. pravidelně a správně používá nádoby na tříděný odpad na školních chodbách	L. zavírá vodní kohoutek během čištění zubů
M. má domácí zvíře, o které se pravidelně stará	N. vyhledává jídla, vyprodukovaná v České republice	O. zasadil/a někdy strom	P. někdy v životě přispěl/a organizaci na ochranu přírody

1.2 Co se říká, to je pravda?

<p>Člověk má neomezený nárok na využívání přírodních zdrojů.</p>	<p>Emoce jsou vlastní jen člověku, zvířata je nepocítují.</p>	<p>Je zábavnější trávit volný čas ve městě než v přírodě.</p>
<p>Zvířata tu jsou pro člověka.</p>	<p>Člověk je nevypělejší tvorem na Zemi.</p>	<p>Třídít odpad nemá smysl.</p>
<p>Čím víc mám majetku, tím jsem bohatší.</p>	<p>Utrpení zvířat je přirozené a nezbytné pro dosažení vyšších hodnot.</p>	<p>Ekologové straší veřejnost jen proto, aby na tom vydělali.</p>
<p>Člověk je přirozeným pánem všeho tvorstva.</p>	<p>Dovolená v českém ráji nemůže být nikdy lepší než dovolená na Novém Zélandě.</p>	<p>Ekologické problémy nemůžu nijak svým jednáním ovlivnit.</p>

1.3 Reklama

Odpověz na následující otázky:

1) Zamysli se nad tím, co tě běžně zajímá o výrobu, který si kupuješ. Je to jen cena? Nebo zkoumáš výrobek taky z hlediska jeho šetrnosti k životnímu prostředí? Zaškrtni, které z těchto otázek si při nakupování pokládáš:

- ♣ Jak moc je daný výrobek šetrný k životnímu prostředí?
- ♣ Jaká je ekologická stopa výrobku? (dovoz – české výrobky)
- ♣ Je snadno recyklovatelný? (tetrapak – sklenice)
- ♣ Neplýtvá zbytečně materiálem – například obalem?
- ♣ Šetří tento výrobek energii (oproti jiným, viz např. obyčejné a úsporné žárovky)?
- ♣ Obsahuje nějaké škodlivé látky?
- ♣ Nebyl výrobek testovaný na zvířatech?
- ♣ u potravin – Jaké byly podmínky výroby daného rostlinného či živočišného produktu? (chemicky upravené potraviny, velkochovy X biofarmy, biopotraviny)
- ♣ Jak moc daný výrobek potřebuji??

5) Znáš nějaké reklamy na ekologicky šetrný výrobek či službu nebo na šetrnou a odpovědnou spotřebu? Pokud ano, jaké?

6) Co znamenají tyto značky? Co o nich víš?

2.1 Příroda a já⁷¹

1)

Člověk, který vášnivě miluje přírodu a často o ní mluví, nevydrží bez ní ani chvíli; pokud je nucen bydlet ve městě, má byt plný květin a dalších přírodnin (kterým ale bohužel moc nerozumí, proto mu občas nějaká květina uschne nebo uhynie) a vlastní několik domácích mazlíčků, na které ale nemá vždycky dostatek času.

Na dovolenou jezdí výhradně do přírody, ale ne pod stan natož pod širák, lépe do nějakého hotýlku nebo penzionku s určitým servisem - aby se mohl kochat přírodními krásami a nemusel se starat o takové banality jako např. kde si usuší věci, když zmokne, kde se večer umyje, co bude k jídlu apod.

Cestuje většinou s cestovní kanceláří nebo alespoň s textovým průvodcem, protože sám není moc všímavý, a kdyby mu někdo neřekl, na co se má v přírodě zaměřit a kam se podívat, tak by si toho vlastně ani nevšiml a výlet by podnikl zbytečně; proto si rád nechá poradit, na co se má kouknout, co je důležité a krásné (resp. se někomu jinému zdá důležité a krásné).

Co se týče chování k přírodě a v přírodě - chová se slušně, pokud ho to nijak zvlášť neomezuje, to znamená, že např. třídí odpad, pokud s ním ovšem nemusí chodit příliš dlouhou cestu k popelnicím apod., jeho motivace pro ochranu přírody je spíše antropocentrická, tedy hájí práva přírody pro člověka - aby byly přírodní krásy zachovány pro člověka a ne pro přírodu samotnou.

2)

Tento člověk má na monitoru svého počítače jako pozadí obrázek demonstrantů před atomovou elektrárnou. Do přírody nejezdí - ve městě se dá dělat taky spousta zajímavých aktivit. Chodí do kurzu přežití v divočině, kde se zatím naučil docela obstojně zacházet s nožem. Má dobré orientační schopnosti, jen tak někde by nezabloudil. Nosí s sebou krabičku poslední záchrany, co kdyby se někdy hodila. Rád chodí na horolezeckou stěnu.

Když jede vlakem, všímá si okolí a více se mu líbí krajina původní než uměle přetvořená člověkem, není ale schopen popsat nějaký detail krajiny, který by ho během cesty zaujal. Tak to nějak všechno splývá dohromady.

Nejezdí autem a nelétá letadlem, když už tak MHD nebo vlak, má rád kolo, rád se projde a spoléhá hlavně na vlastní síly. Doma i v práci separuje odpad. Chodí na ekologické mítinky, svou přítomností vyjadřuje podporu pro dobrou věc.

⁷¹ Inspirováno příklady Jana Krajhanzla v publikaci *Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti*.

3)

Tento člověk je povoláním malíř. Kontakt s přírodou potřebuje, ale přiměřený. Do přírody zajde, když ho kupříkladu ovane léto, chce ten dojem mermomocí zachytit a tak vyrazí. Stačí mu málo. Obraz, náladu a ducha místa si „vyfotí“ do své mysli a utíká honem k plátnu. Kdyby se mělo stát to, že by nedej bože musel v přírodě zůstat, bez konzervy, kompasu, či stanu, rozhodně by to nezvládl. Do skautského oddílu nechodil, na chalupě oheň bez podpalovače nerozdělal a s orientačním smyslem je na tom bledě.

Roztržitý umělec, kombinace Exuperyho Malého prince a nějaké éterické víly, co žije ze vzduchu. Umělcova duše je schopna postihnout nejjemnější detail krajiny, obraz okolí je špikován každým sebedrobnějším vjemem. Muchomůrka jako šátek Ferdy mravence, šiška připomínající pásovce nebo ploník imitující periskop. Všechno něco znamená, všechno má svoje místo.

Ekologické vědomí nemá v proudu asociací, obrazů, představ a prudkých pohnutí mysli dostatek místa. Nikdy ho nenapadlo přemýšlet nad nebezpečím, že scénérie před oknem jeho domu, kterou tak rád maluje, může během pár let kvůli stále rozšiřující se zástavbě brzy ztratit svoje kouzlo.

2.2 Práva zvířat⁷²

- ❖ lov kožeašinových zvířat pro získání kůže na výrobu kožichů a kožeašinových klobouků
- ❖ užívání zvířat pro vědecké pokusy při testování kosmetických a toaletních potřeb (parfumerie, vody po holení, rtěnky, šampóny, atd.) a jejich nezávadnosti pro člověka
- ❖ užívání zvířat pro vojenské pokusy při zjišťování účinků nových zbraní - chemických, plynových a biologických
- ❖ intenzivní chování dobytka na farmách pro jeho porážku a výrobu masa
- ❖ chov divokých zvířat v zoologických zahradách, akváriích a voliérách za účelem výchovy a zábavy
- ❖ lov zvířat pro zábavu - vzrušení při lovu
- ❖ užívání zvířat pro vědecké pokusy při hledání léčby proti lidským nemocem jako AIDS a rakovina
- ❖ využití speciálně vycvičených psů na pomoc postiženým lidem
- ❖ využití vypreparovaných zvířat jako pomůcky ve školách při hodinách biologie, eventuálně jejich zabíjení za tímto účelem
- ❖ chov zvířat ve volnějších podmínkách (např. obory pro daňky)
- ❖ využití zvířat k tažení kárek, vozů a pluhů při zemědělských pracích
- ❖ využívání zvířat k účelům televizní reklamy a zvýšení atraktivnosti výrobku
- ❖ chov dobytka na otevřených prostranstvích (pole, louky) pro eventuální porážku a využití jako jídlo

⁷² viz ekohra, dostupná na: http://akce.brontosaurus.cz/index.php?way=art&art_id=201&cat=95

2.3 Člověk a svět, v němž žijeme

2.3.1 Příklady vhodných úryvků z děl:

❖ Daniel Defoe: Robinson Crusoe

Také můj pes mi zpříjemňoval pobyt. Měl mne rád a žil se mnou celých šestnáct let jako dobrý druh a přítel. Potom posel také sešlostí věkem. A co kočky? Ty se množily tak, že jsem je musil odstřelovat, aby mi nesežraly všechny zásoby. Když obě staré pošly, musil jsem mnoho mladých vyhnat a honil jsem je ustavičně. Rozutekly se po lesích, zdivočely a vídal jsem je často na pochůzkách ostrovem. Byli to jediné kočkovité šelmy v této zemi. Ponechal jsem si jenom dva nebo tři miláčky, ale i jejich mlád'ata jsem topil, aby nezamořila celý ostrov. Kromě těchto zvířat jsem choval doma obyčejně tři kůzlata, která jsem učil žrát z ruky, a později jsem svůj zvěřinec obohatil ještě o dva papoušky. I ty jsem naučil mluvit, volali také "Robine Crusoe!", ale ani hlasem, ani učelivostí se nerovnali Polovi. Snad jsem jim věnoval méně času a péče.

Tu a tam se mi podařilo uloviti živého mořského ptáka. Doma jsem mu ostříhal křídla, aby neuletěl, a nyní jsem choval již několik druhů těchto štíhlých a krásných pernatců. Nevím však, jak se jmenovali. Tyčky, kolíky a větve, jež jsem zasázel před vnější hradbu, bujely a vyrostly tak, že před mým obydlím vznikl hustý háj, v němž si moji ptáci postavili hnízda a poletovali s jednoho stromu na druhý, křičíce a zpívajíce od rána do večera. I tato divoká čeládka mne bavila a líbila se mi, měl jsem ji rád, a kdyby nebylo hrozby předvídaného, ale neočekávaného vpádu divochů na ostrov a jejich ponurých hostin na pobřeží, nebylo by mi tu chybělo docela nic k dokonalému štěstí.

❖ Eduard Štorch: Lovci mamutů

Děti se bavily zajímavou hrou u potůčku. Stavěly hráze z kamení a dělaly si rybníčky z nadržené vody. Pokoušely se také chytit malé rybičky. Umazaný Cebík se přitom převalil do rybníčku a teď brečí a prská vodu. Kukačka ho utěšuje a ukazuje mu hezké kamínky v potoce. Děti tu v písku nacházejí hojná lesklá zrněčka, sem tam i větší žluté kousky. Krásně svítí a děti jich za malou chvíli nasbíraly hromádku. I v kamenech, z kterých stavějí hráze v potůčku, třpytí se lesklá zrnka. Děti běžely do tábora pochlubit se svým objevem. Ženy bez zájmu pohlédly na zlatá zrnka - vždyť nejsou k jídlu! - a usmály se na děti. Pak šly ještě nasbírat zásobu dříví na noc. Sova, příkládaje na oheň, také se musil dětem podívat na to, co našly v potoce. Vzal do ruky lesklý kov, potřásl zrnky v hrsti, čichal k nim, kousl do většího valounku, vyplivl jej a pak všechno zahodil. Hleděl si dále svého zaměstnání;

vyrýval ostrým kamenem jakési čáry do sobí kosti. Zklamané děti se vrátily k potůčku. Už neshbíraly zlatá zrnka, jen z větších kusů rudy upevňovaly hráz, kterou prve započaly. Radovaly se, že hráz vodu vzdula, takže mohly skákat ve větší hloubce. Vody v potoce přibývalo víc a více. I křiku přibývalo. Ve vodě se míhaly sem tam drobné rybky a prchaly před dětmi, až se jejich hemžením povrch vody zdvihl. Někdy rybička vyskočila i nad hladinu. Veverčák vykřikl: "Jé, tady je ryba - ryba!" což znamenalo "veliká ryba". Všecky děti se hned ve vodě přikrčily proti proudu a začaly chytat ryby po medvědím. Veverčák, také sehnutý a s rozevřenými dlaněmi, číhal, až polekaná rybka vpluje mezi jeho ruce, aby ji rychle sevřel. Jednou tak pozoroval medvěda, jak předtím tlapami chytil rybu a potom s ní vyskočil na břeh. Ale rybka byla velmi hbitá a ostražitá - děti ji nechytily. I když Veverčák, Křikloun nebo Žabka měli už rybku mezi dlaněmi, vždy se jim vysmekla a uklouzla. Proto Veverčák po chvíli zvolal: "Hur - hur! Na ryby!" a rozběhl se k mělčině. Děti hned řetězem s ním a hnaly rybky před sebou. "Na břeh!" zavelel Veverčák. Řetěz dětí zastavil postup a obrátil se k břehu. Šplíchající a křičící, zaháněly děti obklíčené rybičky na písčinu.

❖ Marlo Morganová: Poselství z věčnosti

Odpočinuly si a šly zase dál a zanedlouho jim kroužilo nad hlavou hejno barevných, zelenožlutých ptáků. Stejný druh ptáka viděly létat nad blízkým keřem a pak usednout na větev. Benala pátrala po hnízdě. Když ho našla, vzala jedno vejce a dvě další tam nechala, aby život pokračoval dál. Na konci udělala do skořápky otvor a část obsahu vysála. Zbytek podala Beatrici. Prázdnou skořápku vzala, zabalila do listí a uschovala do svého váčku na boku. K večeru jim zkřížila cestu velká ještěrka s modrým jazykem a tím byl jídelníček pro ten den úplný.....

Za svítání se opakoval ranní rituál. Terén se měnil a rostliny se objevovaly jen tu a tam. Zdálo se, že se vyskytují jen v určitých místech. Benala vysvětlovala, že sledují tok podzemní řeky. Ženy se pravidelně zastavovaly a sbíraly suché listy a bobule, které Benala schovávala do váčku. Když hledaly bobule, uviděly vačici. Bylo to velké, tlusté šedivé zvíře, jež tam sedělo a okusovalo list, jako kdyby čekalo, až se k němu přiblíží ty dvě dvounohé bytosti. Benala vzala do ruky velký kámen a jedinou ranou vačici usmrtila. Když rozřízla zvířeti břicho, aby odstranila vnitřnosti, vyslovila slova díky. Beatrice se nabídla, že zvíře ponese. Také ona tiše poděkovala duchu vačice.

❖ Božena Němcová: Babička

Bylo to stavení nevelké, ale hezoučké. Okolo oken, obrácených k východu, táhla se vinná réva, před okny pak byla malá zahrádka plná růží, fial, rezedky i salátu, petrželky a jiné drobné zeleniny. Na severovýchodní straně byl ovocný sad a za ním táhla se louka až ke mlýnu. Velká stará hruška stála při samém stavení, kladouc se všemi svými ratolestmi na šindelem krytou střechu, pod níž hnízdilo mnoho vlaštovic. Uprostřed dvorku stála lípa, pod ní lavička. Na jihozápadní straně bylo menší stavení hospodářské a za tím táhlo se chrástí a křoví až k splavu nahoru. Okolo stavení vedly dvě cesty. Jedna vozová, kterou mohl nahoru podél řeky k rýznburskému dvorci a na Červenou Hůru aneb dolů ke mlýnu a vždy podél řeky až do nejbližšího městečka, malou hodinku cesty vzdáleného. Řeka ta je divoká Úpa, která utíká z hor Krkonošských, vrhající se přes sráže a skály, proplétající se úzkými údolínami až do roviny, kudy bez překážky do Labe pospíchá, ustavičně mezi zelenými břehy, majíc z jedné strany vysoké stráně porostlé rozličným stromovým. Zpředu stavení, těsně vedle zahrádky, byl chodník podél strouhy, kterou si vedl mlynář od splavu na mlýn. Od stavení přes strouhu byl můstek na stráně, kde byla pec a sušárna.

2.3.2 Pracovní list:

Zamysli se a odpověz na následující otázky:

1. Pokus se přiřadit následující pojmy k jednotlivým ukázkám lidského soužití s přírodou, které jsi dnes vyslechl a četl:

*vztah úcty a bázně symbióza dobývání zákon přírody harmonie
vykořisťování silnější přežije řád pán tvorstva
boj o přežití mírumilovné soužití poznávání
vztah vzájemného respektu*

2. Který ze zmiňovaných příkladů je podle tebe vztahem nejlépe dlouhodobě udržitelným? Proč?

3. V jaké ze situací popisovaných v úryvcích by ses chtěl alespoň na nějakou dobu ocitnout a proč?

4. Je něco nového v tvém myšlení o vztahu člověka a mimolidských živých organismů? Pokud ano, tak co?

2.4 Supermarket (pracovní list)

Zamysli se a odpověz na následující otázky:

- 1) Dle čeho jsi si volil/a zboží, které nakoupíš?

- 2) Snažil/a ses odhadnout ceny a utratit pokud možno všechny peníze?

- 3) Snažil/a ses využít finančních možností, i přesto, že tě třeba většina zboží vůbec nelákala? Soustředil/a jsi se pouze na zboží, které jsi skutečně „potřeboval/a“?

- 4) Čím se sám/ sama ve svém životním stylu řídíš – nakupování

- 5) Co ti dala tato aktivita? Naučil/a ses něco zajímavého, cos předtím nevěděl/a? Pokud ano, co?

- 6) Změní se nějak tvoje zákaznické zvyklosti? Pokud ano, tak jak?

Č. ŠVP – učivo a očekávané výstupy předmětů OV a ZSV na sedlčanském gymnáziu

I. Občanská výchova v nižších ročnících víceletého gymnázia

Ročník: prima

učivo	očekávané výstupy
♣ Domov - prostředí domova - bydliště a jeho okolí - sousedé, hosté	- vysvětlí pojem domova z hlediska své příslušnosti k rodině, obci, regionu, vlasti - uvede příklady prvků, které člověku pomáhají vytvořit si osobní vztah ke svému domovu a jeho okolí
♣ Činnosti lidí – volný čas - lidská činnost, spolupráce lidí - vhodné a nevhodné trávení volného času	- rozlišuje vhodné a nevhodné způsoby využívání volného času - orientuje se v místní nabídce volnočasových aktivit, připraví program pro volný čas pro sebe i pro jiné - vysvětlí, proč je výhodné vzájemně spolupracovat (rozdělit si úkoly) - spolupracuje ve skupině a přebírá odpovědnost za společné úkoly, činnosti či práce
♣ Rodina - postavení jedince v rodině - role členů rodiny - funkce a vývoj rodiny - vztahy v rodině, rodinné problémy - úplná a neúplná rodina - náhradní rodinná péče - hospodaření rodiny	- vysvětlí význam harmonických vztahů mezi členy rodiny (vzájemná pomoc, důvěra) pro zdravý vývoj dítěte - rozpozná možné příčiny rodinných problémů a uvede vhodné způsoby řešení - popíše, do kterých důležitých oblastí rodina směřuje své výdaje - dokáže se rozhodnout, jak vhodně naložit se svým kapesným a s uspořenými penězi
♣ Naše vlast - pověsti o počátcích českého národa - naši slavní předkové - mateřský jazyk - co nás proslavilo	- přepraví jednu pověst z českých dějin - připraví referát o jedné vybrané osobnosti z českých dějin
♣ Obec, region, země - moje obec, radnice - památná místa - významné osobnosti bydliště - Praha - významná místa naší země	- uvede příklady památných míst obce a regionu - vysvětlí, k jakým událostem či osobnostem se vážou - chová se šetrně ke kulturním památkám a přírodním objektům

Ročník: sekunda

učivo	očekávané výstupy
<p>♣ Rodina – funkce rodiny, role</p>	<p>- objasní pojem rodina a její význam pro stát</p>
<p>♣ Národ - kořeny národa, historie národa - národní bohatství (přírodní krásy, kulturní bohatství, významné osobnosti a jejich dílo, zvyky a tradice)</p>	<p>- vysvětlí pojem národa z hlediska své příslušnosti k českému národu a českému státu - určí významné historické mezníky v dějinách národa - určí zajímavá a památná místa našeho státu - uvede příklady významných osobností, které proslavily náš národ - určí významná díla z oblasti kultury - uvede příklady typických zvyklostí a tradic</p>
<p>♣ Vlast - pojem vlast - národní a státní symboly - státní svátky - hlavní město</p>	<p>- na příkladech vyloží pojem vlastenectví a odliší projevy vlasteneckých pocitů od projevů nacionalismu - vysvětlí význam symbolů našeho státu a uvede příklady příležitostí, při kterých se používají</p>
<p>♣ Hospodářský život - hospodaření s penězi</p>	<p>- dokáže se rozhodnout, jak vhodně nakládat s penězi - popíše, ze kterých zdrojů pochází příjmy státu a do kterých důležitých oblastí stát směřuje své výdaje</p>
<p>♣ Rozpočet - majetek, vlastnictví - ochrana majetku</p>	<p>- rozlišuje a porovnává různé formy vlastnictví - zdůvodní nepřijatelnost vandalského chování k veřejnému majetku a vysvětlí, jak lze proti němu aktivně vystupovat</p>
<p>♣ Přírodní bohatství a její ochrana</p>	<p>- váží si přírodního bohatství naší vlasti a aktivně ji chrání</p>
<p>♣ Kultura - rozmanitost kultury, podoby a projevy - hodnoty a tradice - kulturní instituce – typy, jejich nabídka, význam pro život</p>	<p>- porovnává různé podoby a projevy kultury (odívání, bydlení, cestování, chování lidí) - projevuje smysl a cit pro kulturní rozdíly, respektuje odlišné projevy kultury a kulturní zvláštnosti - orientuje se v nabídce jednotlivých kulturních institucí a vysvětlí jejich přínos pro život lidí</p>
<p>♣ Stát a právo - typy státu, historie, princip voleb, rozdělení státní moci, právo a morálka</p>	<p>rozpozná typy států, druhy moci, orientuje se v Základní listině práv a svobod a v základních právech a povinnostech občana našeho státu</p>

Ročník: tercie

učivo	očekávané výstupy
<p>♣ Člověk a dospívání – problematika dospívání, hledání role ve společnosti</p>	<ul style="list-style-type: none"> - umí formulovat svoje představy o budoucnosti vnímá změny v chování dospívajícího člověka
<p>♣ Člověk hledá společenství</p> <ul style="list-style-type: none"> - lidská setkání - podobnost a odlišnost lidí - přirozené a sociální rozdíly mezi lidmi - problémy lidské nesnášenlivosti <ul style="list-style-type: none"> - muž a žena, láska a vše co k tomu patří - vztahy mezi lidmi (osobní a neosobní vztahy, přátelství, party, skupiny) - komunikace 	<ul style="list-style-type: none"> - respektuje odlišné názory či zájmy lidí i odlišné způsoby jejich chování i myšlení, je tolerantní k menšinám vnímá problematiku partnerského soužití - uvede příklady příčin a situací, v nichž mohou mezi lidmi vznikat vzájemné neshody a konflikty - uvědomí si význam přátelství v životě člověka - uplatňuje vhodné způsoby komunikace v různých životních situacích
<p>♣ Člověk a svět</p> <p>-zdravý způsob života</p>	<ul style="list-style-type: none"> - zamyslí se nad smyslem lidského života - dokáže pochopit, proč má lidský život smysl v konání dobra a prospěchu nejen v osobním, ale i obecném
<p>♣ Člověk hledá sám sebe</p> <ul style="list-style-type: none"> - sebepoznání, sebevědomí, sebehodnocení, sebekritika - vůle, volní jednání city a emoce (protikladnost, smíšenost, podmíněnost, pestrost, nakažlivost emocí, hloubka citu, výrazovost) - charakter, charakterové vlastnosti, svědomí 	<ul style="list-style-type: none"> - seznámí se s pojmy charakter, svědomí, egocentrismus, altruismus, egoismus - schopen sebepoznání, poznání jiných lidí - uvědomí si význam vůle - dokáže posilovat své volní jednání - získá základní představu o znacích emocí a dostává tak návod k vlastnímu sebepoznání
<p>♣ Člověk a předpoklady harmonického soužití a soužití se světem</p> <ul style="list-style-type: none"> - životní názor (víra, náboženství, náboženské sekty, svoboda a tolerance, závislost a samostatnost) - mezilidská komunikace a její projevy - lidská solidarita (pomoc člověku v nouzi, potřební lidé ve společnosti) 	<ul style="list-style-type: none"> - životní názor (víra, náboženství, náboženské sekty, svoboda a tolerance, závislost a samostatnost) - mezilidská komunikace a její projevy - lidská solidarita (pomoc člověku v nouzi, potřební lidé ve společnosti)

Ročník: kvarta

učivo	očekávané výstupy
Člověk ve společnosti	
<p>♣ Smysl společenství</p> <ul style="list-style-type: none"> - spolupráce mezi lidmi - chování, jednání, prožívání - city nižší a vyšší <p>- náboženství (judaismus, křesťanství, islám, orientální náboženství) a tolerance</p> <ul style="list-style-type: none"> - rodina - právní předpoklady k uzavření manželství - vztahy mezi rodiči a dětmi - odbor sociálních věcí - stres, konflikty a vyrovnávání se s nimi 	<ul style="list-style-type: none"> - objasní potřebu tolerance ve společnosti - respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí - zaujímá tolerantní postoje k menšinám - posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole a v obci - uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích - případné neshody či konflikty řeší nenásilným způsobem
Právní základy státu	
<p>♣ Občanská společnost, sdružování občanů, obec, stát</p> <ul style="list-style-type: none"> - sdružování občanů - znaky státu, typy a formy států - složky státní moci, jejich orgány a instituce 	<ul style="list-style-type: none"> - vysvětlí, jaké výhody má demokratický způsob řízení státu pro každodenní život občanů - charakterizuje a porovná složky státní moci a vysvětlí, jaké úkoly plní jejich orgány a instituce
<p>♣ Státní správa a samospráva</p> <p>– orgány a instituce státní správy a samosprávy, jejich úkoly</p> <ul style="list-style-type: none"> - volby a volební systém (znaky demokratického způsobu rozhodování a řízení státu, význam politického pluralismu, význam a formy voleb do zastupitelstev ČR) - vývoj českého státu 	<ul style="list-style-type: none"> - uvede příklady institucí a orgánů, které se podílejí na správě obcí, krajů a státu - objasní smysl voleb v demokratických státech a vysvětlí, jak mohou výsledky voleb ovlivňovat život občanů - stručně charakterizuje hlavní formy voleb do zastupitelstev ČR
<p>♣ Právo a spravedlnost</p> <ul style="list-style-type: none"> - lidská práva - právní řád ČR (význam funkce právního řádu, orgány právní ochrany občanů, právní norma, předpis publikování právních předpisů) - protiprávní jednání (pojem protiprávního jednání, trestní postizitelnosti; postihy protiprávního jednání) - právo v každodenním životě (člověk v právních vztazích, důležité právní vztahy a závazky z nich vyplývající) 	<ul style="list-style-type: none"> - uvede příklady základních práv a svobod každého člověka a dokumentů upravujících lidská práva - vysvětlí, proč je každý občan povinen dodržovat právní řád, respektuje základní právní normy našeho státu - uvede příklady činnosti důležitých orgánů právní ochrany občanů (policie, státní zastupitelství, soudy, advokáti, notáři) - orientuje se ve významných dokumentech, v nichž se publikují právní předpisy - rozliší protiprávní jednání a na příkladech posoudí podmínky trestní postizitelnosti občanů - uvede příklady postihů, které může použít náš stát v případě protiprávního jednání (pokuta, odnětí svobody aj.) - uvede příklady práv a povinností, které vyplývají z důležitých právních vztahů (vlastnictví předmětu, pracovní poměr, manželství)

Člověk a svět práce

Člověk a svět práce	
Stát a hospodářství	
<p>♣ Občan v ekonomických vztazích</p> <ul style="list-style-type: none"> - ekonomie, ekonomika - typy ekonomik - ekonomické sektory a odvětví - vstupy a výstupy výroby - výroba, obchod, služby – jejich funkce a návaznost - majetek, vlastnictví – formy vlastnictví; hmotné a duševní vlastnictví, jejich ochrana - peníze - funkce a podoby peněz, formy placení; rozpočet rodiny, státu; význam daní - hospodaření s penězi, majetkem a různými formami vlastnictví - tržní hospodářství - nabídka, poptávka, trh; podstata fungování trhu; nejčastější právní formy podnikání (druhy živností) - základní pojmy z pracovního práva (mzda, plat, pracovní doba, pracovní smlouva, výpověď) 	<ul style="list-style-type: none"> - rozlišuje, ze kterých zdrojů pocházejí příjmy státu a do kterých oblastí stát směřuje své výdaje, uvede příklady dávek a příspěvků, které ze státního rozpočtu získávají občané - rozlišuje a porovnává úlohu výroby, obchodu a služeb, uvede příklady jejich součinnosti - rozlišuje a porovnává různé formy vlastnictví, uvede jejich příklady - uvede vývoj peněz a jejich funkce - jmenuje zásady hospodárnosti, popíše a objasní vlastní způsoby zacházení s penězi a se svým i svěřeným majetkem, vyhýbá se rizikům v hospodaření s penězi - vysvětlí, jakou funkci plní banky a jaké služby občanům nabízejí - na příkladu chování kupujících a prodávajících vyloží podstatu fungování trhu - orientuje se v základních pojmech pracovního práva - uvede příklady práv a povinností, které vyplývají z důležitých právních vztahů (vlastnictví předmětu, pracovní poměr)
Život člověka na planetě Zemi	
<p>♣ významné globální problémy</p> <ul style="list-style-type: none"> - příklady globálních problémů, jejich příčin a možných důsledků pro život lidstva 	<ul style="list-style-type: none"> - uvede příklady některých projevů globalizace, porovná jejich klady a zápory - uvede některé globální problémy současnosti, vyjádří na ně svůj názor a popíše jejich hlavní příčiny i možné důsledky pro život lidstva
<p>♣ Svět a Evropa</p> <ul style="list-style-type: none"> - mezinárodní vztahy - integrační proces v Evropě (EU a ČR, význam evropské integrace) mezinárodní organizace, mezinárodní spolupráce 	<ul style="list-style-type: none"> - popíše vliv začlenění ČR do EU na každodenní život občanů - uvede některé mezinárodní organizace a společenství, k nimž má ČR vztah
<p>♣ Sociální vztahy, výchova k demokracii</p> <ul style="list-style-type: none"> - sociální dávky - životní úroveň, inflace - nacionalismus a jeho projevy - média a jejich funkce 	<ul style="list-style-type: none"> - doloží význam vzájemné solidarity mezi lidmi, vyjádří možnosti, jak pomáhat lidem v nouzi - rozlišuje projevy vlastenectví od projevů nacionalismu - kriticky přistupuje k mediálním informacím, vyjádří svůj postoj k působení propagandy a reklamy na chování lidí a veřejné mínění

II. Základy společenských věd ve vyšších ročnících víceletého gymnázia a na čtyřletém gymnáziu

Ročník: kvinta, 1.G

učivo	očekávané výstupy
♣ Obsah studia základních společenských věd - klasifikace věd - humanitní vědy a jejich předmět	- klasifikuje obsah společenských věd
♣ Psychologie jako věda - její disciplíny - psychologie - předmět a funkce - srovnání přístupů k výkladu lidské psychiky (hlubinná, behaviorismus, humanistická apod.)	- rozlišuje praktickou a vědeckou psychologii - vyjmenuje jednotlivé psychologické obory
♣ Psychologie osobnosti - osobnost, její pojem, - determinace osobnosti (sociální a biologické vlivy) - struktura a vlastnosti osobnosti - kapitoly z vývojové psychologie, zejména tělesné, duševní a společenské změny ve všech obdobích lidského života	- porovná vývoj člověka v jednotlivých životních etapách - objasní znaky jednotlivých typů osobnosti
♣ Změny v období adolescence - tělesné, duševní a společenské - hledání osobní identity, orientace na budoucnost	- zhodnotí problematiku dospívajícího jedince
♣ Psychické aktivity jedince - podstata lidské psychiky - vědomí - psychické jevy, stavy a vlastnosti - psychické procesy (poznávací, volní, citové)	- vyloží, jak člověk vnímá, prožívá a poznává skutečnost, sebe i druhé lidi, co může jeho vnímání a poznání ovlivňovat - objasní pojmy prožívání, chování, jednání - charakterizuje psychické jevy
♣ Aktivačně motivační vlastnosti osobnosti - potřeby, pudy, cíle, zájmy	- dokáže vyjmenovat motivační faktory a jejich význam v životě člověka - orientuje se ve svých potřebách, zájmech, cílech
♣ Vztahově postoje vlastnosti osobnosti - charakter a jeho vlastnosti	- usiluje o pozitivní změny ve svém životě
♣ Výkonové vlastnosti - vědomosti, dovednosti, návyky - učení - význam celoživotního učení a sebevýchovy - diskuse k zásadám efektivního učení - inteligence	- ovládá umění "učit" se - porovnává různé metody učení a jejich účinnost pro své studium s ohledem na vlastní psychické předpoklady
♣ Dynamické vlastnosti osobnosti - temperament	- dokáže aplikovat poznatky o temperamentu v praxi

- rozlišení základních typů temperamentu člověka, různé názory psychologů	- objasní, proč a jak se lidé odlišují ve svých projevech chování - uvede příklady faktorů, které ovlivňují prožívání, chování a činnost člověka
♣ Seberegulační vlastnosti - seberegulace, sebepojetí, sebevýchova - způsoby sebereflexe a kontroly emocí - prožívání emočních stavů a hlubších citových vztahů - emoce a jejich kontrola - psychosociální aspekty partnerského a sexuálního života – odpovědnost, sebeúcta, respekt, rozhodování	- aplikuje získané poznatky při sebepoznávání a poznávání druhých lidí - poznatky využívá později při volbě povolání - orientuje se ve svých emocích
Psychologie v každodenním životě - zásady duševní hygieny, - náročné, zátěžové životní situace - stres a způsoby jeho zvládnání - důsledky stresu v oblasti fyzického, duševního a sociálního zdraví psychohygiena - předcházení stresům v mezilidských vztazích zvládnání stresových situací efektivní komunikace hledání pomoci	- uplatňuje zásady duševní hygieny při práci a učení - orientuje se ve své osobnosti, potřebách a emocích - popíše vhodné způsoby, jak se vyrovnat s náročnými životními situacemi, např. se stresem - objasní jednotu tělesného i psychického zdraví - projevuje odolnost vůči výzvám k sebepoškozujícímu stylu - zařazuje do denního režimu osvojené způsoby relaxace
♣ Psychologické poradenství - rozhodování o životních otázkách systém psychologického poradenství	- dokáže vyjmenovat význam psychologie a jako vědy a především poradenství v životě člověka - využije poznatky psychologie ve svém každodenním životě

Ročník: sexta, 2.G

učivo	očekávané výstupy
♣ Předmět sociologie - sociologie jako věda – její vývoj a význam - sociologické názory - významní sociologové	- objasní společenskou determinaci člověka
♣ Společenská podstata člověka - proces socializace - význam začlenění jedince do sociálních vazeb - metody socializace - teorie sociálních rolí	- vyloží pojem sociální učení a jeho význam - vysvětlí celospolečenskou podstatu člověka
♣ Mezilidská komunikace - druhy komunikace - komunikační dovednosti - problémy v mezilidských vztazích	- objasní charakteristické rysy různých komunikačních situací - uplatňuje společensky vhodné způsoby komunikace ve formálních i neformálních vztazích

<ul style="list-style-type: none"> - konflikty - konfliktní situace, reakce na ně - řešení konfliktních situací 	<ul style="list-style-type: none"> - citlivě řeší konfliktní situace založené na mezilidských vztazích
<p>♣ Sociální struktura společnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> - sociální útvary - sociální skupiny a jejich formy - jedinec ve skupině - vztahy, role, normy chování - sociální kontrola ve skupině - stereotypy a předsudky - sociální instituce 	<ul style="list-style-type: none"> - rozlišuje sociální útvary a rozumí jejich vývoji a současným změnám <ul style="list-style-type: none"> - popíše své sociální role - objasní, jaký význam má sociální kontrola ve skupině a ve větších sociálních celcích - respektuje kulturní odlišnosti a rozdíly v projevu příslušníků různých sociálních skupin - uvede, k jakým důsledkům mohou vést předsudky
<p>♣ Sociální procesy</p> <ul style="list-style-type: none"> - člověk a kultura - společenský vývoj - norma a patologie - kriminalita – pornografie, pedofilie, dětská prostituce, obchod se ženami - skryté formy a stupně individuálního násilí a zneužívání – šikana, brutalita, zanedbávané a týrané děti (CAN) - autodestruktivní závislosti a kriminalita související s těmito jevy – zdravotní a psychosociální rizika 	<ul style="list-style-type: none"> - popíše možné kulturní odlišnosti jednotlivých sociálních skupin - definuje sociální problémy současnosti a sociálně -patologické chování, uvede příklady - uvede důsledky porušování trestního zákona souvisejícího se sexuálně motivovanou kriminalitou, skrytými formami individuálního násilí - projevuje odolnost vůči výzvám k sebepoškozujícímu chování a rizikovému životnímu stylu - zaujímá odmítavé postoje ke všem formám rizikového chování
<p>♣ Sociální struktura a fenomény</p> <ul style="list-style-type: none"> - sociální nerovnost, elity, minorita - sociální rozvrstvení společnosti (kasty, stavy, třídy) - sociální mobilita - sociální deviace - sociální problémy (nezaměstnanost, kriminalita, extremismus) 	<ul style="list-style-type: none"> - popíše možné dopady sociálně-patologického chování na jedince a společnost
<p>♣ Sociální dovednosti</p> <ul style="list-style-type: none"> - životní styl a způsob - životní prostředí 	<ul style="list-style-type: none"> - posoudí úlohu společenských změn v individuálním i společenském vývoji - citlivě řeší problémy založené na mezilidských vztazích
<p>♣ Vztahy mezi lidmi a formy soužití</p> <ul style="list-style-type: none"> - rodina, krize rodiny - změny sociálních rolí muže a ženy - vztahy v rodině, mezigenerační soužití, - pomoc nemocným a handicapovaným lidem - partnerské vztahy, manželství a rodičovství - neúplná rodina - rizika spojená s volbou životního partnera - modely vzájemného chování a související s etickými a psychosociálními aspekty partnerského a sexuálního života - krizové situace v rodině - rozvoj sociálních dovedností pro život 	<ul style="list-style-type: none"> - projevuje etické a morální postoje k ochraně matky a dítěte - posoudí hodnoty, které mladým lidem usnadňují vstup do samostatného života, partnerských vztahů, manželství a rodičovství - usiluje ve svém životě o jejich naplnění - rozhoduje podle osvojených modelů chování a konkrétní situace o způsobu jednání v situacích vlastního nebo cizího ohrožení

<p>s druhými lidmi - otevřenost vůči druhým, vyjednávání, obhajování a prosazování vlastních názorů, odmítání nehumánních názorů</p> <p>- sociální chování v intimních vztazích – otevřenost, tolerance, empatie, trpělivost, odpovědnost, sebepoznávání sebeúcta</p> <p>média a jejich vliv na člověka</p> <p>- co je masová kultura, jak společnost komunikovala</p> <p>- moderní společnost a svoboda projevu</p> <p>- role médií v dějinách obce</p> <p>- rozbor aktuálního zpravodajství</p>	<p>-rozvíjí kritický odstup od podnětů přicházejících z mediálních produktů</p> <p>- osvojí si poznatky usnadňující orientaci v současném světě</p> <p>- naučí se vyhodnocovat kvalitu a význam informačních zdrojů</p>
Religionistika	
<p>-světové náboženské systémy a jejich stručná charakteristika</p> <p>-církve, sekta, tolerance, nesnášenlivost v multikulturní společnosti</p>	<p>-rozlišuje významné náboženské systémy</p> <p>-rozezná náboženskou nesnášenlivost a přirozené projevy náboženských citů</p> <p>-zdůvodní smysluplnost náboženské víry v moderním světě</p>

Ročník: septima, 3.G

učivo	očekávané výstupy
Občan ve státě	
<p>♣ Teorie státu</p> <p>- definice, znaky, typy státu</p> <p>- formy vlády, státní občanství</p> <p>- stát a národ</p>	<p>- vysvětlí, za jakých okolností vznikají státy</p> <p>- rozlišuje a porovná historické a současné typy států a formy vlády</p> <p>- objasní pojem právní stát</p>
<p>♣ Demokracie</p> <p>- principy a podoby demokracie</p> <p>- podstata občanské společnosti</p> <p>- volby, volební systémy</p> <p>- demokracie přímá a nepřímá</p> <p>- politické strany, koalice, opozice</p> <p>- politický pluralismus, politické subjekty</p>	<p>- porovná postavení občana v demokratickém a totalitním státě</p> <p>- objasní podstatu demokracie</p> <p>- porovná demokracii s nedemokratickými formami</p> <p>- uvede příklady, jak může občan ovlivňovat politické dění v obci a ve státě</p> <p>- vysvětlí podstatu a význam parlamentních a komunálních voleb</p> <p>- rozlišuje složky politického spektra</p> <p>- objasní podstatu a význam politického pluralismu pro život ve státě</p>
<p>Ideologie</p> <p>- znaky a funkce</p> <p>- přehled vybraných ideologií</p>	<p>-uvede příklady důležitých ideologií, příklady politického extremismu a objasní nebezpečí ideologií</p>
Občan a právo	
<p>♣ Právo a spravedlnost</p> <p>- právní norma, sankce a její účel</p> <p>- druhy právních norem</p>	<p>- vysvětlí smysl a účel práva</p> <p>- rozliší morální a právní normy</p> <p>- objasní pojem právní norma</p>

<ul style="list-style-type: none"> - rozdíl mezi morální a právní normou - smlouvy, jejich význam a obsah - všeobecné podmínky smluv 	<ul style="list-style-type: none"> - vysvětlí odlišnost při porušení morálky a práva - dokáže uvést příklady důsledků neznalosti smluv - ve svém jednání respektuje platné právní normy
<p>♣ Právo v každodenním životě</p> <ul style="list-style-type: none"> - právní vědomí - právní předpisy - právní síla, právní řád ČR – jeho uspořádání - descendenční teorie právního řádu - vývojové formy práva, prameny práva, - instituce zajišťující zákonnost ve státě - právní subjektivita, způsobilost k právním úkonům - právní vztahy, práva a povinnosti účastníků právních vztahů - pojem vlastnictví 	<ul style="list-style-type: none"> - odůvodní účel sankcí při porušení právní normy - popíše právní řád ČR - uvede, které státní orgány vydávají právní předpisy, jak a kde je uveřejňují - rozliší základní a prováděcí předpisy - rozlišuje fyzickou a právnickou osobu, uvede jejich příklady, vysvětlí pojem způsobilost k právním úkonům - rozliší důležité právní vztahy, vysvětlí podmínky jejich vzniku a zániku - objasní znaky právního vztahu vlastnictví
<p>♣ Orgány právní ochrany</p> <ul style="list-style-type: none"> - občanské soudní zřízení, orgány činné v trestním řízení - funkce, úkoly právnické profese - systém právního poradenství 	<ul style="list-style-type: none"> - rozlišuje náplň činnosti základních orgánů právní ochrany - rozeznává občanské a trestní soudní řízení
<p>♣ Právo veřejné a soukromé</p> <ul style="list-style-type: none"> - ústavní právo - ústava jako základní zákon státu 	<ul style="list-style-type: none"> - rozlišuje právní odpovědi - zhodnotí funkci ústavy pro fungování státu - stručně popíše strukturu Ústavy ČR a uvede základní okruhy práv a svobod občanů - popíše a analyzuje vývoj ústavnosti v českých zemích
<p>♣ Lidská práva</p> <ul style="list-style-type: none"> - Listina základních práv a svobod – zakotvení lidských práv v dokumentech - porušování a ochrana lidských práv - funkce ombudsmana - státní moc zákonodárná, výkonná a soudní - proces tvorby a schvalování zákonů - správní právo - občan a obec 	<ul style="list-style-type: none"> - objasní nutnost ochrany lidských práv - obhajuje svá lidská práva - respektuje lidská práva druhých lidí - uvede okruh problémů, s nimiž se občan může obracet na ombudsmana - rozliší hlavní funkce a úkoly jednotlivých složek státní moci ČR a jejich orgánů - uvede okruh problémů, s nimiž se občan může obracet na jednotlivé státní instituce a úřady
<p>♣ Trestní právo</p> <ul style="list-style-type: none"> - druhy trestních činů a trestů - druhy kriminality - kriminalita mladistvých - trestní řízení - orgány činné v trestním řízení - státní zastupitelství, soudy - trestný čin výroby, držení 	<ul style="list-style-type: none"> - rozlišuje trestní čin a přestupek - vymezi podmínky trestní odpovědnosti - uvede příklad ze života, kdy se setkal s trestním právem - rozlišuje rozdíl mezi trestním právem hmotným a procesním - vysvětlí průběh trestního řízení - objasní důsledky porušování paragrafů

<p>a zprostředkování návykových látek - sexuálně motivovaná kriminalita (pornografie, pedofilie, dětská prostituce, obchod se ženami) - další nežádoucí společenské jevy – promiskuita, brutalita, domácí násilí, šikana</p>	<p>trestního zákona, v souvislosti s výrobou, držením a zprostředkováním návykových látek - zaujímá odmítavé postoje ke všem formám sociálně patologického chování</p>
<p>♣ Občanské právo - občanský zákoník - vlastnictví a dědění právo závazkové</p>	<p>- orientuje se v občanském a rodinném právu - uvede příklady - rozlišuje práva věcná a závazková</p>
<p>♣ Rodinné právo - zákon o rodině - manželství - náhradní rodinná péče - ústavní péče - problematika rozvodů – důvody - rizika spojená s volbou životního partnera, krizové situace v rodině</p>	<p>- vysvětlí vznik vlastnického práva, podílového spoluvlastnictví a společného vlastnictví manželů -objasní, za jakých podmínek vzniká manželství - uvede práva a povinnosti účastníků těchto vztahů - vysvětlí právní vztahy mezi členy rodiny (vyživovací povinnost, určení otcovství, náhradní výchova dětí) - uplatňuje odpovědné a etické přístupy k sexualitě a budoucímu rodičovství</p>
Člověk a svět práce	
<p>♣ Tržní ekonomika - typy ekonomik, ekonomický cyklus, tržní mechanismy - nabídka a poptávka - tvorba ceny - globální ekonomické otázky</p> <p>Ekonomické subjekty - právní formy podnikání - základní právní normy týkající se podnikání - živnostenský úřad, obchodní soud a jiné instituce</p>	<p>- porovná jednotlivé typy ekonomik -na konkrétním aktuálním příkladu vysvětlí fungování tržních mechanismů - rozpozná běžné cenové triky a klamavé nabídky - uvede, jak ovlivňují globalizační procesy ekonomiku - vysvětlí, jaké formy podnikání v ČR existují, a uvede pro každý typ konkrétní příklad - stručně popíše postup při zakládání podnikatelské činnosti - posoudí výhody a rizika podnikání v porovnání se zaměstnáním</p>
<p>♣ Marketing - marketing a public relations, reklama, reklamní agentury</p>	<p>- vyloží podstatu reklamy - na konkrétních příkladech vysvětlí manipulační strategie některých reklamních šotů - analyzuje skrytý obsah reklamy</p>
Národní hospodářství a úloha státu v ekonomice	
<p>♣ Fiskální politika - státní rozpočet - daňová soustava - daňové přiznání - zdravotní a sociální pojištění</p>	<p>-vysvětlí termín státní rozpočet, systém příjmů a výdajů státu - popíše daňovou soustavu - uvede základní typy daní (daň z příjmu, DPH) - vyplní fiktivní daňové přiznání -objasní, jakým způsobem zjistí výši</p>

	sociálního a zdravotního pojištění
♣ Monetární politika ČNB - inflace - měna, zahraniční platební bilance ekonomické ukazatele, HDP, životní úroveň	- vysvětlí podstatu inflace a její důsledky na příjmy obyvatelstva - na základě aktuálních mediálních informací uvede, jak ekonomické ukazatele ovlivňují životní úroveň občanů
♣ Sociální politika - důchodový systém - systém sociálních dávek - životní minimum - nezaměstnanost, státní politika zaměstnanosti, úřady práce, personální agentury a jejich činnost	- vypočítá životní minimum své domácnosti - popíše postup, jak zažádá o sociální dávky - vysvětlí aktuální trendy v politice zaměstnanosti - objasní funkci podpory v nezaměstnanosti, funkci úřadů práce a personálních agentur - vysvětlí, jaké zdroje může pro hledání zaměstnání využít OSV
Finance	
♣ Peníze - funkce peněz, platební styk – formy - cenné papíry, akcie, burza Finanční produkty - způsoby využití přebytku finančních prostředků - spoření a investiční produkty - řešení nedostatku finančních prostředků - úvěr, leasing, splátky pojištění - typy	- používá nejběžnější platební nástroje - objasní funkce peněz - vysvětlí, co jsou to akcie - zhodnotí, které investice jsou bezpečné - navrhne způsoby, jak využít volné finance (spoření, cenné papíry, nemovitosti) - vybere nejvýhodnější pojistný produkt s ohledem na své potřeby - uvede rizika a výhody úvěru, leasingu, spoření, pojištění - vysvětlí, jak se vyvarovat předlužení
♣ Bankovní soustava - ČNB a komerční banky - specializované finanční instituce - nové technologie v bankovníctví - bezhotovostní platební styk	- objasní funkci ČNB - vysvětlí postavení ČNB v soustavě bank - popíše, jaké formy bankovních služeb může zvolit - využívá moderní formy bankovních služeb, ovládá bezhotovostní bankovní styk
♣ Hospodaření domácnosti - rozpočet domácnosti - typy rozpočtu, tok peněz v domácnosti - spotřební výdaje - práva spotřebitele - předpisy na ochranu spotřebitele	- rozliší pravidelné a nepravidelné příjmy domácnosti - sestaví rozpočet domácnosti - navrhne, jak řešit schodkový rozpočet a jak naložit s přebytkovým rozpočtem - uvede, jak uplatňovat práva spotřebitele
Mezinárodní vztahy, globální svět	
♣ Evropská integrace - podstata a význam - příčiny a důsledky izolace některých států	- objasní historické kořeny a důvody evropské integrace - popíše, jaký význam má integrace pro vývoj Evropy
♣ Evropská unie - její význam, podmínky členství a orgány EU - jednotná evropská měna - vztah mezi orgány EU a státními orgány ČR	- popíše strukturu orgánů EU - na konkrétních příkladech vysvětlí jejich činnost - stručně uvede podmínky členství - objasní vztah orgánů EU k státní moci ČR - uvede, jak mohou fyzické a právnické

<ul style="list-style-type: none"> - základní práva a povinnosti občanů členských zemí EU - právní systém EU 	<p>osoby uplatnit v rámci EU svá práva</p>
<p>♣ konzulát, velvyslanectví</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uvede instituce, na které se může občan v případě problémů při pobytu v zahraničí obrátit
<p>♣ Mezinárodní spolupráce</p> <ul style="list-style-type: none"> - důvody, význam a výhody - významné mezinárodní organizace a společenství - RE, NATO, OSN – účel a činnost <p>Proces globalizace</p> <ul style="list-style-type: none"> - příčiny, projev, důsledky, klady, zápory a dopady globalizace, globální problémy 	<ul style="list-style-type: none"> - vysvětlí význam mezinárodních organizací - objasní činnost RE, NATO, OSN - popíše stupeň a význam zapojení ČR do těchto organizací - definuje termín globalizace - na konkrétních aktuálních příkladech objasní globalizační tendence - vysvětlí, který globální problém pokládá za nejdůležitější a proč
<p>Pracovně právní vztahy</p>	
<p>♣ Pracovní právo</p> <ul style="list-style-type: none"> - pracovní právo - vznik a zánik PP, smlouva, zkušební doba, výpověď, odstupné - práva a povinnosti účastníků pracovněprávních vztahů - pracovní doba, pracovní neschopnost, mzda a minimální mzda - odbory <p>Bezpečnost práce</p> <ul style="list-style-type: none"> - zásady bezpečnosti práce - ekologická hlediska práce - pracovní úraz a odškodnění 	<ul style="list-style-type: none"> - vysvětlí termín pracovní práva a povinnosti - uvede postup, jak uzavřít pracovní smlouvu a jak podat výpověď - uvědomuje si rozdílné právní postavení zaměstnance a zaměstnavatele, zná jejich práva a povinnosti - objasní funkci odborů - zná svá pracovní práva, respektuje své pracovní povinnosti - na příkladech uvede porušení pracovních práv a povinností - volí bezpečné pracovní postupy šetrné k životnímu prostředí, dodržuje bezpečnost při práci, uvědomuje si právní dopad na pracovníka, který nedodržuje zásady bezpečnosti práce - popíše hlavní zásady bezpečnosti práce - vyjmenuje, které části školního řádu GSOŠE se týkají bezpečnosti práce - definuje termín pracovní úraz a vysvětlí postup účastníků pracovního úrazu
<p>Trh práce a profesní volba</p>	
<p>♣ Profesní volba</p> <ul style="list-style-type: none"> - práce jako seberealizace - význam vzdělání na trhu práce - hodnocení vlastních schopností - vzdělání a příprava na volbu profese - pracovní úspěšnost a kariérní růst - přijímací pohovor a výběrová řízení (komunikace, asertivita, empatie) - rekvalifikace - celoživotní vzdělávání 	<ul style="list-style-type: none"> - kriticky posoudí své předpoklady pro volbu dalšího studia a profesní orientace -žák vyjmenuje všechny požadavky kladené na zvolenou profesi či další studium -uvede klasifikační postupy, které vedou k jeho profesnímu cíli (typy VOŠ, VŠ apod.) -analyzuje informace o situaci na trzích práce (tisk, internet) - vhodně prezentuje vlastní osobu a práci, vhodně vystupuje při přijímacím pohovoru -popíše průběh přijímacího pohovoru nebo konkurzu

<ul style="list-style-type: none"> - dobrovolnictví jako příležitost k rozvíjení pracovních příležitostí - strukturovaný životopis <p>-dokumentace nutná pro přijímací řízení</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uvede význam práce pro sebe a společnost, se zřetelem k psychickému zdraví jedince - napíše strukturovaný životopis <p>- vyhotoví potřebnou dokumentaci pro přijímání řízení k dalšímu studiu i ve zvolené profesi</p> <p>- vyplní fiktivní přihlášku na VOŠ, VŠ</p>
<p>♣ Mezinárodní trh práce</p> <ul style="list-style-type: none"> - národní a mezinárodní trh práce - nabídka a poprávka po pracovních místech - studium v Evropě, informační a poradenské - služby zprostředkovatelské a poradenské služby, pracovní trh EU - globalizace trhu práce, profesní mobilita 	<ul style="list-style-type: none"> - posoudí profesní poptávku na českém i evropském trhu práce
<p>♣ Osobní management</p> <ul style="list-style-type: none"> - plánování osobní práce - time management, zaměstnání a mezilidské vztahy - zaměstnání a rodina 	<ul style="list-style-type: none"> - sestaví individuální střednědobý plán studia

Ročník: oktáva, 4.G

učivo	očekávané výstupy
Úvod do filozofie	
<p>♣ Podstata filozofie</p> <ul style="list-style-type: none"> - základní filozofické otázky - předmět, vznik a vývoj filozofie - filozofie jako věda, její vztah k mytologii, náboženství, politice a umění <p>- filozofické disciplíny</p>	<ul style="list-style-type: none"> - vyloží podstatu filozofických otázek - provede zamyšlení nad základními filozofickými otázkami - uvede další filozofické základní disciplíny - objasní východiska a zdroje filozofického tázání - srovná východiska filozofie z hlediska, mýtu apod. - odliší mytologické, náboženské a filozofické chápání světa
<p>Filozofie v dějinách</p> <p>– klíčové etapy vývoje filozofického myšlení, rozdíl mezi východní a západní filozofií</p> <ul style="list-style-type: none"> - antická filozofie – pralátka, jsoucnost, pohyb - vývoj, filozofové období před Sokratovského, klasického a helénské 	<ul style="list-style-type: none"> - charakterizuje a rozliší hlavní filozofické směry a jejich představitele - propojuje dobová filozofická témata se známými historickými událostmi, uvádí příklady filozofických témat v dobové literatuře - podle individuálních schopností a dovedností seznamuje spolužáky s tvorbou významných myslitelů - vysvětlí hlavní filozofické směry v období antiky – popíše vývoj názorů na problém pralátky, jsoucnosti, pohybu, vývoje - vysvětlí na vybraných textech podstatu

<ul style="list-style-type: none"> - středověká patristika a scholastika - renesanční filozofie 	<p>filozofie předsokratiků, filozofů klasického období a období helénismu</p> <ul style="list-style-type: none"> - objasní podstatu středověké filozofie a křesťanství, rozliší hlavní etapy středověké filozofie - uvede hlavní myšlenku humanismu a renesance, ideály v pojetí člověka, lidského poznání
<ul style="list-style-type: none"> - filozofie baroka 17. století - osvícenství v Anglii - osvícenství ve Francii, encyklopedisté a materialisté - filozofická a etická koncepce I. Kanta - německý romantismus, Hegelova škola a její rozpad, marxismus - filozofie pozitivismu, zrod nových společenských věd - filozofie života, historismus a pragmatismus - fenomenologie a filozofie bytí - filozofie existence - novopozitivismus a kritický racionalismus <p>- česká filozofie v evropském kontextu, hlavní myšlenky vybraných filozofů – J. Hus, J. A. Komenský, T. G. Masaryk, J. Patočka</p>	<ul style="list-style-type: none"> - objasní význam a podstatu porenesanční filozofie - vysvětlí význam německé klasické filozofie - samostatně formuluje podstatu vybraných směrů 19. a 20. století <p>- zhodnotí význam osobností českého filozofického myšlení, zhodnotí význam Masarykův a Patočkův pro českou kulturu</p>
Etika	
<ul style="list-style-type: none"> - etika, etická norma, svědomí - etika jako věda o morálce, mravnosti - základní etické kategorie – dobro, zlo, spravedlnost, svoboda - etika a věda, etika a náboženství, etika a politika, etika a ekologie, etika a ekonomika - dějiny etiky (antika, středověk, renesance, novověk, moderní etické názory - smysl života, žebříček životních hodnot 	<ul style="list-style-type: none"> - rozumí pojmu etická norma, tyto normy respektuje - chápe význam etických norem ve vědeckém výzkumu, na konkrétních příkladech objasní rizika zneužití těchto norem - posuzuje lidské jednání z hlediska etických norem a svědomí jednotlivce - objasní dějinnou proměnlivost základních etických pojmů a norem - diskutuje o aktuálních otázkách v etice, zaujímá svá stanoviska, která podepírá argumentací na základě jednotlivých etických teorií